

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI**

**ŞAFİÎ FİKİH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN
AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂLARIN TESPİT VE ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma BULUT

Danışman
Prof. Dr. Osman ŞAHİN

SAMSUN
2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Fatma BULUT tarafından, **Prof. Dr. Osman ŞAHİN** danışmanlığında hazırlanan “**ŞÂFİÎ FIKİH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂLARIN TESPİT VE ANALİZİ**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı/Soyadı	Üniversitesi	Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Osman ŞAHİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	☒ Kabul
		Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜLDÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	☒ Kabul
		Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Yasin ERDEN	Ordu Üniversitesi	☒ Kabul
		Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐

Hayır ☒

23 /02/ 2024

Fatma BULUT

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: ŞÂFİÎ FIKIH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂLARIN TESPİT VE ANALİZİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 04/01/2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 21

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

23 /02 / 2024

Prof. Dr. Osman ŞAHİN

ÖZET

ŞÂFİÎ FIKİH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂ'LARIN TESPİT VE ANALİZİ

Fatma BULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
İslam Hukuku Programı
Yüksek Lisans, 23/02 /2024
Danışman: Prof. Dr. Osman ŞAHİN

Ümmetin müctehitlerinin bir konu üzerinde ittifak etmesi demek olan icmâ, İslam dininin sabitelerinden olup hükme kaynak olma cihetiyle oldukça kuvvetli bir dayanaktır. Diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebi de görüşlerini meşru bir zemine oturtmak için icmâya oldukça önem vermiş, hüküm çıkarmada onu dikkate almıştır. Çalışmada, Şâfiî mezhebinin aile hukukundaki icmâlarını araştırırken bunların mezhepler arası kabul gören ümmetin icmâsı mı yoksa mezhep içi âlimlerin ittifakı mı olup olmadığını tespit etmek için, Şâfiîlerin aile hukukuna dair icmâ var dediği konular, diğer mezheplerin (Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî) klasik fıkıh kaynaklarına başvurularak incelemeye alınmış ve tahkik edilmeye çalışılmıştır. Her mezhebin kendi bünyesindeki birincil kaynaklar araştırmamızda evveliyetle tercih ettiğimiz dayanaklarımız olmakla birlikte, ihtiyaç duyuldukça yakın zaman âlimlerinin eserlerine de zaman zaman yer verilmiştir. Yapılan incelemeler göstermiştir ki Şâfiîlerin, icmâ diye bahsettiği bazı noktalar, mezhep içi ittifak olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda Şâfiîlerin aile hukukuyla ilgili üzerinde icmâ mevcut dedikleri 83 mesele tespit edilmiş olup, bu meselelerin 61 tanesinde diğer mezhepler de Şâfiîlerle aynı görüşü savunmakta, 22 tanesinde ise muhalefet ettikleri görülmektedir. Bu tespitleri yaparken mezheplerin öne sürdüğü delillere de çalışmamızda yer vermeye gayret gösterdik. Bu çalışmamızdan önce, Şâfiîlerin aile hukuku alanında var dedikleri icmâların tahkikinin yapılmamış olması ve bu iddia edilen icmâların dört meşhur mezhebin kaynaklarına müracat edilerek mezhepler arası bir mukayeseye de tabi tutulmamış olması çalışmamızı özgün ve önemli kılmaktadır. Her ne kadar çalışmada asıl maksat aile hukukuyla ilgili icmâları tespit etmek olsa da araştırma boyunca birçok konuya temas edilmiş ve bu sayede okuyucunun temas edilen konuların icmâ edilen fıkhi hükümler olması açısından da bilgi sahibi olması tarafımızca tâli hedef olarak belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şâfiî hukuku, Aile, İcmâ, Mezhep.

ABSTRACT

IDENTIFICATION AND ANALYSIS OF IJMAS RELATED TO FAMILY LAW IN THE SHAFI FIQH LITERATURE

Fatma Bulut
OMU Faculty of Education
Institute of Graduate Studies
Department of Basic İslamic Science
Islamic Law Program
Master's Degree 23/02/2024
Supervisor: Prof. Dr. Osman ŞAHİN

Ijma, which means the unanimity of the scholars of the Ummah on a subject, is one of the constants of the religion of İslam and is a very strong basis for being a source of judgment. As in other sects, the Shafi'i sect also attached great importance to ijma and took it into account in issuing judgments. In this study, while investigating the ijmās in the Shafi family law, in order to determine whether these are the ijma of the ummah that is accepted between the sects or the alliance of the scholars within the sects, the issues that the shafis say have ijma were examined by referring to the classical fiqh sources of other sects. Although the primary sources within each sect are our preferred bases in our research, they have also included the works of recent scholars from time to time. As a result of the study, in order for the ijmās identified in the Shafi sect to be called the ijma of the ummah, the basic works of the other three sects (Hanafi, Maliki and Hanbali) were also examined on the subject. The investigations have shown that some of the points that the Shafiis refer to as the Ummah Ijma have sometimes failed to go beyond an intra-sectarian alliance as a result of the opposition of other sects. In the study, 83 issues that Shafiis say they have consensus on family law have been identified, and it is seen that other sects defend the same view as Shafiis on 61 of these issues, and oppose 22 of them. While making these determinations, we tried to include the evidence put forward by the sects in our study, although the main purpose of the study was to determine the jurisprudence related to family law, many issues were touched upon throughout the research and thus it was determined as a desired goal for the reader to have information about the fiqh of the touched issues.

Keywords: Shafi Fiqh, Family, Ijmas, Sect

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Hamd ve senâ kuluna istek ve azim vererek ilim deryasından bir katre çıkarmak uğruna bu çalışmayı nasip eden Yüce Yaradan’a olsun. Salât ve selam “Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz” diyerek bilginin önem ve gerekliliğini bizlere öğreten Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun kıymetli âl ve ashabının üzerine olsun.

Sağlıklı bir toplumun teşekkülünde önemli rolü bulunan aile kurumunun, sağlam temeller üzerine bina edilip sürdürülmesinde dini, ahlaki ve hukuki normların hep birlikte devrede olması gerekir. Hukuk kuralları ile kurulan aile birliğinin ahlâk kuralları ile devamı sağlanır. Bu nedenle de aile kurumunun korunmasına yönelik tedbirlerin bir kısmı hukuki, bir kısmı da ahlaki yöndedir. Modern dünya görüşünde aile kavramının zayıflaması, aile kurumunun kurulmasında ve yaşatılmasında önemli bir yere sahip olan din ve ahlak kurallarının gözardı edilmesine yol açmış ve aileyi çeşitli sorunlar karşısında güçsüz bırakmıştır. İslâm hukuku her ikisini içinde barındıran bir aile kurumu özelliği taşır. Bu bağlamda İslam aile hukuku naslar ve icmâ edilen ilke ve kurallar ile korunmuştur.

Konunun önemine binaen biz İslam aile hukukunda Şâfi mezhebinde icmâ edildiği savunulan meseleleri tespit ve bu iddiaların doğruluğunu meşhur olan diğer üç mezhep mezhep (Hanefi, Maliki ve Hanbeli) literatürü üzerinden tahlil ve tahkik etmeyi uygun bulduk. Görebildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili özel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın ilgisine oldukça fayda sağlayacağını umduğumuz özgün bir çalışma olduğunu belirtmek isteriz.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında üzerimde büyük emeği bulunan ve bana tam destek vererek yardımlarını hep üzerimde hissettiğim kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Osman ŞAHİN’e şükranlarımı sunarım. Ayrıca hayatımın her anında olduğu gibi bu zorlu tez yazım sürecinde de en büyük destekçim olan muhterem annem, babam ve diğer aile fertlerime de çok teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah’tan.

Fatma BULUT

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Amacı	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	2
1.5. Araştırmanın Kaynakları	3
2. AİLE HUKUKU	4
2.1. Kavramsal Çerçeve	4
2.1.1. Günümüz Türkçesinde Ailenin Tanımı.....	4
2.1.2. Klasik Fıkıh Terminolojisinde Ailenin Tanımı.....	5
2.2. İslamda Aile Birliğinin Önemi.....	6
2.3. İslam Aile Hukukunun Kapsamı	7
2.4. İcmâ.....	7
2.4.1. Kavramsal Çerçeve	7
2.4.2. İcmânın Şer’i Dayanağı	8
2.4.3. İcmânın Gerçekleşmesinin Şartları	9
2.4.4. İcmânın Çeşitleri	9
2.4.4.1. Sarih İcmâ	9
2.4.4.2. Sükûtî İcmâ	10
2.4.5. İcmanın Kaynak Değeri ve Bağlayıcılığı.....	10
2.4.6. İcmanın Gerçekleşme İmkânı	11
3. ŞAFİİ MEZHEBİ.....	12
3.1. İmâm Şafî’nin Hayatı ve Eserleri.....	12
3.2. Mezhebin Genel Karakteristiği	14
3.3. İmâm Şafî’nin İcmâya Bakış Açısı	15
4. ŞAFİİ FIKIH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂLARIN TESPİT VE ANALİZİ.....	18
4.1. Düğün ve Öncesi	18
4.1.1. Hıtbe (Evlilik Teklifi)	18
4.1.2. Düğün Yemeği ve Düğünlerde Gelin ve Damadın Üzerlerine Şeker Para Gibi Şeyler Saçılması.....	19
4.2. Nikâh.....	21
4.2.1. Nikâhın Hükmü.....	21
4.2.2. Nikâhta İcab ve Kabul.....	23
4.2.3. Evlenilmesi Haram Olanlar.....	23
4.2.4. Erkeğin Aynı Anda İki Kız Kardeşe Evlenmesi	25
4.2.5. Süt Emme (Radâ)nın Nikâha Engel Teşkil Etmesi.....	27
4.2.6. Bir Kadını Üvey Kızı ve Üvey Annesiyle Cem Etmek	28
4.2.7. Müslüman Erkeklerin Ehli Kitaptan Olan Kadınlarla Evliliği.....	29
4.2.8. Sonradan İslama Giren Gayri Müslimlerin Nikâh Durumu.....	31
4.2.9. Eşlerden Birinin İrtidadı Halinde Nikâhlarının Durumu	32

4.2.10. İhramlının Nikâhının Geçerliliği.....	33
4.2.11. Zinâ Eden Kadın ve Erkeğin Nikâhı	34
4.2.12. Tahlil (Hülle) Niyetiyle Yapılan Nikâhın Geçerliliği	36
4.2.13. Mut’a Nikâhının Haramlığı.....	37
4.3. Nikâhta Velayet ve Vekâlet	38
4.3.1. Nikâh Sözleşmesinde Velinin Yetkisi.....	38
4.3.2. Nikâhta Kadının Vekâleti.....	40
4.3.3. Kâfir ve Müslümanın Nikâhta Birbirlerine Veli Olmaları.....	42
4.3.4. Nikâh Akdini Elinde Bulunduran Kişinin Koca Olması.....	43
4.3.5. Evlenecek Kadının İzninin Alınması	44
4.4. Mehir.....	46
4.4.1. Mehirde Alt ve Üst Sınır.....	46
4.4.2. Mehirsiz Nikâhın Geçerliliği	48
4.4.3. Fâsid Nikâhtan Sonra Gerdeğin Gerçekleşmesiyle Hak Edilen Mehir....	49
4.4.4. Kadının Mehrini Alana Kadar Nefsini Kocasına Teslim Etmeme Hakkı	50
4.5. Cinsel Hayat.....	51
4.5.1. Hayızlı Kadınla Cinsel İlşkinin Haramlığı.....	51
4.5.2. Erkeğin Karısına Anal Yoldan Yaklaşmasının Haramlığı	53
4.5.3. Karı Koca Münasebetinde Eşler Arasında Eşitlik (Tesviye)	54
4.5.4. Evlilikte Kadına Ayrılma Hakkı Tanıyan Fiziksel Kusurlar	56
4.5.5. Hadis-i Şerif’te Geçen “Useyletün” Kelimesinin Anlamı	58
4.5.6. Hamilelik Müddetinin En Azı.....	59
4.6. Talâk.....	60
4.6.1. Talâkın Mübahlığı.....	60
4.6.2. Talâkın Sayısı.....	61
4.6.3. Talâk Sayısında İtibarın Kadına mı Kocaya mı Olduğu	63
4.6.4. Talâkın Varlığında Şüphe Edilmesi	64
4.6.5. Yabancı Erkeğin Evli Olmadığı Bir Kadını Boşaması	65
4.6.6. Talâkın Bölünemeyip Bütünlük Arz Etmesi	66
4.6.7. Talâkta İcbâr	67
4.6.8. Şaka Yoluyla Talâk Yapmak	68
4.6.9. Sarih Lafız ile Gerçekleşen Boşama	69
4.6.10. Sarhoşun Talâkı.....	70
4.6.11. Bid’i Talâkın Haram Oluşu.....	71
4.6.12. Karısı Başkası ile Evlendikten Sonra Geri Dönen Kişinin Talâk Hakkı	72
4.6.13. Kinayeli Lafızla Meydana Gelen Talâkta Ric’at	74
4.6.14. Aynı Anda Farklı Sözlerle Üç Talâkta Bulunmanın Üç Talak Olarak	
Sonuç Doğurması	75
4.7. Talâkta İstisna Durumu	77
4.7.1. Hilali Görme Şartına Bağlanan Talâk	77
4.7.2. “Ben Ölürsen Boşsun” Diyenin Talâkı	78
4.7.3. Talâkta “İnşallah” Kelimesi ile İstisna Yapmak	79
4.7.4. Talâkta “لا” ile İstisna Yapmak	80
4.7.5. Nefi Edatıyla Şartlanan Talâk	80
4.7.6. Kişinin Zifafa Girmedigi Eşine Sayı Lafızlarıyla Talâk Kullanmasının	
Sonuçları	81
4.7.7. Cimâdan Sonra Vukû Bulan Talâkın Hukuki Sonuçları.....	82
4.8. Farklı Boşama Türleri	83
4.8.1. Tefviz-i Talâkta Meclisin Etkisi	83
4.8.2. Kadının Zihâr Yapması.....	85

4.8.3. Zihar Yaptığı Eşine Geri Dönmek İsteyenin Kefaret Durumu	87
4.8.4. Zihâr Kefâretinde Orucun Peş Peşe Olması	87
4.8.5. Karısıyla Cimâ Etmeyeceğine Dair Yemin (ilâ) Edenin Durumu	89
4.8.6. Muhâleanın Bâin Talâk Sayılması	89
4.8.7. Boşanmış Kadının Muhâlea Yapması.....	90
4.8.8. Eşler Arasındaki Anlaşmazlıklarda Hakem Tayin Edilmesi.....	92
4.9. Nafaka	93
4.9.1. Erkeğin Uzaktaki Karısına Nafaka Verme Yükümlülüğü	93
4.9.2. Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik Sebebi Olması	94
4.9.3. Nüşûz Sebebi ile Erkeğin Nafaka Yükümlülüğünün Düşmesi	96
4.9.4. Vefat İddeti Bekleyen Kadının Nafakası	97
4.9.5. Ric’i Talâkla Boşanan Kadının Nafaka ve Mesken Hakkı	98
4.9.6. Boşanmadan Sonra Kadına Mut’a Verilmesi.....	100
4.10. İddet.....	102
4.10.1. İddetin Meşruiyeti	102
4.10.2. Kocası Ölen Kadının İddet Döneminde Nikâhlanması.....	104
4.10.3. Adet Görmeyen Kadının İddet Esnasında Adet Görmesi	105
4.11. Neseb.....	106
4.11.1. Anne Babası Boşanan Mümeyyiz Çocuğun Velisini Seçme Hakkı	106
4.11.2. Mülâanede Çocuğun Anneye İntisabı	107
4.11.3. Kadının Zina Mahsulü Oğluyla Nesebinin Sabit Olması ve Nikâhının Kendisine Haramlığı	108
4.11.4. Mecbûbun Babalık Davası	110
4.11.5. Cariyeden Doğan Çocuğun Nesebi	110
4.12. Köle ve Cârîye.....	112
4.12.1. Kölelerin Nikâhlayabileceği Kadın Sayısı	112
4.12.2. Cariyeyle Nikâhlanmak.....	113
4.12.3. Kölenin Talâkı ve Cariyenin İddeti.....	114
4.12.4. Cariye İçin İhdadın Vacipliği.....	116
4.12.5. Satın Alınan Cariye İçin İlişkiden Önce İstibranın Gerekliliği.....	117
4.12.6. Aynı Anda Hür ve Cariyeyle Nikâhlı Olma Durumunda Cinsel Haklarda Cariyenin Yarı hakka sahip Olması	119
4.12.7. Oğlun Bir Cariye ile Evlenmesi ya da İlişkiye Girmesi Durumunda O Cariyenin Babasına Haram Olması.....	120
4.12.8. Azad Edilen Cariyenin Muhayyerlik Hakkı.....	120
4.12.9. Köle ve Cariyenin Nafakası	122
4.12.10. Kişinin Nikahlı Olduğu Cariye İçin Kullandığı “Hürsün” İfadesinin Talâk Yerine Geçmesi.....	123
5. SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA	128

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu Şâfiî literatüründe aile hukuku ile ilgili icmâ edildiği savunulan meselelerin, fıkıh usulünde tanımı yapılan icmâya uygun olarak gerçekten var olup olmadığının tahkik ve tahlil edilmesidir.

İcmâ, bir dönemde yaşayan İslam hukukçularının şer'i bir konuda bir hüküm üzerinde tam bir ittifak sağlamalarıdır. Bu şekilde ittifak oluşunca o hüküm İslam hukuku açısından kat'i/kesin bir hüküm haline gelir. Bu sebeple mezheplerin görüşlerinde icmâya dayanmaları onların görüşlerinin meşruiyeti açısından önem arz etmektedir. Buna göre tezin problemi ise, Şâfiîlerin var olduğunu iddia ettikleri aile hukuku ile ilgili icmâların gerçekten var olup olmadığının tahkik ve tahlil edilmesidir. Bu bağlamda Şâfiîlerin icmâ iddiaları tespit edildikten sonra meşhur sünni mezhepler olan Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî literatüründen konuyla ilgili görüşlere de müracaat edilerek iddianın doğruluğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Geçmişten günümüze kadar aile hukuku ile ilgili pek çok konuda araştırma yapılmış ve çeşitli çalışmalar ortaya konmuştur. Çünkü aile, toplumun temel dinamiğidir ve önemine binaen yapılan çalışmalar oldukça gereklidir. Aynı şekilde İslam'ın ana kaynaklarından olan icmânın da önemi açıktır. Bu bağlamda Şâfiî mezhebinde icmâ edildiği ileri sürülen meseleleri tespit etmek, İslam aile hukukunun sabiteleri üzerinden İslam aile kurumunu daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Ancak icmânın oluşma süreci ve tespiti birtakım zorluklar içerdiğinden icmâ edildiği ifade edilen meselelerin tetkik edilmesi de önem arz etmektedir. Nitekim kaynaklarda bilginin kaydının ve naklinin bazen hatalar içerdiği bilinen bir durumdur.

Konunun önemi bakımından İslam hukuku genelinde icmâ edilen meseleleri toplayan çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki Şâfiî mezhebi özelinde görebildiğimiz kadarıyla aile hukuku alanında bu tür bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın icmâ edilen meselelerin tahkiki sonucu, varsa hata edilen meselelerin tespiti ile alana katkı sunacağını ümit etmekteyiz.

Ayrıca icmâ terimi literatürde bilinen anlamıyla kullanılmasının yanında mezhep içi ittifakı da ifade edebildiğinden, diğer mezheplerle karşılaştırma yapılmasının bu yönüyle bir netlik sağlayacağını da belirtmek uygun olacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Her mezhep kendi düşünce felsefesi ekseninde İslam hukuku konularına farklı bakış açıları getirmiştir. Bu bakış açılarını belirlerken tezlerini İslam hukukunun aslî ve tâlî kaynaklarına dayandırmışlardır. Yukarıda belirtildiği üzere İslam hukuku içinde mezheplerin meşruiyetini güçlendiren deliller arasında icmâ delili de gelmektedir. Bu bağlamda aile hukuku alanında da görüşler bildiren ekoller zaman zaman icmâdan faydalanmışlardır. Bizim bu çalışmada amacımız, Şâfiî literatüründe aile hukuku alanında çözümler üretilirken icmâyâ başvurulmuş mu, eğer başvurulmuş ise bunlar hangi konularda ve ne şekilde gerçekleşmiştir? Özellikle icmâ edilen mesele üzerindeki icmâ iddiası gerçek midir? Bunların tespit ve analizini yaparak akademik bir çalışma ortaya koymaktır.

Bu çalışmada asıl maksat her ne kadar aile hukukuyla ilgili icmâları tespit etmek olsa bile tâlî hedef olarak da günümüzde fazlaca problemin yaşandığı aile kurumu ile ilgili, genelde İslam aile hukuku alanında, özelde Şâfiî hukuku perspektifinden aile hukukunun sabitelerini irdeleyerek İslam aile hukukunun ana çerçevesini ortaya koymak belirlenmiştir.

Böylece bu çalışmanın netice olarak İslam Aile Hukuku alanında kesin, değişmez, sabite türünden hukuk ilke ve kuralların tespiti İslam hukukunu daha iyi anlamaya ve güncel konuları çözümlemedeki yetkinliğini görmede yardımcı olacağını ümit etmekteyiz.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Tezimizin konusu Şâfiî literatürü üzerinde aile hukuku alanında icmâ edilen meselelerin tespiti ve bu iddiaların doğruluğunun Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhep literatüründen tahkik edilmesi olduğundan; bu çalışmada Şâfiî hukuk literatüründeki icmâ edilen meseleleri tespit ederken literatür taraması ve analiz yöntemi, konunun diğer mezheplerdeki durumunu tespit ederken de karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

Bu bağlamda Şâfiî mezhebiyle diğer mezheplerin görüşlerinin temel eserleri üzerinden Şâmile programı aracılığı ile “icmâun” ve “icmâan” sözcükleri ile

taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarama bu iki sözcükle sınırlı tutulmuş, Şâfiî mezhebinde sükûtî icmâ kabul edilmediği için “bu konuda hilaf yoktur” vb. ifadeler tarama dışı bırakılmıştır.

1.5. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızda Şâfiî mezhebine dair 77 temel fıkıh eserinden icmâ edildiği savunulan meseleler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra diğer üç mezhebin de görüşleri onların klasik eserlerine de başvurularak tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece toplamda 278 esere başvurulmuştur. Buna ek olarak İbn Münzir’in “*İcmâ*” adlı eseri ile İslam hukukunda mezhep eksenli değilse de mesele eksenli icmâ ve hilaf kitaplarından imkân ölçüsünde yararlanılarak karşılaştırmanın akademik güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca “*İslâm Ansiklopedisi*” maddelerinden, araştırmamıza ışık tutacak güncel makale, dergi ve akademik yazılardan da ihtiyaç duyuldukça etkin olarak faydalanılmıştır.

Başvurulan eserlerin en önemlileri şunlardır:

el-Ümm (İmâm Şâfiî), *el-Muhtasâr* (Müzenî), *el-Hâvî'l-Kebîr* (Mâverdî), *el-Mühezzeb* (Şirâzî), *Minhâcû't-Tâlibîn* (Nevevî), *Muğni'l-Muhtaç* (Hatib el-Şırbînî), *el-Beyân* (İmrânî), *el-Basit fi'l-Furû* (İmâm Gazzâlî), *el-Ğunye* (Suyûtî), *Tuhfetü'l-Muhtâc fi-Şerhi'l-Minhâc* (Haytemî),

el-Asl (Şeybânî), *Şerh'ul-Muhtasâr'ut-Tahâvî* (Cessâs), *Ahkâmu'l-Kur'an*, (Cessâs), *et-Tecrîd li'l-Kudûrî* (Kudûrî), *el-Mebsût* (Serahsî), *Bedâiu's-Sanâî* (Kâsânî), *fethu'l-Kadîr* (İbn Hümâm),

el-Müdevvene (İmâm Mâlik), *Nihâyetü'l-Metlab fi-Dirâyetü'l-Mezheb* (Cüveynî), *el-Câmiu li Mesâili'l-Müdevvene* (Sıkkilî),

el-Muğni (İbn Kudâme), *Şerhu Zâdi'l-Müstakni* (Ahmed el-Halîl),

Mevsûatu'l-İcmâu fi'l-fıkhı'l-İslâmî (Kahtânî), *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh* (Vehbe Zühaylî).

2. AİLE HUKUKU

2.1. Kavramsal Çerçeve

İnsanlığın var oluşundan bugüne varlığını sürdüren aile kurumu, her ne kadar bünyesinde hem ekonomik hem cinsel hem de sosyolojik yönden bazı faktörleri içerse de sevgi, saygı ve bağlılık gibi manevi öğelerin ağır basmasıyla birlikte oldukça büyük bir önemi haizdir. Bu nedenle aile hukukunu en iyi şekilde anlayabilmek için önce ailenin tanımını ve mahiyetini kavramak gerekir.

2.1.1. Günümüz Türkçesinde Ailenin Tanımı

Aslen Arapça olmakla birlikte Türkçede gerçek kimliğini bulan aile kavramını çeşitli şekillerde ifade etmek mümkündür. Konuyu fazla dağıtmadan birkaç tanımı burada zikredeceğiz.

TDK'ye göre aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler, arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünüdür.¹

Aydın'a göre aile, akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanmış fertlerin bir araya getirdiği topluluktur.²

Birleşmiş Milletler'e göre aile, kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecelerde yakınlıkları bulunan ev halkı bireylerinden oluşmaktadır.³

Aile, insanoğlunun içinde doğup büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı sosyal topluluktur. Bu “en küçük” lük niteliğine rağmen aile, toplumların temelini oluşturmada “en büyük” role sahiptir.⁴

Aile, kan bağıllığı, evlilik ya da diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve cinsel gereksinimlerinin karşılandığı temel toplumsal birimdir.⁵

Yukarıda yapılan tanımların hepsi aile kavramını açıklamakla birlikte bizce en tafsilatlı ve manasına uygun açıklama son yapılan tanımda yer almaktadır. Çünkü

¹ TDK (Türk Dil Kurumu), Güncel Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2021.

² Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 196.

³ Yunus Apaydın, *Günümüzde Aile*, der. Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 137.

⁴ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 17.

⁵ Apaydın, *Günümüzde Aile*, s. 137.

birey yalnızca aile içerisinde her türlü ihtiyacını sağlıklı olarak karşılayabilir. Bunlardan en önemlisi de psikolojik ihtiyaçlardır. Sevgi, aidiyet, huzur; tüm bunlar yalnızca aile ortamında hesapsız olarak kişiye sunulur. Bireyin kendini en özgür hissettiği yerdir aile ortamı.

2.1.2. Klasik Fıkıh Terminolojisinde Ailenin Tanımı

Aile sözcüğü, Arapça kökenli bir kelime olup, haktan ayrılmak, haksızlık etmek, terazinin eksik veya fazla tartması, bir şeyin birine ağır gelmesi, baskın olması, bir topluluğun durumunun şiddetlenmesi, ağırlaşması, bir kimsenin bakımında sorumlu olduğu kimselerin (ıyal) sayıca çok olması gibi anlamlara gelen A-V-L kökünden türemiştir.⁶ Nisa suresi 3. Ayette “teûlû” kelimesi saydığımız anlamlardan biri olan “haksızlık etmek” anlamında kullanılmıştır.⁷

Diğer yandan, Arapçada kullanılan “el-usra” kelimesi terminolojiye yeni girmiş olup klasik metinlerde aile anlamında kullanılmamaktadır. Klasik fıkıhta erkek tarafından akrabaları ifade etmektedir. Aile sözcüğünü karşılamak için ise daha ziyade “ehl, âl ve ıyâl” sözcükleri kullanılmaktadır.⁸

Âl: Arapçada “serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği” manasına geldiği gibi “kişinin bizzat kendisi, ailesi, taraftarları ve dostları gibi anlamları da ifade eder. Kimi dilcilere göre “rucû etmek, yönetmek” anlamlarına geldiği gibi, kimine göre de eş anlamlısı olan “ehl” kelimesinden neşet etmektedir.⁹ Âl kelimesi Kur'an'da “Âl-i Fravn, Âl-i İmran, Âl-i Ya'kub” gibi terkiplerde kullanılarak bu kişilerin hane halkı, teb'aları, kavmi manalarına tekabül etmektedir.¹⁰

Ehl: Sözlükte hane halkı, kişinin hanımı, aşireti, yakın akrabaları, bir beldenin insanları gibi anlamlara gelmektedir.¹¹ Sözlük anlamının yanı sıra aynı dinin mensupları anlamına da gelir.¹²

⁶ Apaydın, *Günümüzde Aile*, s. 137.

⁷ Nisa, 4/3

⁸ Apaydın, *Günümüzde Aile*, s. 137.

⁹ Ahmet Özel, “Âl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 305.

¹⁰ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 498-501; M. Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1950.

¹¹ Ebü'l-Fazıl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, C. XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 28.

¹² Öz, “Ehl-i Beyt Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, ss. 498-501.

İfade etmeye çalıştığımız üzere aile kavramı klasik terminolojide bizim kast ettiğimiz anlamda yeteri kadar net kullanılmamıştır.

2.2. İslamda Aile Birliğinin Önemi

Allah insanoğlunu yalnızlıktan kurtararak huzura kavuşacağı karşı cinsten eşler yaratmıştır. Bu sayede insan hem ruhen hem de bedenen doyuma ulaşmaktadır. Nitekim Rabbimiz, "Sizi bir tek nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden, Allah'tır"¹³ buyurmaktadır. Huzurlu bir aile ortamında da sağlıklı nesiller yetişmektedir. Bu nedenle aile içindeki huzur toplumların varlığını devam ettirebilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Aileyi oluşturan bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini, hak ve ödevlerini düzenleyen hukukun bu bölümüne "aile hukuku" denilir. Ailenin nesli sürdürmek gibi birincil işlevinin yanı sıra kültür aktarımında da önemli bir rolü vardır. Örf, adet, ahlak gibi milli ve manevi değerler aile sayesinde nesilden nesile aktarılır. Bu nedenle beşeri sistemlerde olduğu gibi İslam hukuku da aile hukukuna büyük önem atfetmiştir.¹⁴

Aile içinde huzur ortamının oluşması ise sevgi, saygı, adalet ve sorumlulukların karşılıklı olarak yerine getirilmesiyle temin edilmektedir. Aile müessesesine gereken önemi veren İslam, hukuk sistematığı içerisinde konuyla ilgili en ince ayrıntıya bile düzenleme getirmiş, ailenin huzurunu tesis için alınması gereken tüm önlemleri almış ve gerektiğinde yaptırımlar uygulamıştır. İslam ailenin devamı için eşlerin birbirlerinin haklarına riayet etmelerini öğütlemiş ve kadını erkeğe emanet etmiştir. Emanet ise İslam'da kutsal kabul edilip özenle muhafazası istenmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur. "Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hâinlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir."¹⁵ İslam dini insanlığın devamı ve ümmetin çoğalması için evliliği tavsiye etmiş¹⁶ ve bu müesseseyi kutsal bir konuma yerleştirmiştir. İcma edilmiş hükümlerdeki ortak gayenin ailenin önemiyle ciddi anlamda ilişkisi sözkonusudur.

¹³ Araf, 7/189.

¹⁴ Haayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991, 1/223. Muhsin Koçak, vd., *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 139.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/161.

¹⁶ "Ey gençler! Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin." (Buhârî, Nikâh, 2-3 [5065-5066]; Müslim, Nikâh, 1 [1400]) ve "Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Evleniniz." "Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı." Âl-i İmrân, 3/14.

2.3. İslam Aile Hukukunun Kapsamı

Klasik eserlerde fıkhi konular, ibâdât, muâmelât ve ukûbât başlıkları altında işlenmiştir. Aileye ait hükümler ise münâkehât başlığıyla kimi zaman ibâdât, kimi zaman muâmelât konuları içerisinde kaleme alınmıştır. Çünkü aile hukuku her iki alanla da yakından ilişkilidir. Münâkehât da nikâh ve talâk diye iki ana kısma ayrılmaktadır.¹⁷

İslam aile hukuku; nikâh, mehir, nafaka, kasm/kısmet, talâk, hul', iddet, zihâr, îlâ, nesep, lakît, hadâne, radâ', vasiyet, miras/ferâiz ve benzeri başlıklar kapsamında ele alınmıştır.¹⁸

Modern anlamda ilk İslam Aile Hukuku kanunu 1917 yılında Osmanlı zamanında yayınlanan "Hukuk-u Aile Karanamesi" olarak ortaya çıkmıştır. Bu kararname 57 maddeden oluşmakta ve sonraki dönemlere örneklik etmektedir.¹⁹

2.4. İcmâ

2.4.1. Kavramsal Çerçeve

İcmâ kelime olarak "birleştirmek, derleyip toparlamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek" gibi anlamlara gelir.²⁰ Bu anlamlara göre, icmâ bir kişiye de bir topluluğa da nispet edilir.²¹ Bu anlamdan oluşan ifadeler içeren ayet ve hadisler de vardır. "Siz ve ortaklarınız artık toplanın da ne yapacağınızı kararlaştırın"²² ayeti buna örnektir. Terim olarak ise icmâ, farklı kişilerce çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Çok sayıda olan bu tariflerden birkaçını vermekle yetineceğiz.

Nazzam'a göre icmâ: "Bir kişinin sözü bile olsa delili var olan her sözdür."²³

¹⁷ Koçak, vd., *İslam Hukuku*, s. 141; Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.II, s. 200.

¹⁸ Hüseyin Esen, "İslam Hukukunda Aile", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2020, ss. 19-56.

¹⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 225; Koçak vd, *İslam Hukuku*, s. 140;

²⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 417-431.

²¹ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usulî'l-fikh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, s. 4120; Vehbe ez-Zühayli, *Usûlü'l-Fıkhu'l-İslâmî*, Darü'l-Fikir el-Muâsır, 11/489.

²² Yunus, 10/71

²³ Gazzâlî, *el- Mustasfâ min Ilmi'l-Usûl*, thk. Hamza b. Zahîr Hâfız, Cidde 1992, C. I, s. 173; Âmidî Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed Seyfeddin, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. İbrahim el-Acuz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, C.I, ss.179-180.

Fahreddin er-Razî'ye göre icmâ: "İcma H. Muhammed'in ümmetinden olup hal ve akd yetkisine sahip seçici kurulun, toplumun herhangi bir işi hakkında ittifakla karar vermesinden ibaret bir teşri' faaliyetidir."²⁴

Gazzali'ye göre icmâ: "İcma', Ümmet-i Muhammed'in, özellikle dinî olan herhangi bir iş üzerinde ittifak etmeleridir."²⁵

Ebi'l İshak eş-Şirazi el-Fîrûzabî'nin tarifi: "Bir asrın âlimlerinin herhangi bir olayın hükmü hakkında ittifak etmeleridir."²⁶

DİA İslam Ansiklopedisinde icmâ, "Muhammed (s.a.v.) ümmetinin müctehidlerinin onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri" şeklinde tarif edilmiştir.²⁷ Pek çok usûl ve fıkıh âlimi de icmâyı bu şekilde tanımlamışlardır.²⁸

2.4.2. İcmânın Şer'i Dayanağı

İcmânın şer'i dayanağı Kur'an ve sünnet olarak gösterilmiştir. Allah "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) itaat edin. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir"²⁹ buyurmaktadır. Yine Kur'an; "Hâlbuki onu Peygamber'e ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi..."³⁰ Ayrıca, "Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!"³¹ diye buyurmaktadır. Hadisten delili ise; "Ümmetimden bir topluluk kıyamete kadar hak

²⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, C. I, s. 173.

²⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, C. I, s. 173.

²⁶ Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Luma' fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Yusuf Ali Bedivi, Dâr-u İbn Kesir, s.78; Y. Vehbi Yavuz, "İcma'nın Hakikati ve İslam Teşri'indeki Önemi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 2004, ss.85-112.

²⁷ Dönmez, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 417-431.

²⁸ Bk. Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîr fî Usûli'l-fıkıh*, C. IV Kuveyt 1992, s. 436; Muhammed b. Ali eş-Şevkanî, *İrşadu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-İlmi'l-Usûl*, (nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Said el-Bedrî), Beyrut 1992, s. 132; Abdülvahhab Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkıh*, Mektebetu'd-Da've el-İslâmiyye, 1956, s. 45.

²⁹ Nisa 4/59.

³⁰ Nisa 4/83.

³¹ Nisa 4/115.

üzere ona yardıma devam edecektir. Onlara muhalefet eden onlara zarar veremez”³² “Benim ümmetim hata üzere birleşmez”³³ gibi Hz. Peygamberin hadisleridir. İcmâya delil teşkil eden naslarda, direkt değil dolaylı yoldan atıfta bulunulmuştur. Yani hüküm verileceği zaman ortak aklın daha sağlıklı karar alacağına işaret edilmektedir.³⁴

2.4.3. İcmânın Gerçekleşmesinin Şartları

İcmânın gerçekleştiğini belirtmek için usûlcüler tarafından birtakım şartlar gerekmektedir. Bunlar:

1. İttifak eden kişilerin müçtehit olmaları yani delillerden hüküm çıkarabilme yeterliliğine sahip olmaları gerekmektedir.
2. Bir asırda yaşayan müçtehitlerin tamamının fikir birliği etmiş olması gerekir. Bazı usulcüler çoğunluğun ittifakıyla da icmâ gerçekleşir demekteler.
3. Müçtehitlerin Müslüman olması gerekir. Yani itikadi yönde herhangi bir kusuru bulunmayıp adil olmaları gerekir.
4. İcmâ Hz. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra gerçekleşmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken bir konu hakkında birleşilip Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunu onyladığında bu hüküm sünnetle sabit olmuş olur, ona icmâ denmez.
5. İcmânın konusu şeri bir hüküm olmalıdır.
6. Müçtehitlerin ittifak ettikleri konuda şer’i bir delile yani nassa dayanmaları gerekmektedir.³⁵

2.4.4. İcmânın Çeşitleri

İcmâ için değişik bakımlardan tasnifler yapılmıştır. Yapısı açısından kavli, fiilî, sükûtî icmâ; söz birliğinin belirlenme biçimi bakımından sarîh ve sükûtî icmâ; sağladığı bilgi derecesi yönünden kat’î ve zannî icmâ; dayandığı delil açısından naklî icmâ ve re’yî icmâ gibi. En bilindik ayrım, icmânın meydana geliş biçimi açısından yapılan sarîh icmâ - sükûtî icmâ ayrımıdır.³⁶

2.4.4.1. Sarîh İcmâ

Sarîh icmâ, herhangi bir zamanda bütün müçtehidlerin bir konunun hükmüyle ilgili düşüncelerini tek tek açıklamasıyla ortaya çıkan (ittifak) fikir birliğidir. Sarîh

³² Ebû Dâvud, Fiten 1, 4252; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/278, 279; İbn Mâce, *Mukaddime* 1, 10, Fiten 9, 3952. Tirmizî, *Fiten* 51, 2229.

³³ İbn Mâce, Fiten 1.

³⁴ Hadî Sağlam, “Şer’î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (ERZSOSDE) VIII-II: 161-174 [2015]

³⁵ Muhsin Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 68-70.

³⁶ Dönmez, “İcmâ”, *T DV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 417-431.

icmâ değişik şekillerde oluşabilir. Mesela: müctehitler bir araya gelir, hükmü bilinmek istenen mesele kendilerine sorulur ve o mesele hakkında hepsi aynı görüşte birleşirse, sarîh icmâ meydana gelmiş olur. Ya da herhangi bir devirde meydana çıkan hukukî bir mevzu hakkında bir müctehid görüşünü bildirir, bir başka müctehid aynı olayla ilgili olarak aynı yönde düşüncesini açıklar ve o devirdeki bütün müctehidler de aynı şekilde davranırsa sarîh icmâ oluşmuş olur.³⁷

2.4.4.2. Sükûtî İcmâ

Sükûtî icmâ, herhangi bir konu hakkında bir veya birkaç müctehidin görüş bildirdikten sonra bu görüşe vâkîf olan o devirdeki diğer müctehidlerin açık şekilde katılma beyanında veya herhangi bir itirazda bulunmaksızın sessiz kalmalarıdır.³⁸

Bir sükûtî icmânın gerçekleşebilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekir:

1. Sükût, gerek kabul gerekse redde işaret edecek belirtilerden beri olmalıdır. Şayet kabul ifade eden bir belirti varsa, bu, sükûtî değil sarîh icmâ olur. Eğer muhalefeti gösteren bir emare varsa, icmâ gerçekleşmemiş olur.
2. Söz konusu işitildikten itibaren o meseleyi incelemeye ve bir görüş oluşmasına yetecek kadar zaman geçmiş olmalı ve bu süreden sonra sükût edilmelidir.
3. İcmâya konu olacak mesele içtihadı açık bir mesele olmalıdır.³⁹

2.4.5. İcmanın Kaynak Değeri ve Bağlayıcılığı

İcmâ, bir yönüyle diğer delilleri tanımlayan ve sabitleyen bir kaynaktır, diğer yönüyle ise diğer delillerle birlikte şerî delil niteliği kazanır. Birinci yönüyle dini tanımlar, ikinci yönü ise ayet ve hadisler ile “edille-i şerîyye”nin bir parçası olma meşruiyetine ulaşır.⁴⁰

Sarîh icmânın kaynaklığında tereddüte düşmeyen ulema, sükûtî icmânın kaynaklığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Şafîîlerin ve Mâlikîlerin çoğuna göre

³⁷ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çev. İbrahim Kâfi Dönmez Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 106.

³⁸ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Usûl*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1426/2005 s. 235; Alaüddin Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr an Usûli Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Beyrut 2009, C. III, ss. 338-339; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, 1/165. Ayrıca bk. Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, 3/78-79; Koçak vd, *Fıkıh Usûlü*, s.71.

³⁹ Dönmez, “İcma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 417-431; Koçak vd, *Fıkıh Usûlü*, s.71.

⁴⁰ Ayhan Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, Üniversite Yayınları, Samsun, 2020, s.19.

müctehitlerin sükût etmesiyle icmâ gerçekleşmez. Çünkü müctehitler, farklı nedenlerden ötürü fikir beyan etmemiş olabilirler. Sessiz kalmaları onayladıkları anlamına gelmez. Dolayısıyla da kaynak değeri olmayan şeyin bağlayıcılığı da olamaz.⁴¹ Hanefîlerin ekserine göre, sükûtî icmâ da tıpkı sarîh icmâ gibi kesin ve amel edilmesi yönüyle bağlayıcı bir şer'î delildir.⁴² Ahmed b. Hanbel de Hanefîlerin çoğu gibi sükûtî icmâyı delil olarak kabul eder. Bu gruba göre icmânın kaynak olduğunu ve onun kesin bir delil niteliği taşıdığını gösteren delillerin, sarîh icmâ ile sükûtî icmâ arasında bir ayrım yapmamıştır.⁴³

2.4.6. İcmanın Gerçekleşme İmkânı

Âlimler bu konuda görüş ayrılığına düşmüş; kimileri icmânın gerçekleşme olasılığını mümkün görürken, kimileri de karşı yönde fikir beyan etmişlerdir. Nazzâmiye ve Şia mensupları icmânın gerçekleşme imkânını kabul etmezler.⁴⁴ İcmânın meydana gelmesi için, kendilerinin ittifakına bağlı olan müctehidlerin kimler olduğunun ve İcmâya konu olacak mesele hakkında her bir müctehidin görüşünün ne olduğunun bilinmesi gerekir. Muhalif guruba göre bu iki hususun da bilinmesi muhaldir.⁴⁵ İcmânın gerçekleşmesini imkân dâhilinde bulanların en büyük delili ise daha önce fiilen vâkî olmasıdır. Örnek olarak; Müslüman kadının gayri müslim erkekle nikâhlanmasının haram sayılması, nineye mirastan altıda bir pay verilmesi ve bir kadının halası ve teyzesiyle bir nikâh altında cem edilememesi uygulamalarını gösterilir.⁴⁶ Bâkılânî de konuyu, akılcı deliller getirerek şu şekilde izah etmiştir. Hristiyanların teslîs konusunda, Dehrîlerin de zaman konusunda ittifak etmeleri gibi, birbirlerinden ayrı ve farklı şehirlerde oldukları halde Şafî mezhebine mensup âlimlerin mezhep içi birçok meselede icmâ ettiklerini biliyoruz.⁴⁷ Bu mümkün olduğuna göre Müslümanların bir delil üzerinde ittifak etmeleri de mümkündür.⁴⁸

⁴¹ Koçak, vd, *Fıkıh Usûlü*, s.75.

⁴² İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Cemâilî'l-Mukaddisî, *Ravzatü'n-Nâzir*, nşr. Abdülkerîm b. Ali b. Muhammed en-Nemle, Riyad 1414/1993, C. I, s. 381.

⁴³ Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 112.

⁴⁴ Koçak vd, *Fıkıh Usûlü*, s.84.

⁴⁵ Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 114.

⁴⁶ Koçak, vd., *Fıkıh Usûlü*, s.85.

⁴⁷ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tât en-Nisâbü'rî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, C. I, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 673.

⁴⁸ Cüveynî, *et-Telhîs fî Usûli'l-Fikh*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. III, ss. 9-10; Taha Nas, "İcmâ Teorisi ve Bâkılânî'nin Etkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 30 (2014/2) ss. 2-38.

3. ŞAFİÎ MEZHEBİ

3.1. İmâm Şafî'nin Hayatı ve Eserleri

Şafîî olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîî Hicrî 150 (m. 767) yılında⁴⁹ Askalan'a bağlı Gazze şehrinde doğmuştur. Aynı yıl Ebû Hanîfe de vefat etmiştir.⁵⁰ Baba tarafından soyu Kureyş kabilesine dayanır ve dedesi Abdimenâf'ta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birleşmektedir.⁵¹ Babasının vefatından sonra annesi onu iki yaşında akrabalarının yaşadığı Hicaz bölgesine, on yaşına geldiğinde ise nesebinin kaybolmasından endişe ederek Mekke'de yaşayan akrabalarının yanına götürmüştür.⁵² Annesinin himayesinde yetişen Şafîî yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, on üç yaşına geldiğinde Kur'an-ı Kerim dersleri vermiştir.⁵³ Arap tarihine ilgi duyan Şafîî, fıkha ve hadise yönelerek Mekke'de fıkıh derslerine katılmıştır.⁵⁴ On beş yaşına vardığında fetva vermeye başlamış,⁵⁵ yirmili yaşlarda İmâm Malik'in Muvatta'sını kısa sürede ezberlemiştir.⁵⁶ Tahsilinde en önemli bölüm, İmâm Malik'e talebe olmasıyla başlamıştır. İmâm Malik onu himayesine alıp, dokuz yıl müddetle hadis öğretmiştir. Yirmidokuz yaşında Yemen' de idari bir göreve getirilmiştir.⁵⁷ Daha sonra görevindeki başarısından dolayı Necran valiliğine yükseltilmiştir. Bir dönem Bağdatta yaşayan ve ilmi münazaralarda gösterdiği üstün başarısıyla şöhret bulan Şafîî, Ebû Hanîfe'nin talebesi olan İmâm Muhammed'den ders almaya başladı. Aynı zamanda üvey babası olan İmâm Muhammed yazmış olduğu kitaplarını okutmak suretiyle, Irak'ta tedvin edilen fıkıh ilmini ve rivayetleri Şafîî'ye öğretti. Daha önce Mekke'de İmâm Şafîî ile görüşen ve ondan hadis dinleyen Ahmed b. Hanbel de talebesi olmuştur.⁵⁸ Şafîî son demlerini Mısır'da geçirmiştir. Şafîî burada tüm birikimlerini ehli hadis ve ehli

⁴⁹ Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Menakıbu's-Şafîî*, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr, Dârü't-Türâs, Kahire 1971, s. 71; Fahreddin Râzî, *Menakıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetü'l-Külliyatî'l-Ezheriyye, Kahire 1986, s. 2.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tevâli't-te'sis li-meâli Muhammed b. İdris fî Menâkıbi'l-İmâm eş-Şafîî*, thk. Ebü'l-Fida Abdullah el-Kadi, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 51.

⁵¹ Ahmed b. Muhammed Mekki el-Haseni Ebü'l-Abbas Hamevî, *ed-Dürrü'n-Nefis fî Beyâni Nesebi İmâmî'l-Eimme Muhammed b. İdris eş-Şafîî*, thk. Ebû Haşim İbrahim b. Mansur el-Haşimi el-Emir, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut 2009, s. 41.

⁵² Beyhâkî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 74.

⁵³ Râzî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 37.

⁵⁴ Ahmed Arabî, *el-İmâm eş-Şafîî el-fakîh el-Edîb*, Dârü'r-Rifai, Riyad, 1978, s. 19.

⁵⁵ Ebü'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Menakıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, thk. Halil İbrâhim Molla Hatir, Mektebetü'l-İmâm eş-Şafîî, Riyad, 1992, s. 72.

⁵⁶ Râzî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 37.

⁵⁷ Beyhâkî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 106

⁵⁸ Bilal Aybakan, "Şafîî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, ss. 223-233.

rey'in birlikte yer aldığı bir ilim süzgecinden geçirerek eski görüşlerinden vazgeçip yeni görüşlerini insanlara aktarmak için kalemine sarılır. Sağlığının iyi olmamasına rağmen kısa süre zarfında çok sayıda eser telif eder. Eski kitaplarının çoğunu yeni fikirlerinin ışığında tekrar gözden geçirerek yeniden düzenler. Mısır'a geldikten sonra basur hastalığına yakalanmış, zamanla bu hastalık onu yatağa düşürmüştür. Bir sabah onu ziyaret ederek durumunu soran öğrencisi el-Müzeni'ye *"Bu dünyadan göçer oldum, kardeşlerimden ayrılıp Allah'a varır oldum, Ölüm şerbeti içer oldum ve kötü amellerimle karşılaşır oldum. Bilmiyorum, ruhum cennete mi gidiyor? Onu tebrik edeyim, yoksa cehenneme mi? Onun acısını paylaşayım."* der ve gözlerini semaya çevirerek bu şiiri okur.⁵⁹ Ardından çok sayıda eser bırakan İmâm Şafîî, h. 204 yılında Recep ayının son Cuma gecesini (29 Recep 204 / 19 Ocak 820) vefat etmiştir.⁶⁰

Şafîî'nin görüşlerinin Mısır öncesi "Kavl-i Kadim" ve Mısır sonrası "Kavl-i Cedid" diye ayırt etmek yerinde olacaktır.

Şafîî, yaşamı boyunca birçok hocadan ders almıştır. Bunlardan en meşhurları:

Mekke'de İlk hocası Müslim b. Halid ez-Zencî, Davud b. Abdurrahman Attar, Süfyan b. Uyeyne, Said b. Sâlim Kaddah, Abdülhamid b. Abdülaziz.

Medine'de Mâlik b. Enes, İbrahim b. Sa'd el-Ensari, Abdullah b. Nâfi' es-Saiğ, Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi, İbrahim b. Ebi Yahyâ el-Eslemi, Muhammed b. İsmâil b. Ebû Fudeyk.

Yemen'de Muttarif b. Mâzin, Yahyâ b. Hassân, Hişâm b. Yusuf, Amr b. Ebi Seleme.

Irak'ta Abdulvehhâb b. Abdilmecid, Veki' b. el-Cerrâh, Ebû Üsâme, Muhammed b. Hasan Şeybânî, Hammâd b. Üsâme, İsmâil b. Uleyye.⁶¹

Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Ümm, er-Risâle, Emâli (el-İmlâ), er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, Siyerü'l-Evzâi, İhtilâfu Ali ve Abdillâh b. Mesud, İhtilâfu'l-Irakıyyeyn, Cimâ'ul-ilm, Sıfatu Nehyi Rasulullah, İhtilâfu Malik ve 'ş-Şafîî, İbtâlu'l-İstihsan, İhtilâfu'l-Hadis.*⁶²

⁵⁹ Beyhakî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 294.

⁶⁰ Râzî, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 34.

⁶¹ Askalânî, *Tevâli't-te'sis li-meâli Muhammed b. İdris fî Menâkıbi'l-İmâm eş-Şafîî*, s. 62-71.

⁶² Zeynep Alp, *İmâm Şafîî Hayatı, Şahsiyeti, Edebî Kişiliği ve Meâni İlmi Açısından Divânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2020, ss. 20, 21, 22.

3.2. Mezhebin Genel Karakteristiği

Hem Medine merkezli geleneksel Hicaz fikhına hem de Kûfe merkezli rey ağırlıklı Irak fikhına vakıf olup bu iki eğilim arasında özgün bir sentez gerçekleştiren İmâm Şâfiî'ye nisbet edilen fıkıh doktrini ve bu doktrin çerçevesinde oluşan fıkıh birikimi Şâfiî mezhebi olarak adlandırılmış, bu mezhebin görüşlerini benimseyen kişilere de Şâfiî denmiştir.⁶³ Şâfiî'nin ortaya koyduğu usûl çerçevesinde yaptığı hüküm çıkarma faaliyetlerinden oluşan birikim, onun öğrencileri ve onlardan sonraki mensupları tarafından günümüze kadar intikal etmiştir.⁶⁴

Mezhebin genel karakteristiğini; İctihad Mertebeleri, Fetva Usulü ve Mezhep Terimleri başlıkları altında ele alabiliriz.

Nevevî, içtihad mertebelerini fetva verebilme yetkisi açısından değerlendirmiş ve içtihat ehliyetine sahip olanları “müstakil müçtehit,” müftü mevkiinde olup bağımsız içtihat bulunamayanları ise “müntesip müçtehit” olarak adlandırmıştır.⁶⁵

Mezhebin fetva usulünde esas kabul edilen görüş, İmâm Şâfiî'nin görüşüdür.⁶⁶ Zaruret anında Şâfiî'den sonra Râfiî ve Nevevî'nin görüşü de diğerlerine göre tercih edilen görüştür. İkisi arasında bir tercih yapmak gerekirse muteber olan Nevevî'nin görüşüdür.⁶⁷ Mısır bölgesindeki Şâfiî âlimlerinin çoğu Şemseddin er-Remlî'nin Nihâyetü'l-Muhtâc adlı eserinde belirttiği görüşlere itimad ederken, Kürt âlimler ile Hadramut, Şam, Dağıstan, Yemen ve Hicaz ulemâsının çoğunluğu; fetvalarını, İbn Hacer el-Heytemî'nin eserlerinde kaleme aldığı görüşlerine dayandırır.⁶⁸

Şâfiî fikhında meselelerin bağlamından kopmadan daha kolay anlaşılabilmesi için mezhep içinde geliştirilen ve özel anlamlara sahip olan bazı terimlere yer verilmektedir. Bunlar: “el-Kavl” bu kelimeyle kadim olsun cedid olsun fark etmez Şâfiî'nin görüşleri kast edilir.⁶⁹ “el-Kavlu'l-kadîm” Şâfiî'nin eski yani Mısır'a gidene

⁶³ Aybakan, “Şâfiî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, ss. 233-247.

⁶⁴ Nas, “Şâfiî Mezhebinin İki Temel Kavramı: Vech Ve Ashabü'l-Vücûh–Kullanım ve İşlev” *Şarkiyat ilmi Araştırmalar Dergisi*, C. XIV, S. 1, 2007, ss. 69-88.

⁶⁵ Aybakan, “Şâfiî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, ss. 233-247.

⁶⁶ Meryem Muhammed Sâlih ez-Zâfirî, *Mustelehâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, Beyrut, Dâr-u İbn-i Hazm, 1422/2002, s. 251-252.

⁶⁷ Muhammed b. Süleymân el-Kürdî, *el-Fevâ'idü'l-Medeniyye*, Dâr-u Nuri's-Sabâh, thk. Bessam Abdulvehhab El-Câbi, Mardin 2011, s. 33; Aybakan, “Şâfiî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, ss. 233-247.

⁶⁸ Alevî b. Ahmed es-Sekkâf, *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye* (Mecmû'atü seb'ati kütübün müfide içinde), Kahire 1358/1940, s. 36-37.

⁶⁹ Muhyiddîn Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. I, Dâr-u'l Fikr, s. 107; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmedü'l-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtaç ilâ Mağrifeti*

kadar Irak'ta sahip olduğu görüşlerini ifade eder. “el-Kavlu'l-cedîd” Şafîî'nin Mısır'a geldikten sonra benimsediği yeni görüşlerinin adıdır.⁷⁰ “en-Nas” Şafîî fıkıh usulü eserlerinde Kur'an ve sünneti, fûru eserlerinde ise İmâm Şafîî'nin yoruma açık olmayan görüşleri anlamına gelir.⁷¹ “el-Azhar” İmâm Şafîî'den nakledilen görüşlerden tercih edileni demektir.⁷² “ez-Zâhir” dikkate alınması açısından el-Azhardan daha düşük bir kavramdır. Ancak bu da ez-Zâhir gibi açık ve net görüştür.⁷³ “el-Meşhûr” Şafîî'den nakledilen görüşlerden mezhep içinde diğer görüşlere nazaran şöret bulmuş olanına denir.⁷⁴ “el-Esahh” bu kelime ile sahabeden nakledilen görüşlerin en tercih edileni kastedilir.⁷⁵ “el-Ekvem” ve “el-Muhtâr” tartışmaya kapalı, kuvvetli ve tercih edilecek olan görüş demektir.⁷⁶ “el-Ekrab” İmâm Şafîî'nin öğrencilerinden birinin görüşünün diğerlerine oranla İmâm Şafîî'nin genel anlayışına daha yakın olduğunu ifade eden terimdir.⁷⁷ “el-Mu'temed” Şeyhân diye tabir edilen iki Şafîî âlimi Râfiî ve Nevevî'nin ittifak ettikleri görüştür.⁷⁸

Tüm bu kavramların bir birine yakın gibi görünse de farlı anlamları vardır ve bir müfti fetva vereceği zaman en doğru görüşe ulaşabilmesi açısından bu kavramların anlamlarını çok iyi bilmelidir.⁷⁹

3.3. İmâm Şafîî'nin İcmâya Bakış Açısı

Daha önce Ebû Yusuf tarafından ilk usûl eserinin yazıya alındığı söylene de günümüzde bilinen ilk eser, Şafîî'nin “er-Risâle” adlı eseridir.⁸⁰ İlk fıkıh usulü eserini veren kişi olmasına karşın İmâm Şafîî'ye ait net bir icmâ tarifine

meânî Elfâzi'l-Minhâc, C. I, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994 (h. 1415), ss. 35-36; Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2016, s. 113.

⁷⁰ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfiî el-Kazvînî, “Mukaddime”, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, s. 101.

⁷¹ Nevevî, *Minhâcû't-Tâlibîn*, thk. Muhammed Tâhir Şabân, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1426/2005, s. 65; Adnan Memduhoğlu ve İbrahim İlhan, “İmâm Nevevî'nin Minhâcû't-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş Ve Tercihleri”, *Sirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2014): 96.

⁷² Sekkâf b. Ali el-Kâf, *M'ucemün fî Müstelehâti fıkhi's-Şâfiî*, 1417/1997, s. 15.

⁷³ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye*, s. 274.

⁷⁴ Abdükadir b. Abdülmütalib el-Mendeylî el-Endûnisî, *el-Hazâinü's-Seniyye min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhiyyeti li Eimmeti el-Fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Abdülaziz b. es-Sâyib, Müessetü'r-Risâleti Nâşirûn Beyrut, h.1424/2004, s. 179.

⁷⁵ Ekrem Yûsuf Ömer el-Kavâsimî, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Ürdün, Dâru'n-Nefâis, 1423/2003, ss. 509-510.

⁷⁶ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye*, s. 276; Sekkâf, *Mu'cemün fî Müstelehâti Fıkhi's-Şâfiî*, s. 76; Endûnisî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, ss.179-182.

⁷⁷ Zâfirî, *Müstelehâtü'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye*, s. 276.

⁷⁸ Sekkâf, *Mu'cemün fî Müstelehâti Fıkhi's-Şâfiî*, ss. 79-80.

⁷⁹ Ömer Aslan, “Şafîî Mezhebinde Fetva Usulü ve Kullanılan Başlıca Rumuz ve Terimler”, *Harran İlahiyat Dergisi*, S. 45, 2021, ss. 57-75.

⁸⁰ Şamil Dağcı, *İmâm Şafîî: Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020, s. 59.

rastlanmamaktadır. Ancak onun eserinde verdiği bilgilerden yola çıkarak en yakın tanımı Yenidoğan şu şekilde yapmıştır; “Bir asırda yaşayan âlimlerin, herkesin bilmesi zorunlu olan temel farzlar üzerindeki istisnasız ittifakıdır.”⁸¹

İmâm Şâfiîye göre icmânın oluşabilmesi için en önemli kıstas, icmâyâ konu olan mesele hakkında kimsenin itirazının bulunmaması tüm âlimlerin icmâ olduğuna dair ittifak etmeleridir.⁸² Bu şartın getirdiği bir sonuç olarak Şâfiî, Medine ehlinin ittifakını da icmâ olarak kabul etmez. Böyle bir ittifakın ancak bölgesel anlamda bir ittifak olabileceğini ifade eder.⁸³ İcmânın oluşabilmesi için İmâm Şâfiî’nin koşullandığı diğer bir şart, icmâyâ konu olan mesele hakkında daha önceleri görüş ayrılığının bulunmamasıdır.⁸⁴

İmâm Şâfiî ana meselelerde icmânın varlığını kabul ederken, tali meselelerde bunu pek mümkün görmemektedir.⁸⁵ Âlimlerin bulundukları bölgelerin birbirinden uzak olması ve bu nedenle birbirleriyle buluşamamaları dolayısıyla da bir mesele hakkında ittifak değil ihtilafın ortaya çıkacağını savunur. Şâfiîye göre icmâ yapılacak kimselerin tespitinin imkânsız olması ve tespit edilenlerin de vasıflarının herkesin onayından geçemeyeceği gerçeği icmânın oluşumunu neredeyse imkân dâhilinin dışında bırakmaktadır.⁸⁶

İmâm Şâfiîye göre icmâ, deliller hiyerarşisinde üçüncü sırada yer alıp kitap ve sünnetten sonra gelir.⁸⁷ Nitekim “İcmâ ve kıyasla nasıl hüküm veriyorsun diyen muhatabına cevaben: “*İcmâ ve kıyas, Kitap ve Sünnet’e nisbetle daha zayıf olmakla birlikte nassın bulunmadığı yerde onlarla hüküm verilebilir. Bu da icmânın hükme ulaşmada bir kaynak olduğunu gösterir.*”demektedir.⁸⁸

İmâm Şâfiî’nin Nisa suresinin 115. Ayeti olan “*Müminlerin yolunun hilafına olan cehenneme atılır, onların yoluna uymak farzdır*”⁸⁹ ayetini icmânın kaynak

⁸¹ Âdem Yenidoğan, “İmâm Şâfiî’nin İcmâ Anlayışı”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2013, ss. 89-105.

⁸² Dönmez, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, s. 418.

⁸³ Dönmez, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, s. 418.

⁸⁴ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Kitâbu Cimâu’l-İlm*, thk. A. Muhammed Şakir, C. IX, Matbaatu’l-Meârif, Mısır 1940, ss. 29-30.

⁸⁵ Şâfiî, *Kitâbu Cimâu’l-İlm*, C. IX, s. 29.

⁸⁶ Ebû Zehrâ, *İslam Hukuku Metodolojisi*, ss. 175-176.

⁸⁷ İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şakir, Mektebetu’l-Halebî, Mısır 1940, s. 275, md. 1470; Muhammed Ebu Zehra ve Osman Keskinoglu, *İmâm Şâfiî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020, s. 226.

⁸⁸ İmâm Şâfiî, *Risâle*, s. 323, md. 1812, 1817.

⁸⁹ Nisâ, 4/115.

olduğuna dair delil olarak gösterenlerin ilki olduğu söylenmektedir.⁹⁰ Ayrıca o Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki hadisini de icmâyâ delil olarak gösterir. İlki “*Üç şey vardır ki Müslümanın kalbi onlara hıyanet etmez. Onlar: Allah (c.c.) için amelde ihlâs, Müslümanlara nasihat ve Müslümanların cemaatinden ayrılmamaktır; çünkü İslam'ın çağrısı onları her tarafından kuşatır.*”⁹¹ Diğeri şudur; “Hz. Ömer, Câbiye’de halka hitap etti ve dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.), benim gibi ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: *Sahâbîlere, sonra onların ardından gelenlere (tâbiîn), sonra onların ardından gelenlere (tebeü't-tâbiîn) saygı gösterin. Daha sonra yalan ortaya çıkar; hatta kişi teklif edilmediği halde yemin eder, istenmediği halde şahitlik yapar. Kimi cennetin ortası sevindiriyorsa o, cemaatten ayrılmasın; çünkü şeytan tek kalan kimseyle beraber olup iki kişiden uzaktır. Bir erkek, bir kadınla kimsenin olmadığı yerde baş başa kalmasın; zira onların üçüncüsü şeytan olur. Bir kimseyi iyiliği sevindiriyor, kötülüğü de üzüyorsa işte o, mü'mindir.*”⁹²

İmâm Şafîi de diğer tüm fakihler gibi herkesin fikir birliği yaptığı ve bunu sözlü olarak beyan ettiği, kimsenin de bu duruma aykırı söz söylemediği durumlarda sarih icmânın oluştuğunu ve bu icmânın delil olarak kabul edilebileceğini söyler.⁹³ Ancak âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği sükûtî icmâyı icmâ olarak kabul etmez. Ona göre âlimlerin susması yalnızca tasdik anlamına gelmez bu susmanın farklı nedenleri olabilir. Ona göre: “*Herkesin fiili ve sözü kendisine nispet edilir, susana söz ve fiil nispet edilemez.*”⁹⁴

⁹⁰ Gazzâlî, *Mustasfâ*, C. II, s. 300; Dönmez, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 421; Aybakan, “Şâfiî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 228.

⁹¹ İmâm Şafîi, *er-Risâle*, s. 221, md. 1102, ss. 255-256, md.1314.

⁹² İmâm Şafîi, *er-Risâle*, s. 256, md. 1315; *et-Tirmizî*, Ebû İsa, “Fiten” 7, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

⁹³ İmâm Şafîi, *Cimâu'l-İlm*, C. IX, s. 29.

⁹⁴ Yenidoğan, “İmâm Şafîi'nin İcmâ Anlayışı”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, ss. 89-105.

4. ŞAFÎ FIKİH LİTERATÜRÜNDE YER ALAN AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ İCMÂLARIN TESPİT VE ANALİZİ

4.1. Düğün ve Öncesi

Bu kısımda hıtbe, düğün yemeği ve düğünde saçılan çerez ve hediyeliklerin hükmü yer alacaktır.

4.1.1. Hıtbe (Evlilik Teklifi)

Hıtbe; Evlilik niyeti ile bir kişiye teklif götürmek anlamına gelir. Daha geniş ifadeyle nişanlılık süresi de kast edilir.⁹⁵

Ric'i talâk iddeti bekleyen kadına sarîh bir şekilde hıtbeye bulunmak haramdır. Çünkü kocasının iddet müddeti içinde karısına dönme ihtimali vardır.⁹⁶ Evli kadına ise hem sarîh hem de târizle hıtbeye bulunmak haramdır.⁹⁷ Hıtbe konusunda ümmü veled olan câriye de hür kadın hükmündedir.⁹⁸

Evlilik konusunda herhangi bir nikâh engeli bulunmayan kadına açıktan veya târiz yoluyla evlilik teklifi yapılmasında bir beis görülmemiştir. Şâfiîlere göre bu konuda icmâ mevcuttur.⁹⁹ Kocasını ölen ya da ric'i veya bâin talâkla boşanan kadına iddet müddeti içinde târizle (üstü kapalı bir şekilde) evlilik teklifinde bulunmakta sakınca yoktur.¹⁰⁰

Bu bağlamda konuya delil olarak “-İddet beklemekte olan- kadınlara evlenme hususundaki düşüncenizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda size bir günah yoktur”¹⁰¹ ayetiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ümmü Seleme'ye kocası vefat edince evlenme konusunu çıklatığı rivayeti¹⁰² ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Fatıma binti Kays'a kocası onu üçüncü defa boşayınca evlilik çıklatmasında bulunması¹⁰³ kullanılmıştır.

⁹⁵ H. İbrahim Acar, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, “C. XXXIII, ss. 152-154.

⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 256.

⁹⁷ Muhammed b. Mûsâ b. İsâ b. Ali el-Dâmirî Abi el-Bakâi Kemâleddîn, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2004 (h. 1425), C. VII, s. 37.

⁹⁸ Zekerîya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîya el-Ensârî Zeyneddîn Ebû Yahya Sünekî, *el-Guraru'l-Behiyyetü fi Şerhi'l-Verîdeti'l-Verdiyye*, Matbaatü'l-Meymenîyye, C. IV, s.

⁹⁹ İbnü'l-Mülakkın İmâm Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, Sirâceddîn Ebû Hafs el-Ensârî, *Ucâletü'l-Muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Küttâb, Ürdün 2001 (h. 1421) C. III, s. 1185.

¹⁰⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmâmî's-Şâfiî*, C. II, Darü'l-Alemîyye li'n-Neşri vet-Tevzi, İskenderiyye 2014, s. 448.

¹⁰¹ Bakara, 2/235.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, C. XXVI, s. 262.

¹⁰³ Ebû Dâvud, Talâk, 40.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre, boşanma iddeti haricindeki durumlarda târiz yoluyla hıtbe câizdir. Boşanma durumunda ise, ric'i veya bâin talâk olması fark etmeksizin iddet bekleyen kadına târiz câiz değildir.¹⁰⁴

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler, herhangi bir nikâh engeli bulunmayan kimse hakkında hıtbenin câiz olduğunu aynı zamanda vefat iddeti bekleyen kadın için de tariz yoluyla hıtbenin helal olduğunu bildirmektedirler.¹⁰⁵

Hanbelî Mezhebi: Herhangi bir evlenme engeli bulunmayan kadınlara ve eski kocasına dönmesinin mümkün olmadığı durumdaki kadınlara hıtbede bulunmak câizdir.¹⁰⁶ Buna göre Şâfiîlerin icmâ iddiaları yerindedir. Ric'î talâkla boşanmış olan kadına hıtbede bulunmanın câiz olmadığı konusunda icmânın varlığından bahsederler.¹⁰⁷

Sonuç itibarı ile herhangi bir evlilik engeli bulunmayan kadınlar için her türlü hıtbe dört mezhebe göre de câizdir. Ric'î talâk iddeti bekleyen kadına hıtbenin yasaklığı konusunda Şâfiîler câiz derken, diğer mezhepler câiz değildir demektedir.

4.1.2. Düğün Yemeği ve Düğünlerde Gelin ve Damadın Üzerlerine Şeker Para Gibi Şeyler Saçılması

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) evlenme hazırlığı yapan Abdurrahman b. Avf'a, "Bir koyunla da olsa ziyafet ver"¹⁰⁸ demesi ve kendisinin de evliliklerinde misafirlerine yemek yedirmesinden anlaşılabacağı gibi düğün yemeği sünnettir. Dinimizde, Hiz. Peygamber (s.a.v.) uygulamalarından ve teşvik etmesinden anlaşıldığı üzere yemek “

¹⁰⁴ Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbî eş-Şerâi*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986 (h. 1406), C. III, s. 204; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyye ve Edilletüh*, c. IX, s. 6499.

¹⁰⁵ Ali b. Muhammed el-Lahmî Ebû el-Hasan, *Tebîrâtü'l-Lahmî* C. V, Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, Katar 2011, s. 2222; Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zehîratü'l-Karâfi*, Dâru'l-Garbü'l-İslâmî, Beyrut 1994, C. IV, s. 191; Halîl b. İshâk el-Cündî, *et-Tevzîh fî Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'i li İbn'l-Hâcib*, C. IV, Merkezü Najeebawaih, 2008, s. 22; Behrâm ed-Demîrî, *Tahbîru'l-Muhtasar ve Huve'l-Şerhu'l-Vasad li Behrâm alâ Muhtasari Halîl*, C.II, s. 541; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, C. III, Dâru'l-Fikr, 1992, s. 412; Kışnevî Ebû Bekir, *Eshelü'l-Medârik*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, C.II, s. 84.

¹⁰⁶ Halîl, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, yy. trz. C. V, s. 71.

¹⁰⁷ Ebu İshâk Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Müflih, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, C. VI, Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad 2003, s.90.

¹⁰⁸ Buhârî, Nikâh, 7, 54, 68.

velîme” verilmesi ve ikramlarda bulunulması sünnettir.¹⁰⁹ Ancak Şâfiîlere göre bu bir zorunluluk değil, icmâen menduptur.¹¹⁰

Gelin ve damadın başından saçılan kuru yemiş, şekerleme ve para gibi ikramlıklara gelince İmâm Şâfiî, düğünlerde ceviz, badem ve şeker saçılmasına gizlice alma ve yağmalamalara sebebiyet vereceği için sıcak bakmamıştır. Çünkü bu sırada kimisi çok fazla alırken, kimine hiç denk gelmemektedir. Ayrıca Ona göre çerezlerin haram kazanç olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olunmaması da bu işin terkedilmesi için bir sebeptir. Mâverdi’ye göre: düğünlerde şeker, badem, güzel koku ve para gibi şeyler dağıtmak mevcut gelenek itibariyle icmâen mubahtır. Şâfiîlerin genel kanısı, yağmalama, birbirini inciterek itip kakma ve izdiham gibi olaylar cereyan etmediği surette mubahtır.¹¹¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe’ye göre, düğünlerde ve sünnetlerde şeker, badem ve cevizin saçılmasında ve aile izin verirse alınmasında bir sakınca yoktur. Düğün sahibinin izni yoksa alınması mekruhtur.¹¹² Bu saçılan ikramlar ödünç değil hediyedir.¹¹³ Hatta Ebû Hanîfe’nin bunu yapmayı müstehap ve evla gördüğü de söylenmektedir.¹¹⁴ Diğer yandan düğünlerde verilen yemek ziyafetinin hükmü ise, vâcib değil sünnet olmasıdır.¹¹⁵

Mâlikî Mezhebi: Ebû Ömer: Düğünlerde, sünnetlerde ve erkek çocukların dış çıkarma törenlerinde saçılan badem, şeker ve diğer şeyleri saçma konusunda ihtilaf etti. İmâm Mâlik ise bu durumu kerih görmektedir.¹¹⁶ İbn Şâss’a göre, Mâlikîler

¹⁰⁹ Rahmi Yaran, “Düğün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 15.

¹¹⁰ Zekerîya el-Ensârî, *el-Guraru'l-Behiyyet-ü fi Şerhi'l-Verîdeti'l-Verdiyye*, C. IV, s. 209.

¹¹¹ Ebû Muhâsin Abdullah b. İsmâil el-Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, Dâru'l-Kütübü el-İlmiyye, 2009, s. 538.

¹¹² Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şems el-İmâm el-Serahsî, *el-Mebsûd*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut 1993 (h. 1414), C. V, s. 167.

¹¹³ İmâm Ebî el-Ma'ali Burhâneddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz el-Buhârî, *el-Muhîd el-Burhânî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004 (h.1424), C. V, s. 354.

¹¹⁴ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 538.

¹¹⁵ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Câfer b. Hâmdân Ebû Hüseyin el-Kudûrî, *et-Tecrid li'l-Kudûrî*, C.XII, Dâru's-Selâm, Kâhire 2006 (h. 1427) s. 6358.

¹¹⁶ Muhammed b. Yusuf b. Ebû'l-Kâsım b. Yusuf el-Abderî'l-Karnâdî Ebû Abdullah Muvakkı'l-Mâlikî, *et-Tâc ve'l-İklî'l-li Muhtsari'l-Halîl*, C.V, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994 (h. 1416), s. 247.

nazarında bu tür hediyelikler dağıtmak mekruhtur.¹¹⁷ Bu mezhepte de düğünlerde verilen yemek ziyafeti zorunlu değil, müstehap hükmündedir.¹¹⁸

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlerden Kelvezânî, düğünlerde dağıtılan yemeliklerin veya hediyelerin alınmasında hem mekruh olduğu hem de mahzur olmadığı yönünde iki görüş olduğunu, ayrıca kişinin, saçılan bu ürünlerden kucağına düşeni almasında beis olmadığını ve artık ona ait olduğunu belirtir.¹¹⁹ Diğer yandan genel anlamda düğünlerde yemek ziyafeti vermek Hanbelîlere göre, bir koyunla da olsa sünnettir.¹²⁰

Sonuç olarak, tüm mezheplerde düğün yemeği vermek sünnet olarak hükme bağlamıştır. İmâm Mâlik'e göre, düğünlerde bir şeyler saçmak ve insanların bunları yağmalaması mekruh olmakla birlikte câizdir. İmâm Ahmed b. Hanbel'den bu konuda iki ayrı rivayet vardır. İkinci rivayete göre, yağmalama, birbirini inciterek itip kakma ve izdiham gibi olaylar cereyan etmediği surette mubahtır. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî de aynı görüştedirler. Yani herhangi bir olumsuz harekete mahal vermediği sürece düğünlerde ortaya bir şeyler saçılması ve bunların misafirler tarafından alınmasında icmâen bir beis olmadığı kanısına varılmıştır.

4.2. Nikâh

4.2.1. Nikâhın Hükümü

Nikâh kelimesi, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının ömür boyu olmak kaydıyla hayatlarını birleştirmelerini sağlayan anlaşmayı ve bu bağlamda eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder.¹²¹

Şâfiî mezhebine göre, İslam'da nikâhın hükmü normal şartlarda mübahtır ve bu konuda icmâ vardır. Nisâ sûresi 3. ayetinde geçen “size uygun olan kadınlardan nikâhlayın” ibaresinden maksat “kişinin helal olan kadınları nikâhlamasının mübahlığı”na işaret etmesidir.”¹²²

¹¹⁷ Ebû Muhammed Celaledîn Abdullah b. Necm b. Şâs, *Ikdü'l-Cevâhiru'l-Semînet-i fî Mezhebi Âlemi'l-Medîneti*, C.II, Dâru'l-Garbü'l-İslâmî, Beyrut, 2003 (h. 1423), s. 487.

¹¹⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus el-Temîmi el-Sıkkîlî, *el-Câmiu li Mesâilî'l-Müdevvene*, C. IX, Câmiatü Ümmü'l-Kurrâ, 2013 (h. 1434), s. 116.

¹¹⁹ Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan, Ebû'l-Hattâb el-Kelvezânî, *el-Hidâyetü alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, Müessesetü'l-Garrâsi li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2004(h.1425), s. 410.

¹²⁰ Ebû Kâsım Ömer b. Hasan b. Abdullah Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, Dâru's-Sahâbt-i li't-Turâs, 1993, 14139, s. 108.

¹²¹ Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, s. 112-117.

¹²² Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîbi'l-Basri'l-Bağdâdî eş-Şehîru bi'l-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi İmâm Şâfiî ve fî Şerhi'l-Muhtasaru'l-Müzenî*, C. IX, Dâru'l-

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî fakihleri bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Kimine göre evlilik farz-ı kifâyedir.¹²³ Bu fikirde olanlar “evliliğin illeti yani maksadı düşünüldüğünde Müslümanların şeri bir yol ile çoğalmalarıdır” derler. Buna delil olarak da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Sevgi dolu ve doğurgan kadınlarla evlenin.”¹²⁴ Muhakkak ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim”¹²⁵ hadis-i şerifini öne sürerler.

Bazı fakihler vâcip olduğunu söylerken, bazıları da sünnet olduğunu savunmuşlardır. Hanefî âlimlerinden Kâsânî’ye göre evliliğe güç yetirebilen kişi eğer nefsinin dizginleyemiyorsa bu kişinin evlenmesi farz-ı ayındır. Evlenmediği takdirde günaha girer.¹²⁶ İbnü’l-Hümâm da aşırı cinsel istek durumunda evliliğin icmâen vâcip olduğunu savunur.¹²⁷

Fakihlerin çoğunluğuna göre zinaya düşme tehlikesi olmadığı durumlarda evlenmek, mendup/ sünnet-i müekkeke denilmiştir.¹²⁸ Mezhep içindeki kabul gören görüş ise evliliğin sünneti müekkeke olduğu yönündedir.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî âlimlerinden Kâdî Abdulvehhab’a göre, evlilik vâcip değil menduptur. Ona göre fukaha bu konuda icmâ etmiştir.¹²⁹

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebinin çoğunluğuna göre menduptur.¹³⁰ Bu mezhep fakihleri görüşleri için Nisa sûrei 3. ayetini delil olarak gösterirler.

Netice olarak diyebiliriz ki, nikâhın meşruiyeti konusunda kesinlikle icmâ var iken¹³¹ hükmünün ne olduğu konusunda mezhepler arasında ihtilaf vardır. Genel anlamıyla Zahirîlere göre farz, Şâfiîlere göre mübah, Mâlikî, Hanbelî ve Hanefîlere

Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1999 (h. 1419), s. 5; Usâme b. Saîd el-Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâu fi’l-Fıkhi’l-İslâmî*, C. III, Dâru’l-Fazileti li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Riyad 2012, h.14339, s. 86.

¹²³ Kemâleddîn İbnü’l-Hümam Muhammed b. Abdolvâhîd es-Sivâsî, *Fethu’l-Kâdîr ale’l-Hidâye*, C. III, Dâru’l-fikr, Lübnan, 1970 (h. 1389) s. 187-188.

¹²⁴ Ebû Davud, Nikâh 2; İbn Mace, Nikâh, 1.

¹²⁵ Beyhakî, *Sünenü’l-Beyhâkî el-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-‘Atâ (Mekke: Mektebetu Dâri’l-Bâz, 1994), VII/81.

¹²⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. III, s. 311.

¹²⁷ Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâ*, C. III, s. 91; İbnü’l-Hümam, *Fethu’l-Kâdîr*, C. III, s. 187.

¹²⁸ Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâ*, C. III, s. 92; Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXIII, s. 112-117.

¹²⁹ Abdolvahhâb İbn Ali Nasr el-Bağdadi el-Mâlikî el-Hâkim, *Uyûnu’l-Mecâlîs*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad (h.1421) 2000, C.III, s. 1031; Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâ*, C. III, s. 92.

¹³⁰ Muhammed b. Muhammed el-Muhtar Şenkîti, *Şerhu zâdü’l-Müsteknî*, C. II, er-Riâsetü’l-Âmmetü li’l- Buûsi’l-İlmiyyeti ve’l-İftâi, (h.1428) 2007, s. 269.

¹³¹ Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâ*, C. III, s. 89.

göre mendup yani sünnettir. Detaya inildiğinde ise kişinin mevcut durumuna göre farz, vâcip, sünnet ve haram şeklinde hükmü de değişebilir.

4.2.2. Nikâhta İcâb ve Kabul

Şâfiîler, nikâhın sahih olmasını icâb ve kabule bağlı kılarlar.¹³² İbn Hübeyre konu üzerinde dört İmâmın da mutabık olduğunu zikretmektedir.¹³³ Ayrıca icâb ve kabulün de ancak “nekâhtü” ve “zevvectü” kelimeleriyle mümkün olduğunu savunurlar.¹³⁴

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Nesefî'nin “*Kenzü'l-Dakâik*” adlı eserinde, icâb ve kabulün nikâhta asıl olduğuna ve “nikâh” ve “tezevvüc” kelimelerinin mazi sigasıyla oluşan halleriyle zikrolunacağına değinilmiştir.¹³⁵ Ayrıca İbn Âbidîn, icâb ve kabulün örfe bilinen ve evlilik kastıyla söylenen sözlerle de gerçekleşeceğini söylemektedir.¹³⁶

Mâlîkî Mezhebi: Bu mezhebe göre icâb ve kabul nikâhın ispatına delalet eden iki lafızdır.¹³⁷

Hanbelî Mezhebi: Bu mezhebe göre icâb ve kabul nikâhın şartlarından biridir. Bu şart da ancak “tezevvüc” ve “nikâh” lafızlarıyla gerçekleşir.¹³⁸

Özetle, dört mezhebin de nikâhın sıhhati için icâb ve kabulü şart gördüğünü, dolayısıyla Şâfiîlerin iddia ettiği gibi konu üzerinde icmâ olduğunu, buna ek olarak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin icâb ve kabul lafzının ancak “tezevvüc” ve “nikâh” kelimeleriyle gerçekleşeceğini savunduklarını söyleyebiliriz.

4.2.3. Evlenilmesi Haram Olanlar

İslam dininde evlenilmesi yasaklanan akrabalar âyet¹³⁹ ve hadislerde tek tek açıklanmış ve bunların dışındakilerle evlenmekte herhangi bir sakınca görülmemiştir.

¹³² Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII, s. 48.

¹³³ İbnü'l-Mülakkın, *İcâletü'l-Muhtâc ilâ Tevcihi'l-Minhâc*, C. III, s. 1194.

¹³⁴ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftin fî'l-Fıkhi*, s. 205.

¹³⁵ Nesefî, *Kenzü'l-Dekâik*, s. 251.

¹³⁶ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulazîz Âbidîn el-Dimeşki el-Hanefî, *Hâşiyetü İbn Âbidîn Reddû'l-Muhtâr el-Halebî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1966 (h.1366), C. III, s. 10.

¹³⁷ Abdullah el-Keşnâvî, *Eshelü'l-Medârik*, C. II, s. 69; Nefravî, *el-Fevâkihü'l-Devânî*, C.II, s. 5; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, C.II, s. 40.

¹³⁸ İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed*, C. III, s. 20; Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 79.

¹³⁹ "Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, babalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kızkardeşin kızları, sizi emziren sütanalarınız, sütkardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle

Evlenilmesi yasaklanan kadınlar şunlardır: Anne, anne veya baba tarafından olan büyük anneler, kız, oğlan ve kızın çocukları yani torunlar, kız kardeş, kız ve erkek kardeşin kızları, hala, teyze, eşin annesi, kendisiyle birleşilen eşin başka kocasından olan kızı, oğlun eşi, sütanne, süt kız kardeş, süt hala, süt teyze. Bu saydıklarımızla evlenilmesi kesin olarak haramdır.¹⁴⁰ İbn Münzir'e göre bir adam bir kadını ve onun kızını aynı anda nikâhlaşa ve kadınla zifafa girse araları ayrılır; ikisi de ebediyyen haram olur. Konu üzerine icmâ vardır.¹⁴¹

Geçici olarak evlenilmesi yasak olanlar ise; evlilikleri devam ettiği sürece eşin kız kardeşi ile teyzesi ve halası (bunlarla ancak mevcut eşinden ayrılırsa evlenebilir), puta, ateşe, yıldızla tapanlar ve başkalarının nikâhında bulunan kadınlardır. Bu sayılanlarla nikâh kısıldığı takdirde nikâh batıl yani geçersiz olur.¹⁴²

Şâfiîlerden Haytemî'ye göre konu üzerinde icmâ vardır.¹⁴³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefilere göre de kişinin annesi¹⁴⁴, kızı¹⁴⁵, kızkardeşi¹⁴⁶, nineleri¹⁴⁷, torunları¹⁴⁸, kız ve erkek kardeşinden olma yeğenleri¹⁴⁹, teyze ve halası¹⁵⁰, oğlunun eşi yani gelini¹⁵¹, eşinin annesi (kayınvalidesi)¹⁵², eşinin başka kocadan olan kızı¹⁵³ Nîsâ suresi 23-24. Ayetleri uyarınca haram kılınmıştır. Muharremat ile yapılan nikâh batıldır.¹⁵⁴

zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup himayenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı." (Nisâ, 4/23).

¹⁴⁰ Nisa, 4/23-24; Mevslî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Talîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, C. III, Matbâtü'l-Halebî, Kahire 1356/1937, s. 43.

¹⁴¹ Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, Gaye Matbaası, thk. Abdulkadir Şener, Ankara 1983, s.58.

¹⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 55.

¹⁴³ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*; C. VII, s. 331.

¹⁴⁴ Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *el-Asl*, Daru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrut 2012. C. IV, s. 358; Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, C. II, s. 101; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*, C. III, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1970, s. 208.

¹⁴⁵ Nisa, 4/23-24.

¹⁴⁶ Nisâ, 4/23.

¹⁴⁷ Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, C. II, s. 101; Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

¹⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsûd*, C. IV, /198; Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

¹⁴⁹ Nisa, 4/23.

¹⁵⁰ Şeybânî, *el-Asl*, C. IV, s. 357.

¹⁵¹ Şeybânî, *el-Asl*, C. IV, s. 357.

¹⁵² Şeybânî, *el-Asl*, C. IV, s. 361; "Hanımlarınızın anaları haram kılındı" ayeti eşin annesiyle evlenemeyeceğinin delilidir. (Nisâ, 4724).

¹⁵³ Nisâ 4/23; Şeybânî, *el-Asl*. 4/361.

¹⁵⁴ Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebine göre de yukarıda saydığımız kişilerle evlenmek dinen yasaklanmıştır.¹⁵⁵

Hanbelî Mezhebi: Ayette de açıkça bildirildiği üzere aynı akrabalarla evlenmek bu mezhebe göre de haram sayılmıştır.¹⁵⁶

Özetle; kişinin, “Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız,¹⁵⁷ teyzeleriniz, erkek ve kız kardeşlerinizin kızları/yeğenleriniz, sütanneleriniz ile sütkız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri/kayın valideleriniz, kendileriyle (zifafa) girdiğiniz eşlerinizin (eski kocasından) olan ve sizinle aynı evde yaşayan üvey kızlarınız (ızla evlenmeniz) size haram kılınmıştır. Ancak evlenip de henüz zifafa girmeden ayrıldığınız eşlerinizin kızlarıyla evlenmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Yine öz oğullarınızın hanımları/gelinleriniz ve iki kız kardeşle aynı anda evlenmeniz de size haram kılınmıştır. Geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah size karşı çok affedici ve çok merhametlidir.” Ayetinde açıkça sayılan yakın akrabalarla evlenmek 4 mezhebe göre de yasaklanmıştır.

4.2.4. Erkeğin Aynı Anda İki Kız Kardeşle Evlenmesi

İslâm dini birbirlerine yakın akraba olmamak kaydıyla, bir erkeğin aynı anda en fazla 4 kadınla nikâhlanmasına müsaade etmiştir. Bu konuda süt hısımlılığı da nesep hısımlılığı ile aynı mesafededir.¹⁵⁸

Şâfiî mezhebine göre, bir erkeğin yakın akrabalar içerisinde iki kız kardeşi aynı anda nikâhında bulundurması câiz değildir. İbn Münzir de icmâya binaen aynı görüştedir.¹⁵⁹ Bunun delili “İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir”¹⁶⁰ ayetidir. Sebebi hikmeti; iki kız kardeşin bir birine kuma olması durumunda aralarında kıskançlık ve nefret meydana gelebileceği içindir. Bu durum ise akrabalık bağlarının zedelenmesine sebebiyet verir. Akraba ile ilişkileri kesmek

¹⁵⁵ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbehi'l-Medenî, *el-Müdevvene*, C. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994 (h. 1415), s. 195; Kayravani, *Metnû'r-Risale*, Daru'l-Fikr, ss. 90-91; Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, *el-Fevakihü'd-Devâni alâ Risâleti İbn Ebi Zeydel-Kayravâni*, C. II, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniye, y.y, t.s, s. 15; bu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus es-Sıkkîlî, *el-Câmi' li Mesâili'l-Müdevvene*, C. IX, Ma'hedü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Suûd, 2013, s. 331; Abdulvehhâb el-Kâdî, *el-Maûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne*, el-Mektebetü'l-Ticâriyye, Mekke, s. 814; İbn Abdilber, *el-Kâfî fî Fikhi Ehli'l-Medîne*, C. II, Mektebetü'l-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd, 1980, s. 541; Kâdî Abdulvahhâb, *Uyûnu'l-Mesâil*, s. 311.

¹⁵⁶ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 118, 121. Bkz. Nisa 4/23, 81.

¹⁵⁷ Nisâ 4/23.

¹⁵⁸ Halit Ünal, “Cem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, ss. 276-277.

¹⁵⁹ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 243; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 54.

¹⁶⁰ Nisâ: 4/23.

dinimizce yasaklandığı için, İslam hukuku bu şartlar altındaki nikâha müsaade etmemiştir.¹⁶¹ Şâfiîlere göre bu konu hakkında ümmetin icmâsı mevcuttur.¹⁶² Kardeş olan iki cariye de birleştirilemez.¹⁶³ Kadın halası ve teyzesi üzerine de nikâhlanamaz.¹⁶⁴

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de akrabalık ilişkilerine zarar verdiği için iki kız kardeşin arasını aynı nikâhta cem etmek câiz değildir. İki yakın akrabanın birini erkek, diğerini kız kabul ettiğimizde birbirlerine haramsa nikâhları, bu iki yakın kadını aynı nikâhta tutmak da haramdır.¹⁶⁵ Konu ile ilgili hilaf olmadığını söylerler.¹⁶⁶ Hanefîler, teyze-yeğen veya hala-yeğenin, anne-kız ve iki kız kardeşin aynı nikâhın altında toplanması icmâen batıldır derler.¹⁶⁷

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de iki kız kardeşi aynı nikâh altında cem etmek haram kabul edilmiştir.¹⁶⁸ Kur'an¹⁶⁹ ve sünnette¹⁷⁰ bunun delilleri mevcuttur.

Hanbelî Mezhebi: Hür olsun câriye olsun fark etmez, iki kız kardeşi bir nikâhta cem etmek Hanbelîlere göre de haramdır. Zifaktan önce veya sonra olması da fark etmez. Eğer ikisini aynı anda nikâhlarsa iki nikâh da geçersizdir. Çünkü kardeşlerden birinin diğerine imtiyazı yoktur. Biri önce diğeri sonra olsa, sonra olanın nikâhı sahih olmaz.¹⁷¹

Sonuç itibariyle bir erkeğin, aralarındaki akrabalık bağlarını zedeleyip, nefret ve haset duygusunun doğma ihtimali yüksek olduğu için, hür veya câriye olsun fark etmez iki kız kardeşi aynı anda nikâhı altında tutması Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir ki helal olmaz.

¹⁶¹ Semra Peker, “İslam Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. IX, ss. 187-215.

¹⁶² İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 243; Nevevî, *el-Mecmûu şerhu'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 226.

¹⁶³ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 54.

¹⁶⁴ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 54.

¹⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsûd*, 196/ 4.

¹⁶⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. II, s. 262.

¹⁶⁷ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 118.

¹⁶⁸ İbn Şâs, *İkdü'l-Cevâhir*, C. II, s. 435.

¹⁶⁹ Nîsâ: 4/23.

¹⁷⁰ Ebû Davud, *Nikâh*, 2065; Tirmizi, *Nikâh*, 1126.

¹⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 113.

4.2.5. Süt Emme (Radâ)nın Nikâha Engel Teşkil Etmesi

Süt emmek-emzirmek anlamına gelen radâ'nın ıstılah anlamı, direk emme yoluyla ya da haricen alma şeklinde bir kadının sütünün içilmesi anlamına gelir.¹⁷² Şâfiîlere göre süt hısımlığı, tıpkı doğum yoluyla gelen akrabalıktaki gibi evlilik haramlığı husule getirmektedir. Kadının cihetiyle yayıldığı gibi lebenü'l-fahl (emzirenin kocası) yoluyla da yayılır.¹⁷³ Râfiû, Kur'an ve sünnet radâ'nın tahrimi konusunda konuşan iki delildir diyerek sözü asli kaynaklarımıza tevdi etmiştir.¹⁷⁴ Nitekim Nisa suresi 23. Ayette Rabbimiz: "...sizi emziren analarınız, süt bacılarınız size haram kılındı" ¹⁷⁵ buyururken, Efendimiz de: "süt haramlığı nesep haramlığı gibidir"¹⁷⁶ diyerek tahrimin boyutlarını belirlemiştir. Şâfiîlere göre konu üzerinde icmâ mevcuttur.¹⁷⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Bedreddîn Aynî, Buhârî'nin İbn Abbas'tan rivayet edilen hadisini¹⁷⁸ delil göstererek, neseben haram olanın süt yoluyla da haram olacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ Kâsânî de nesep yoluyla haram olanların emzirme yoluyla da haram olacağını söylemektedir.¹⁸⁰ Bu mezhepten Kâsânî ve Alâeddîn Semerkandî'ye göre tadrîmin emziren (kadın) tarafından olduğuna dair icmâ vardır.¹⁸¹

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e, "haramlık açısından sütbabasının veya sütoğlunun karısıyla evlenmek tıpkı nesep yoluyla olan baba ve nesep yoluyla olan oğlunun karısıyla evlenmek gibi midir? Diye sorulduğunda cevaben: evet diyerek Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) "süt yoluyla haramlık nesep yoluyla oluşan haramlık gibidir" hadisini rivayet etmiş ve sözünün devamına Hz. Aişe'den şu hadisi de eklemiştir. Hz. Aişe anlatıyor: "bir adamın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi Hafsa'nın evine girmek için izin istediğini duydum. Ey Allah'ın Rasulü (s.a.v.) bir adam

¹⁷² Osman Kaşıkçı, Radâ', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, ss. 384-386.

¹⁷³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 358.

¹⁷⁴ Ebû'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiû el-Kazvînî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, C. IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997, s. 553.

¹⁷⁵ Nîsâ, 4/ 23.

¹⁷⁶ Buhârî, Şehâdât, 7; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 54.

¹⁷⁷ Râfiû, *Şerhu'l-Vecîz*, C. IX, s. 553.

¹⁷⁸ Peygamber efendimizden amcası Hz. Hamza'nın kızı ile evlenmesi istenildi. Bunun üzerine Peygamberimiz "O sütkardeşimin kızıdır. Nesepten dolayı haram olan süten dolayı da haram olur" buyurdu. Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmî's-Şâfiî*, C. III, s. 141.

¹⁷⁹ Bedreddîn Aynî, *el-Binâyetü Şerhu'l-Hidâye*. C. V, s. 26.

¹⁸⁰ Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

¹⁸¹ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 731; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekir Alâeddîn es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukehâ*, C. II, s. 235.

Hafsa'nın evine girmek için izin istiyor dedim. Efendimiz (s.a.v.), o adam, Hafsanın süt amcasıdır dedi. Ben, eğer benim süt amcam hayatta olsaydı benim yanıma gelebilecek miydi? Dedim. O da, evet, gelebilecekti çünkü süt, doğumun haram kıldığı her şeyi haram kılar buyurdu.”¹⁸²

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme nesepten dolayı haram olan kadınların hepsi sütten dolayı da haram olur demiştir. Bu kadınlar: anneler, kızlar, kız kardeşler, halalar, teyzeler, erkek ve kız kardeşlerin kızlarıdır. Konuyla ilgili âlimlerin ittifakı vardır demiştir.¹⁸³ Ahmed b. Halil iki kesimi bundan muaf tutmuştur. İlki, kız kardeşin sütannesidir. Neseben kız kardeşin annesi kişinin mahremi iken, kız kardeşin sütanesi bu kapsamın dışındadır. İkincisi ise, oğlun kız kardeşidir. Neseben oğlun kız kardeşi kişinin kızı olup mahrem sayılırken, oğlunun sütkız kardeşi namahrem olur, nikâh düşer.¹⁸⁴

Sonuç olarak, radâ' yoluyla haramlık, dört mezhebin de ayet ve hadislerden çıkardığı anlam sonucunda nesep yoluyla olan haramlık gibi görülmüştür. Konuyla ilgili Şafililerin icmâsı sabit olup diğer mezhepler de icma hükmü doğrultusunda kanaate sahiptirler.

4.2.6. Bir Kadını Üvey Kızı ve Üvey Annesiyle Cem Etmek

Bilindiği üzere bir erkeğin aynı anda 4 kadını birden nikâhında tutması Nisa suresi 3. Ayette bildirildiği üzere câizdir.¹⁸⁵ Ancak bazı kadınları bir arada cem etmek helal olduğu gibi kimilerini cem etmek câiz görülmemiştir. Şâfîlilere göre, bir erkeğin, bir kadını üvey annesiyle veya üvey kızıyla cem etmesinde bir beis yoktur. Çünkü kadının kocasının kızıyla ve babasının karısıyla evlenmeye mani bir sıhriyet bağı yoktur. Ancak İbn Ebî Leylâ, bu iki kadından birini erkek kabul edersek birinin nikâhı diğerine haram olur diyerek, bu birleşmeyi helal görmemiştir. Mâverdî, İbn-i Ebî Leylâ'nın görüşünü hata kabul eder ve ekler: Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Safvan b. Ümeyye her ikiside bu tarz evlilikler yapmış ve asrın uleması buna karşı çıkmamıştır. Dolayısıyla konu üzerinde icmâ mevcuttur.¹⁸⁶

¹⁸² İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 299; İmâm Mâlik, *el-Muvattâ*, Müessesetü Zâhid b. Sultan Âli Nehyâni li'l-Eğmâli'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyyeti, 2004 (h.1425) C. II, s. 601/1.

¹⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 519.

¹⁸⁴ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 122.

¹⁸⁵ “Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”

¹⁸⁶ Mâverdî, *el- Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 212.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe'ye göre, bir adam evlendiği kadının babasının karısıyla da aynı anda evli olsa bu câizdir.¹⁸⁷ Demektedir. Kudûri'ye göre de bir adam, karısının yanı sıra karısının daha önce evlendiği oğlunun karısını da aynı anda nikâhına alması câizdir.¹⁸⁸

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de kişi karısının üvey kızıyla da aynı anda nikâhlansa bu câizdir.¹⁸⁹ İmâm Mâlik, aralarında nesep bağı olsa bile bazı kadınları cem etmekte bir beis yoktur. Bu iki kadından biri erkek diğeri kadın kabul edildiğinde biri diğerine haram olurken öteki için tam aksi durum vâkî olduğunda erkeğin bu iki kadını cem etmesinde sakınca yoktur. Kadını üvey kızıyla cem etmek gibi.¹⁹⁰

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebi de konuya diğer üç mezhep gibi yaklaşarak icmâya mutabık kalmıştır.¹⁹¹

Hülâsa, konu üzerinde sahabeyle birlikte 4 mezhep İmâm da görüş birliğine varmıştır.

4.2.7. Müslüman Erkeklerin Ehli Kitaptan Olan Kadınlarla Evliliği

Şâfiî mezhebine göre, Müslüman bir erkek ehli kitap olan hür kadınlarla nikâhlanabilir. Bu görüş sahabenin cumhuru ve tabîne göre böyledir.¹⁹² Konuya itiraz eden grup yalnızca İmâmiye Şiası'dır. Onlara göre kendisine kitap indirilen bu kesim de tıpkı puta tapan müşrik kadınlar gibidir.¹⁹³ Onlar Kur'an-ı Kerim'in Mümteherine 10.¹⁹⁴ ve Mâide 51.¹⁹⁵ Ayetlerine dayanarak ehli kitap ile izdivacı câiz görmezler.

¹⁸⁷ Ebû Yusuf Yâkub b. İbrâhim Ensârî, *İhtilâf-u Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Matbaatü'l-Vefâ', Mısır h. 1357, s. 171.

¹⁸⁸ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî fî'l-Fıkhi'l-Hanefî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, s. 145.

¹⁸⁹ Nemrî'l-Kurtubî, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti*, C. II, Mektebetü Riyâdî Hadîseti, 1980 (h. 1400) s. 537.

¹⁹⁰ Kayravânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C. IV, s. 515.

¹⁹¹ Muhammed Useymîn, *eş-Şerhu'l-Mümteî alâ Zâde el-Müsteknî*, C. XII, s. 132.

¹⁹² Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 232.

¹⁹³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 221.

¹⁹⁴ Ey inananlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah (c.c.) onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz, inkârcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o inkârcılara helal değildir Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkârcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade edin: Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. İnkârcı Kadınları nikâhınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; inkârcı erkekler de hicret eden mümin kadınlara

Mâverdî'ye göre Ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin câiz olduğunu, onlarla yapılan evlilikler göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Reyhane adında Yahudi bir câriyeye sahip olduğu ve mülkünde olduğu için onun cinselliğinden yararlandığı rivayet edilmiştir. Sonra bu câriye Müslüman olur, Hz. Peygamber (s.a.v.) onun Müslüman olduğu müjdesini alır ve bundan dolayı sevinir. Eğer din farkı ehl-i kitapla evlenmeye engel olsaydı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) putperest hiçbir kadından yararlanmaması örneğinde olduğu gibi câriyenin cinselliğinden yararlanmazdı. Çünkü bu konuda sahabenin icmâ'ı bulunmaktadır.¹⁹⁶

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de Müslüman bir erkeğin ehli kitaptan olan hür kadınlarla evlenmesi sahabenin icmâsına göre helaldir. Bu konuda görüşleriyle itiraz eden kimse çıkmamıştır.¹⁹⁷ Müşrik kadınlarla ilişkiyi ise, Bakara 221. ayetine dayanarak kesinlikle yasak saymışlardır.¹⁹⁸

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e göre, hür olan ehli kitap kadınlarla izdivaç helaldir.¹⁹⁹ Putperest kadınlarla evlilik Hanefî mezhebinde olduğu gibi Mâlikî mezhebinde de kesinlikle yasaklanmıştır.²⁰⁰

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre de diğer mezheplerde olduğu gibi hür olan ehli kitap kadınlarıyla evlenmek câizdir.²⁰¹ Müslümanlardan olsun, ehli kitaptan olsun içlerindeki müşrik kadınlarla evlilik bu mezhepte de kesinlikle haram görülmüştür.²⁰²

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ehli kitap kadınlarının hür olanlarıyla evlenmek bütün mezheplere göre -şia hariç- câiz iken putperest yani müşrik kadınlarla

verdikleri mehirleri istesinler. Allah (c.c.)'ın hükmü budur; aranızda O hükmeder. Allah (c.c.) bilendir, Hâkim'dir.

¹⁹⁵ Ey iman edenler! Yahudileri ve hristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah (c.c.), zâlimler topluluğuna yol göstermez.

¹⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s.221; Muhittin Özdemir, "Ehl-i Kitap Kadınlarla Evlilik", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, 2007, s.415-442.

¹⁹⁷ Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs el-Hanefî, *Şerh'ul-Muhtasâr'ut-Tahâvî*, C. IV, "Bâbu'l-Liân", Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 2010 (h. 1431), s. 334.

¹⁹⁸ Cessâs, *Şerh'ul-Muhtasâr'ul-Tahâvî*, C. IV, s. 350.

¹⁹⁹ Sıkkilî, *el-Câmiu li Mesâilî'l- Müdevvene*, C. IX, s. 382.

²⁰⁰ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, C. II, s. 220.

²⁰¹ Nefrâvî, *el-Fevâkihu'l-Devânî alâ Risâlet-i İbn Ebî Zeydi'l-Kayrevânî*, C. 19, s. 2.

²⁰² Hâlid er-Ribâd ve Seyyit İzzet İyd, *el-Câmiu li Ulûmi İmâm Ahmed*, C. II, Dâru'l-Fellâh li'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve Tahkîki et-Türâsî, Cumhuriyetü Mısri'l-Arabiyyeti, 2009 (h. 1430) s. 80.

evlenmek -köle olsun hür olsun fark etmez- bütün mezheplerce haramdır. Gayr-i Müslim olan câriyeyle evlenmek ise 4 mezhebe göre de câiz değildir.²⁰³

4.2.8. Sonradan İslama Giren Gayri Müslimlerin Nikâh Durumu

Şâfiî fakihlerinden İbn Abdi'l-Berr'e göre, sahabenin çoğu evlendikten sonra İslam ile müşerref olmuşlardı. Ve Hz. Peygamber (s.a.v.) onların nikâhının İslamî şartlara uygunluk durumunu sorgulamadan İslam'dan önceki hallerinde kalmaları karar kılmıştı.²⁰⁴ Ancak nikâhın ibtidasında nikâhı fasid edici bir durum ihtidadan sonra da baki kalmış ise bu durumda nikâh fâsit olur.²⁰⁵ Yine İmâm Şâfiîye göre, eğer bir adam karısıyla iddet müddeti devam ederken evlense sonra da Müslüman olsalar nikâhları fâsid olur. Ancak iddet bittikten sonra evlenmiş iseler o zaman nikâh ilk hali üzere baki kalır.²⁰⁶ Eşlerden birisi İslam'a girse Şâfiîlere göre icmâen nikâh fâsid olur.²⁰⁷

İbn Münzir'e göre, Hristiyan olan koca kadından önce Müslüman olsa nikâhları icmâya göre devam eder.²⁰⁸ Çünkü Müslüman erkeğin ehli kitap kadınla evlenmesi câizdir.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe de kâfirin İslam'a girdiğinde nikâhının baki kalacağı konusunda Şâfiîler ile hemfikir olmuştur.²⁰⁹ Ünlü Hanefî fıkıhçısı Serahsî, eğer İslam'dan önceki nikâhta şahit bulunmaması ve benzeri durumlar söz konusu ise, İslam'a girdiklerinde nikâh devam etmez demiştir.²¹⁰ Eşlerden biri Müslüman olsa Ebû Yusuf'a göre araları ayrılır ve nikâhları fesh edilir. Ebû Muhammed ve Ebû Hanîfe'ye göre araları ayrılır ama bu bir fesih değil talâktır demişlerdir.²¹¹ Anne ve kızıyla aynı anda evli bir gayri müslim Müslüman olsa ikisiyle de nikâhı icmâen batıl olur.²¹²

²⁰³ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 209.

²⁰⁴ Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsmâ, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, C. VII, Dâru'l-Minhâc, 1. Baskı, Cidde 2004, s. 209.

²⁰⁵ Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttakîn*, nşr. Züheyr eş-Şaviş, C. VII, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut 1412/1991, s. 145.

²⁰⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, C. V, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 1990, s. 54.

²⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmûu Şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 299.

²⁰⁸ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.58.

²⁰⁹ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 327; Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 145.

²¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. V, s. 38; Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 329.

²¹¹ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. 1XVI, s. 299; Serahsî, *el-Mebsût*, C. V, s. 41; Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 125.

²¹² Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 118.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî fakihlerinden Karâfî'ye göre, küffarın nikâhı sahih değildir. Çünkü sorunludur. Kâfirin velisinin kâfir olması nikâhı fâsid duruma düşürmez. Şahitliği de biz şart görmüyoruz. Eğer şart görseydik zaten kâfirin şahitliğini küfründen ötürü makbul saymazdık. Bizim bu konudaki gayemiz, mehrin helal yoldan sağlanmaması durumuyla ilgilidir.²¹³ Eşlerden biri Müslüman olsa İmâmı Malik'e göre araları fesihle ayrılır.²¹⁴

Hanbelî Mezhebi: Bu mezhebe göre, sonradan İslam'a giren Müşrik'in nikâhı Müslümanlıkta itibar edilen; velî, şahit, îcab ve kabul sigası gibi şartlara bakılmaksızın sahih olduğuna karar verilir. Bu konuda Müslümanların icmâsı olduğunu da söylerler.²¹⁵ Eğer aralarında nesep veya sıhriyet yoluyla bir akrabalık yoksa yine nikâhın devamına hükmederler. İmâm Ahmed de eşlerden biri Müslüman olduğunda araları ayrılır. Çünkü İslam böyle bir ilişkiyi bitirir demektedir.²¹⁶

Sonuç olarak, kâfirin İslam'a girdikten sonraki nikâhı eğer ibtidâda, nikâhı fasid edecek bir durum söz konusu değilse aynen baki kalır. Bu konuda dört mezhep de aynı görüştedir. Şayet nikâhın sıhhatine zarar verecek bir durum mevcut ise o zaman durum ihtilaflıdır. Mesela; iddet müddeti içinde kıyılan nikâh Şâfiîlere göre, şahit bulundurulmadan kıyılan nikâh Hanefîlere göre, mehri helal yoldan verilmeden kıyılan nikâh Mâlikîlere göre, evlenilmesi haram olan kişilerle yapılan nikâh da Hanbelîlere göre fâsittir. Eşlerden biri İslam'a girdiğinde ise ulemanın çoğunluğuna göre nikâhları fesh edilerek araları ayrılır.

4.2.9. Eşlerden Birinin İrtidadı Halinde Nikâhlarının Durumu

Şâfiî mezhebine göre eşlerden birinin irtidadı halinde aralarındaki ilişki kesilir ve kadın iddet bekler. Eğer bu süre zarfında İslam'da birleşirlerse nikâh devam eder; yok eğer İslam'da birleşemezlerse nikâh iddet müddeti sonunda fesh edilir.²¹⁷

Eğer eşlerden biri zifaktan önce irtidad etse nikâh batıl olur ve bu konuda icmâ vardır.²¹⁸

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

²¹³ Karafî, *ez-Zehîra*, C. III, ss. 326-327; Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 329;

²¹⁴ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 299.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 5.

²¹⁶ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 187.

²¹⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 295.

²¹⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 295

Haneî Mezhebi: Haneîlere göre, eşlerden biri irtidad ederse aralarında zifaf gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin fark etmez nikâh feshedilir.²¹⁹ Bunun için mahkeme kararı gerekmez.²²⁰ Kadın irtidad ettiğinden evliliğin sona erme şekli fesh/tefriktir.²²¹

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre, eşlerden biri irtidad ettiğinde aralarında münasebet kesilir.²²²

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre de zifaktan önce gerçekleşen irtidad durumunda eşlerin aralarındaki nikâh fesih olur.²²³ Bu görüşlerini Mümtetine sûresi 10. ayete dayanarak öne sürerler.²²⁴

Sonuç olarak; zifaf öncesinde irtidadın, nikâhın derhal feshedilme sebebi olduğu konusunda dört mezhebe göre ittifak vardır.²²⁵ Zifaktan sonra gerçekleşen irtidad konusu ise dört mezhebe göre yine ayrılıkla sonuçlanırken bu ayrılığın fesih mi yoksa talâk mı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Haneîlere göre bu bir fesihtir. Mâlikîlerde hem fesih hem de talâk diyenler vardır. Şâfiî ve Hanbelîler ise ayrılığın fesih olduğunu kabul etmekle birlikte bu fesihin iddet bekledikten sonra meydana geldiğini söylemektedirler.

4.2.10. İhramlının Nikâhının Geçerliliği

Şâfiîlere göre ihramlı olan kimsenin evlenmesi de evlendirmesi de sahih olmaz.²²⁶ Konunun dayanağı ise “İhramlı ne evlenir ne de evlendirir”²²⁷ hadisidir. Eğer böyle bir akit gerçekleşmiş ise bu akit batıldır. Çünkü yasaklanmıştır ve her

²¹⁹ Ebûbekir b. Ali b. Muhammed el-Haddâd el-Zebidî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, C.II, Matbaatü'l-Hayriyye, h. 1322, s. 24.

²²⁰ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 99.

²²¹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 145; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Trtibi's-Şerâi'*, C. VII, s. 136.

²²² Lahmî, *Tebsîratü'l-Lahmî*, C. V, s. 2134; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'l-Devânî alâ Risâlet-i İbn Ebî Zeydi'l-Kayrevânî*, C. II, s. 26.

²²³ İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İbn Müflih Ebû İshak Burhâneddîn, *Mübdîu'sherhu'l-Muknî*, C.VI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997 (h. 1418), s.183.

²²⁴ Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah (c.c.) onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah (c.c.)'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah (c.c.) bilendir, hikmet sahibidir.

²²⁵ Mesut Bayar, “Zifafın Hükümlere Etkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XX, 2020 S.1, s.170.

²²⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, C. IV, s. 124.

²²⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer el-Bağdâdî Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 4 (388); Ebû Davud, Menâsik, 37; Tirmizi, Hacc, 23; Nesâî, Hacc 91;

yasak haramlığı ve fâsidliği bereberinde getirir. Şâfiîler konu üzerine sahabenin icmâsı olduğundan bahsederler.²²⁸

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Serahsi'ye göre muhrimin nikâhı hılaflı bir meseledir. Hanefîlere göre muhrimin evlenmesi de evlendirmesi de câizdir.²²⁹ Hanefîlerin delili: Buhârî ve Müslim'in de İbn Abbas'tan rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Meymune'yle evlendiğinde ihramlı idi"²³⁰ hadisidir. Bu mezhebe göre mahzurlu olan, cimâ ve cimâyâ götüren yollardır.²³¹

Mâlikî Mezhebi: Kurtubî "*Bidaye*" adlı eserinde "Mâlik, Şâfiî, Leys ve Evzâî'ye göre, ihramlı kişinin nikâhının batıl olacağını" bildirmiştir.²³² Buna göre ihramlının nikâhı batıldır, yani yok hükmündedir.

Hanbelî Mezhebi: Hz. Ömer, Hz. Ali ve Zeyd b. Sâbit'ten rivayet edildiğine göre ihramlı iken nikâh yapan kimselerin araları ayrılır.²³³ Hanbelîlere göre de bu akıt fasit yani geçersiz bir akittir.²³⁴

Özetle, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ihramlı iken yapılan nikâh câiz olmayıp geçersiz kabul edilir. Hanefîler ise bu konuda cumhurun aksine görüş bildirerek nikâhın câiz ve geçerli olduğunu söylerler. Hadisteki "nikâhlanamaz" sözünden kasıt cimânın yasaklılığına delalet ettiğini söylerler. Sonuç itibarı ile Hanefîler konu üzerinde Şâfiîlerin dâhil olduğu cumhur ile birlikte değildir.

4.2.11. Zinâ Eden Kadın ve Erkleğin Nikâhı

Nur suresi 3. Ayetinde yer alan *الزاني لا ينكح إلا زانية* cümlesi farklı şekillerde tevîl edilmiştir. Bazı âlimler "nikâh" kelimesinden kastın cinsel ilişki olduğuna vurgu yapmış, bazıları ayetin direkt zina edenleri kastettiğini söylemiş, başka bir grup âlim ise ayetin başka ayetlerle nesh edildiğini ifade etmişlerdir. Bu görüş ayrılığına binaen

²²⁸ Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdu'l-Mü'min b. Harîz el-Muallâ el-Hüsni Takîyüddîn, *Kifâyetü'l-Ahyâr-i fî Halli Gâteti'l-İhtisâr*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk 1994, s. 224.

²²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IV, s. 191.

²³⁰ Buhari, Cezau's-Sayd 12, Megazi 43, Nikâh 30; Müslim, Nikâh, 46,137; Ebû Dâvud, Menasik, 39; Tirmizi, Hacc, 24; Nesai, Hacc, 90.

²³¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, C. IV, s. 1844; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C. III, s. 89.

²³² Ebil Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyat el-Muktasid*, C. II, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2004 (h. 1425) s. 96; İbn Arafê, *el-Muhtasarü'l-Fukaha*, C. III, Müesssetü Halef Ahmed el-Habtûr li A'mâli'l-Hayriyye, 2014, s. 342.

²³³ Şeybânî, *Mesailü İmâm Ahmed Rivayetü İbn Abdullah*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1981 (h. 1401) s. 235/877; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 184.

²³⁴ Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed, Ebû Muhammed Bahâeddîn Makdisî, *el-Udde Şerhi'l-Umde*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2003 (1424) s. 191.

farklı hükümler ortaya konmuştur. Sahabenin ve fukahanın cumhurunun görüşüne göre bir adam, bir kadınla zina etse daha sonra o kadını nikâhlaması câizdir.²³⁵ Hz. Ali'ye ve Hasan Basri'ye göre ise bunların evlenmeleri ebediyyen câiz değildir.²³⁶ İbn Abbas'a zâni ve zâniyenin evlenip evlenemeyeceği sorulduğunda “evet evlenebilirler” cevabını vermiştir. Evlenemez diyenler ise sanki şunun gibi bir cümle kurmuş olurlar. “Bir adam birisinin üzüm bağından meyve çalsa, sonra bahçe sahibinden meyveyi satın almak istese bu ona haramdır.” İbn Abbas'a göre, bu yanlış bir açıklama olur. Çünkü adamın meyveyi çalması haram, satın alması ise helaldir.²³⁷ Hz. Ömer'e gelen bir vakıa üzerinden konuyu mercek altına alalım. Oğlu olan bir adamla, kızı olan bir kadın nikâhlanıyor ve bunların başkalarından olma bu çocukları zina yapıyor. Bu durum Hz. Ömer'e anlatılıyor ve konuyla ilgili hüküm isteniyor. Hz. Ömer hem bu gençleri cezalandırıyor hem de evlenmelerine hükmediyor. Kimse de bu karara itiraz etmiyor. Hz. Ömer'in verdiği bu karardan da anlaşılacağı üzere evlilik dışı ilişki nikâha engel değildir. Şâfiîlere göre konu üzerinde kimsenin itirazı olmayıp icmâ meydana gelmiştir. Çünkü evlilik dışı ilişki nikâha katılmaz. O ilişkiden meydana gelen çocuk da nesepten değildir.²³⁸

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hânefi fakihlerine göre, ayetteki زانی لا ینکح إلا زانية zina edenler kelimesinden maksat cinsel ilişkidir.²³⁹ Bu şu anlama gelir; Zina eden bir kimse, zina ettiğinde ya Müslüman bir zâniye ile veya müşrik bir kadın ile ilişki kurmaktadır. Yani Müslüman ve iffetli bir adamın duruşu zina eden bir kişiyi kabul etmez. Ayet, zinanın ne kadar çirkin bir iş olduğunu, kadın ve erkeği ayrı ayrı zikretmekle her ikisinin de bu durumdan mesul olduğunu bildirmek maksadı taşımaktadır. Hânefîlerin cumhuruна göre de zina eden bir kadın veya erkekle evlenilebilir. Büyük günahlar evlenmeye mani değildir.²⁴⁰ Hanefî mezhebine göre de haram, helali haram kılmaz. Bir erkeğin nikâhsız bir kadınla ilişkiye girmesi her ne kadar haram olsa da daha sonra bu kimselerin birbirleriyle nikâhlanması câizdir.²⁴¹

²³⁵ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li-Rûyânî*, C. IX, s. 186.

²³⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 189.

²³⁷ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 187.

²³⁸ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 271.

²³⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, C.IX, s. 4451.

²⁴⁰ Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî Şinkiti, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, C. V, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995, s. 426.

²⁴¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübü İlmiyye, Beyrut 1994 (h.1414), C. IV, s. 328; Kudûrî, *et-Tecrîd*, C. IX, s. 4456.

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik’e bir adam zina ettiği kadınla evlenebilir mi diye sorulduğunda, rahmindeki fâsid suyu istibra ettikten sonra bunda bir beis yoktur demiştir.²⁴² Yine İmâm Mâlik, kötü olarak adı çıkmış bir kadınla evlenilmesini doğru bulmamakla birlikte evlendikleri takdirde bir günah yoktur.²⁴³

Hanbelî Mezhebi: Ebû Ubeyde, Katâde, Ahmed b. Hanbel ve İshak’a göre, eğer bu kimseler zina günahından tevbe etmişler ise evlenmeleri câizdir; aksi takdirde helal değildir.²⁴⁴ Yine İmâm Ahmed’den bildirildiğine göre, zina eden kadın tevbe edip iddetini de bekledikten sonra başkası için helal olur.²⁴⁵

Görüldüğü gibi, zina eden kişinin zina ettiği kişiyle ya da başka iffetli biriyle evlenmesi, Mâlikîlere göre iddet şartıyla, Hanbelîlere göre iddet ve tevbe şartıyla diğer iki mezhebe göre ise şartsız olarak câiz görülmüştür. Yani konu üzerinde icmâ mevcuttur.

4.2.12. Tahlil (Hülle) Niyetiyle Yapılan Nikâhın Geçerliliği

Türkçede “hülle” diye bilinen tahlil nikâhı, kocanın karısını üç talâkla boşadıktan sonra tekrar geri alabilmesi için başka bir erkekle evlenmesi anlamına gelmektedir. Konuyu Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de şöyle bildirmiştir. “Eğer erkek kadını –üçüncü defa- boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir”²⁴⁶ Başka erkekle yapılan evliliğin hülle niyeti taşımayıp gerçek bir evlilik olduğunda ve bu evliliğin nihayet bulmasıyla eski kocasına dönmesi hususunda bir mani olmamakla birlikte; yapılan evlilik hülle şartı taşıdığına bu evliliğin geçerliliği tartışma konusu olmuştur. Şâfiîlere göre nikâh akdi esnasında kişinin böyle bir niyetinin olması ve bu konunun şart koşulması,

²⁴² İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 173.

²⁴³ İbn Ebû Zeyd el-Kayravânî, *en- Nevâdir ve ’z-Ziyâdât*, C. IV, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1999 s. 506.

²⁴⁴ Rûyânî, *Bahru ’l-Mezheb li-Rûyânî*, C. IX, s. 186.

²⁴⁵ Buhûfî, *Şerhu Münteha’l İrâdât li’l buhutî (dakaiki üli- nüha,)* Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1993(h. 1414) C. III, s. 101; Muhammed b. Salih b. Muhammed Useymîn, *eş-Şerhu ’l-Mümte-i alâ Zâde el-Müsteknî*, C. XII, Dâru’l İbn Cevzî, h. 1428, s. 103.

²⁴⁶ Bakara, 2/230.

(süreli nikâh gibi olduğundan) yapılan nikâhı geçersiz kılar. Onlara göre konu üzerinde icmâ vardır.²⁴⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe'ye göre, yapılan nikâhta akitten evvel her ne kadar ilk kocaya döndürme şartı veya niyeti de olsa bu nikâh diğer akitler bağlamında değerlendirilir. Şart bâtıldır, akit ise, “Allah (c.c.)’ın Resulü (s.a.v.), *tahlîl nikâhı yapana da kendisi için tahlîl nikâhı yapılana da lanet etti*”²⁴⁸, hadisi gereği mekruh olmakla birlikte geçerlidir.²⁴⁹

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre tahlil nikâhı vukû bulduğunda eşler ilişkiye girse de girmese de nikâhları feshedilerek araları ayrılır.²⁵⁰ Bu muâvezeli (gizli pazarlıklılı) bir akit kabul edilir ve fâsidtir. Kadın bu nikâh dolayısıyla ilk kocasına helal olmaz.²⁵¹

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebinde de hülle nikâhı haram ve bâtıl bir nikâhtır. İlim ehli olan çoğu âlimin görüşü bu yöndedir. Onlardan bazıları; Hasan, Nehâî, Katâde, Mâlik, Leys, Sevrî, İbn Mübârek ve İmâm Şâfiî’dir.²⁵²

Özet olarak, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre nikâh öncesinde veya nikâh akdi esnasında hülle şartı ile yapılan evlilik mut’a nikâhı gibi süreli nikâh kabul edildiğinden batıldır. Hanefîlere göre ise, şart batıl, nikâh sahihtir. Dolayısıyla âlimlerin çoğu aynı görüşte olmakla birlikte Hanefîlerin sahabe icması olduğu belirtilen rivayeti muteber görmedikleri anlaşılmaktadır. konuya daha zahiri açıdan yaklaşımları sonucunda Şâfiîlerin iddia ettiği gibi ümmetin icmâsı mevcut dediği bu konu üzerinde Hanefîler muhalefet etmişlerdir.

4.2.13. Mut’a Nikâhının Haramlığı

Şâfiî mezhebine göre mut’a nikâhı ebediyen haramdır. Buna delil ise Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber yılında mut’a nikâhını yasakladı.”²⁵³

²⁴⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, C.IV, ss, 117-119; İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 279.

²⁴⁸ İbn Mâce, *Nikâh*, 33; Tirmizi, *Nikâh*, 28.

²⁴⁹ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 279; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû’l-Evtâr Şerhu min Esrâri Münteka’l-Ahbâr*, Dârü’l-Kelimi’t-Tayyîb, Beyrut, 2009, C. IV, ss, 218-220.

²⁵⁰ Muhammed b. Muhammed b. Muhammedî’l-Mustafa b. Deyi’l-Yâkûbî’l-Âmâmî, *Avnû’l-Mefîn alâ Nazmi Risâleti Kurûyeyni*, 539/1128.

²⁵¹ Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali b. Nasrû’l-Sağlebî el-Bağdâdî el-Mâlikî, *el-Muavvenetü alâ Mezhebi Âlemi el-Medîneti “el İmâm Mâlik b. Enes” Mektebetü et-Ticârî*, Mekke, s. 830.

²⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X. s. 49.

Bazılarına göre bu hadis sorunludur; çünkü rivayet edenlerden kimi Hayber yılında, kimi fetih yılında, kimisi de veda haccı yılında yasaklandığını rivayet etmiştir. Maverdi'ye göre bu durum şu şekilde cevaplanır. Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyu daha geniş kitlelere yaymak istediği için gittiği birçok yerde konuya dair yasaklamasını dile getirmiştir. Böylece herkesin duymasını sağlamaya çalışmıştır.²⁵⁴

Ayrıca İbn Abbas'ın da konuya muhalif olduğunu söyleyerek icmâ olmadığını öne sürenler de vardır. Ancak İbn Abbas bu görüşünü daha sonra değiştirmiştir.²⁵⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe'ye göre, mut'a nikâhı, sahabenin, Hulefâ-i Râşidîn'in, Müslüman fıkıhçıların ve hadis ehlinin ittifakıyla haram kılınmıştır.²⁵⁶

Malikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e göre de mut'a nikâhı diğer İmâmların da dediği gibi haramdır. Fakihlerin çoğu da aynı görüştedir.²⁵⁷

Hanbelî Mezhebi: Ahmed b. Hanbel'e göre mut'a nikâhı müddeti belli olsun veya olmasın her haliyle haramdır ve batıldır.²⁵⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslam'ın ilk yıllarında serbest olan mut'a nikâhı daha sonra Hz. Peygamberin (s.a.v.) yasaklamasıyla birlikte haram kılınmıştır ve dört mezhebe göre de bu konuda görüş birliği vardır.

4.3. Nikâhta Velayet ve Vekâlet

4.3.1. Nikâh Sözleşmesinde Velinin Yetkisi

Şâfiîler, Ömer'den rivayet edilen şu hadise dayanarak "kadın velîsinin veya ailesinden veya yakınlarından ileri görüşlü birinin ya da kamu yetkilisinin izni olmadan nikâhlanamaz,"²⁵⁹ bu konuda sahabenin icmâsı vardır ve tâbîinden de kimse

²⁵³ Buhâri, Megâzi, 38, Nikâh, 31; Müslim, Nikâh, 29-32; Nesai, Nikâh, 71; İbn Mace, Nikâh, 44; Muvatta, Nikah, 41; Müsned, I, 79,103

²⁵⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr* C. IX, s. 330.

²⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 330.

²⁵⁶ Ebû Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Hüseyin el-Gîtâbî'l Hanefî Bedreddîn Aynî, *el-Binâyetü Şerhi'l-Hidâye*, C. V, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000, (h. 1420) 1. Baskı, s. 62; Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 125.

²⁵⁷ Kurtubî, *et-Temhid limâ fi'l-Muvattâ*, C. V, Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsî'l-İslâmî, Londra 2017(h. 1439) 1. Baskı, s. 62.

²⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 178.

²⁵⁹ İmâm Mâlik, *el-Muvattâ*, C. III, s. 749/1915.

buna muhalif olmamıştır”²⁶⁰ derler. Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ‘Velîsiz nikâh olmaz’ hadisini de delil olarak kullanırlar.

Bu hadis, Kütüb-i Sitte’yi oluşturan eserler içerisinde; Tirmizî,²⁶¹ Ebû Davûd²⁶² ve İbn Mâce’nin²⁶³ Sünen’lerine ilâveten Abdurrezzâk²⁶⁴ ve İbn Ebî Şeybe’nin²⁶⁵ Musannef’leri, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i²⁶⁶ ve Dârimî’nin Sünen’i²⁶⁷ gibi eserlerde yer almaktadır.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Evlilikte kadının velîsinin bulunup bulunmaması konusunda Hanefî fakihleri kendi aralarında fikir ayrılığına düşmüştür. Muhammed ile Ebû Yûsuf velîsinin izni bulunmaksızın evlenen kadının nikâhının geçerli olmayacağını, velîsi bulunmayanların velâyetinin devlet yetkilisine ait olacağını söylemiştir.²⁶⁸

Hanefilere göre baba ve dede, veli olarak nikâh akdi yapabilir.²⁶⁹ Ebû Hanîfe’ye göre eğer kadının evlendiği kimse kendisine denk ise ve aldığı mehir de emsallerine göre çok düşük değilse, velîsiz nikâh geçerlidir. Ebû Hanîfe’nin bu görüşü mezhep içerisinde geçerli görüş olmuştur. Ebû Hanîfe’ye göre, velînin yetkili olması ancak kadının kendisi aleyhine yaptığı kötü ve zararlı bir uygulama durumunda olabilir. Kadının velîsinin izni olmadan yaptığı nikâh akdinde böyle aleyhte bir durum yoksa nikâh akdinin geçerli sayılmaması için bir neden de yoktur.²⁷⁰ Ebû Hanîfe’ye göre akıllı ve baliğ kızın nasıl ki malını tasarruf konusunda velîye ihtiyacı yoksa evlilik konusunda da velîye ihtiyaç duymaz.²⁷¹

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre, velî nikâhın rükünlerindendir. Nikâhta kadını temsilen velî olmazsa nikâh sahih olmaz. Kadın nikâhta kendini de başkasını

²⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvi-l-Kebîr*, C. IX, s.42.

²⁶¹ Tirmizî, Nikâh, 14, 15, 17. (Rivayet on dördüncü bâbın başlığı olarak da geçmektedir.)

²⁶² Ebû Dâvûd, Nikâh, 20.

²⁶³ İbn Mâce, Nikâh, 15. (Rivayet bâbın başlığı olarak da geçmektedir.)

²⁶⁴ Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemâm es-Sanânî, *el-Musannef*, el-Mektebetu’l-İslâmi, thk. Habîburrahmân A’zamî, I-XII, Beyrut 1983, VI, 196.

²⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, Dâru’l-Kurtuba, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Beyrut 2006, IX, 33-38.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 121.

²⁶⁷ Dârimî, Nikâh, 11.

²⁶⁸ Salih Karacabey-Mutlu Gül, “Fıkî Hadislerin Rivayet Özellikleri Bağlamında “Velîsiz Nikâh Olmaz” Hadisinin Tahrîc ve Tenkîdi”, *Uludağ Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 1, 2012, ss. 33-48.

²⁶⁹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 125.

²⁷⁰ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâmed b. Abdu’l-Melik b. Selemeti’l-Ezdi’l-Hacerî el-Mısıri’l-Mârûfi bit-Tahâvî, C. III, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, Âlemü’l-Kütüb, Medine 1994 (h. 1414), s.11/1775; Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’an*, C. I, s. 387.

²⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvi-l-Kebîr*, C. IX, s. 38; Sağlebî el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s.727.

da temsil edemez. Velîsinden başkasını vekil etmeye de yetkili değildir. Aksi bir durumda nikâh geçersiz olur.²⁷²

Hanbelî Mezhebi: Hambelî mezhebine göre genel görüş, nikâhta kadının velîsinin bulunma zorunluluğu vardır.²⁷³ Müstakil olarak Ahmed b. Hanbel'den şu anlama gelecek bir görüş daha nakledilmiştir: "Kadının velîsi olmaz, yetkili kamu görevlisi de bulunmazsa, onu güvenilir bir erkek evlendirir."²⁷⁴

Sonuç olarak; nikâhta kadının velîsinin bululunun bulunmamasının zorunluluğu hakkında Hanefîlere göre, akıl-baliğ olan bir kadın nasıl ki mali tasarruflarında kendi başına karar verebiliyorsa nikâhta da aynı durum söz konusudur. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise nikâhta velî şarttır.

Üç mezhebe göre şu ayet, nikâhta velînin önemini göstermektedir.

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri takdirde aralarında maruf üzere anlaşılırsa kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız."²⁷⁵ Buna göre şâfiîlerin dayandığı sahabe icmâsını Hanefîlerin başka deliller ile icmâ olarak görmediği anlaşılmaktadır..

4.3.2. Nikâhta Kadının Vekâleti

Vekâlet konusu velayetle ilişkili bir konudur. Vekâlet, bir kimsenin kendi işlerini yaptırmak için başkasına yetki vermesi anlamına gelir.²⁷⁶ Şâfiî mezhebine göre nikâh akdi esnasında velîsi olmayan kadının vekâlet verme yetkisi yoktur. İcâb ve kabûlde söz hakkı yoktur. Çünkü onlara göre; Ebû Hüreyre, Ebû Mûsa el-Eş'arî, İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivayet edilen "Kadın, kendisini ya da başka bir kadını nikâhlayamaz"²⁷⁷ hadisine binaen kız ve dul kadın, kendini ve başkasını evlendiremez.²⁷⁸ Yine İmâm Şâfiî'nin delil olarak zikrettiği, "Nikâh akdinde kadın velî olamaz"²⁷⁹ hadisi, velâyete yetkisi olmayan kadının vekâlete de yetkisi yoktur

²⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 5; Sağlebî el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s.727.

²⁷³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, C. IX, s.38.

²⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 15.

²⁷⁵ Bakara, 2/232.

²⁷⁶ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Alî el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, C. 1I, Dâru Sâdr, Beyrut ty, s. 735.

²⁷⁷ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, Dâru't-Te'sil, 2013 (h. 1437), C. VI, s. 269/11335.

²⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, C. IX, s. 38; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 345; Nevevî, *el-Mecmû'*, C. XVII, s. 242; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, C. VII, s. 83.

²⁷⁹ Beyhâkî, *Süneni Kübrâ*, C. VII, s. 182, (13652).

şeklinde yorumlanmıştır. Bu çoğunluğun görüşüdür; dolayısıyla icmâ oluşmuştur derler.²⁸⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler Şâfiîlerin aksine nikâhta kadının velâyetinin geçerli olacağı gibi vekâletinin de geçerli olduğunu savunurlar. Onlara göre kadın, hem vekil tayin edebilir hem de vekâlet alabilir.²⁸¹ Kudûrî der ki: kadın kendi nikâh akdini yapabilir. Bir erkek adına vekil de olabilir ve onun için nikâh sözleşmesi yapabilir. Aynı zamanda velîsi olduğu kişileri vekâletle evlendirme hakkına da sahiptir.²⁸² Çünkü nikâhta tıpkı alış veriş gibi bir akit çeşididir. Nasıl ki kadın tek başına her türlü akdi yapabiliyorsa nikâh akdini de yapabilir.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler de tıpkı Şâfiîler gibi nikâh akdinde kadından velî olamayacağı gibi vekil de olamaz derler.²⁸³ Mâlikîlere göre kadınların velîsiz kendi başlarına nikâh akdi yapmaları câiz değildir. Çünkü velî nikâhın sıhhat şartıdır. Bu şart yerine gelmediği takdirde yapılan nikâh fâsid sayılır. Kadın kendini evlendiremeyeceği gibi bir başkasını da vekâletle evlendiremez. Çünkü kadın, nakıs akıllıdır. Hanefîlerin cevazlıkta esas aldıkları “*Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın.*”²⁸⁴ Ayeti ise Ma’kal b. Yesâr hakkında inmiştir. Onların durumu özel bir durum olduğu için velîye ihtiyaç kalmamıştır.²⁸⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler de nikâh akdi esnasında kadınların velayet ve vekâletlerine onay vermezler.²⁸⁶

Sonuç olarak, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde nikâhta vekil olma ve vekâlet verme konusunda Hz. Peygamberin (s.a.v.) “Nikâh akdinde kadın velî olamaz” hadisine istinaden kadınların velî olamayacağı, velî olmaya yeterli nitelikte

²⁸⁰ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 161; Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Muhezzeb*, C. XVI, s. 154.

²⁸¹ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 161; Nevevî, *el-Mecmûu*, C. XVI, s. 154.

²⁸² Kudûrî, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, C. IX, s. 4352/1038.

²⁸³ Vizâratü'l-Evkâf ve's-Suûnü'l-İslamiyye, *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveyyiyye*, Dâru's-Selâsil, Kuveyt, h. 1404-1427, C. XLI, s. 254.

²⁸⁴ Bakara, 2/232.

²⁸⁵ Sağlebi el-Bağdâdî, *el-Muâvvene*, s.727.

²⁸⁶ Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr el-Mergînâni, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, C. I, s.237; *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveyyiyye*, C. XLI, s. 254.

olamayanların vekil de olamayacağı vurgulanmaktadır.²⁸⁷ Bu durumda yapılan nikâh fâsid olur. Hanefîler ise üç mezhebin hilafına nikâh akdinde kadından vekil de velî de olur demişlerdir. Çünkü nikâh akdi de tıpkı diğer akitler gibidir. Dolayısıyla Şâfiîlerin savunduğu sahabe icmâsını hanefîler geçerli görmemiştir.

4.3.3. Kâfir ve Müslümanın Nikâhta Birbirlerine Veli Olmaları

İslâm hukukunda velî, temsil müessesesi olan velayeti temsil eden kişiye denir. Kişi üzerindeki velayetin bir türü de evlendirme velayetidir. Bu velâyet, şer'î bir haktır ve evliliğin sıhhati için meşru kılınmıştır.²⁸⁸ Velî ile velayeti altında bulunan kişi arasında din birliği olup olmaması konusunda Şâfiîler, kesinlikle bir uyumun olması gerektiğine yani Müslüman bir kimsenin kâfire, kâfir kimsenin ise Müslümana velayet edemeyeceğini savunurlar. Hata İbn Münzir'e göre kâfir baba Müslüman kızına dahi veli olamaz.²⁸⁹ Ayrıca konu üzerinde icmâ olduğunu da iddia ederler. Ancak Müslüman devlet başkanının elinde bulundurduğu umumi velayet yetkisiyle²⁹⁰ kâfir bir kadını evlendirebilmesi²⁹¹, Müslüman efendinin mülkiyet yetkisi sebebiyle kâfir câriyesini evlendirebilmesi ve Yahudi ve Hristiyanların evlilikte birbirlerine velayet edebilmeleri konunun dışında tutulmuş istisnalardır.²⁹²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî hukukçularından Cessâs da konuya Şâfiîler gibi yaklaşmış ve Müslüman'ın kâfire, kâfirin de Müslüman'a velî olamayacağını belirtmiştir.²⁹³ Hanefîler de kâfir câriyenin Müslüman efendisi ve devlet başkanı haricindeki kişilerin nikâh velayetinde din birliğini şart görürler. Dayanakları tıpkı Şâfiîlerde olduğu gibi, “Allah (c.c.), mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol

²⁸⁷ Fatih Çınar, “Şevkânîye Göre Nikâhta Velî Meselesi, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 5, 2016, ss. 177-194

²⁸⁸ Mustafa Genç, “İslam Hukukunda Evlenme Akdi Bakımından Velînin Hukûkî Kişiliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 35, 2020, ss. 331-360.

²⁸⁹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 52.

²⁹⁰ Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 152.

²⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 179; İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, I-IX Beyrut, ts. C. III, 181; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, III, 77-78.

²⁹² İbn Kâdî'l-Şehbe, *Bidayetül-Muhtaç fî Şerhi Minhâc*, C. III, s. 52.

²⁹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. IV, s. 248.

vermeyecektir.”²⁹⁴ Âyeti ile “İnkâr edenler de birbirlerinin velîleridir.”²⁹⁵ Âyeti kerimesidir.²⁹⁶ Müslüman kişilerin şahitleri de Müslüman olmalıdır.²⁹⁷

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de kâfirler ve Müslümanlar ancak birbirlerine velayet edebilirler.²⁹⁸ Mâlikiler ayrıca sadece bir kâfirle olmak kaydıyla, Müslüman efendinin kâfir câriyeyi velî sıfatıyla nikâhlayabileceğini ifade ederler.²⁹⁹

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme’ye göre, nikâh akdinde kâfir Müslümana, Müslüman da kâfire velî olamaz.³⁰⁰

Hülasa, dört mezhebe göre de bazı istisnalar dışında evlilik velayeti konusunda velî ile velayeti altında bulunan kişi arasında din birliği şartı aranmaktadır. Yani Şâfiîlerin iddia ettiği üzere konu üzerinde icmâ sabittir.

4.3.4. Nikâh Akdini Elinde Bulunduran Kişinin Koca Olması

Mehir boşama hakkı elinde bulunan koca bakımından bir “boşama engeli ve müeyyidesi”, kadın için de bir maddî teminattır, yeni bir evlilik yapıncaya veya geçimini sağlamaya başlayıncaya kadar ihtiyaçlarını karşılamasını sağlar. Ancak kadının mehri hak edebilmesi için eşiyle fiilen cinsel ilişkide bulunmaları ya da ilişkide bulunmalarına engel bir durum olmayacak şekilde baş başa kalmaları gerekir. Bu iki şart gerçekleşmeden boşama olmuş ise bakılır: Eğer daha önceden bir mehir belirlenmemiş ise kocanın malî bir yükümlülüğü yoktur. Ancak koca boşadığı eşini hoşnut etmek için bütçesine uygun ikramlarda (müt’a, metâ) bulunmalıdır.³⁰¹

Eğer onlara mehir biçer de el sürmeden onları boşarsanız, kendileri veya nikâh akdi elinde olan erkeğin bağışlaması hali müstesna biçtiğinizin yarısını verin, bağışlamanız Allah’tan sakınmaya daha uygundur. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Allah (c.c.) şüphesiz işlediklerinizi görür.³⁰²

²⁹⁴ Nîsâ, 4/141.

²⁹⁵ Enfal, 8/73.

²⁹⁶ Zeyneddîn b. İbrahim b. Muhammed, Mağruf İbn Necm, *el-Bahr er-Râik Şerhu Kenzü el-Dakâik*, C. III, dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, h. 1431, s. 132.

²⁹⁷ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 125.

²⁹⁸ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî Sâvi’l-Mâlikî, *Hâşiyetü’l-Sâvi ale’l-Şerhu’s Sağîr*, C. II, Dâru’l Meârif, s. 370.

²⁹⁹ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr alâ Muhtasari’l-Halil*, Yayına Haz: Kemaleddin Abdurrahman Kari, C. II, el-Mektebetü’l-Asriyye, Sayda (Lübnan) 2006. (Desûkî’nin Hâşiye’si ile), 231.

³⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 27.

³⁰¹ Hayreddin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, C. 1, s. 375.

³⁰² Bakara, 2/237.

Yukardaki ayette bildirildiği üzere cinsel ilişkiden önce boşadığı hanımına eğer belli bir miktarda mehir belirlemiş ise o zaman koca, mehirin yarısını vermekle mükelleftir.

Şâfiî'ye göre ayette sözü geçen nikâh akdini elinde bulunduran kişi kocadır. Bu konuda sahabenin icmâsı vardır.³⁰³ Şureyh³⁰⁴ ve Ebû Seleme'den³⁰⁵ rivayet edilen hadislerle konuyu temellendirmiştir.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Yine Şureyh'ten³⁰⁶ gelen rivayetlere göre Hanefîler de nikâh akdini elinde bulunduran kişinin koca olduğunu söylemiştir.³⁰⁷

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebine göre baba, bulûğ çağına eren kızını kocası boşadığında onun alması gereken mehrini dilerse almayarak kocaya bağışlayabilir. Bu durumda Mâlikîlere göre nikâh akdini elinde bulunduran kişiden kasıt babadır.³⁰⁸

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre nikâh akdini elinde bulunduran kimse kocadır. Bu görüş aynı zamanda Ali b. Abbas, Cübeyr b. Muđîm, Seîd b. Müseyyib, Seîd b. Cebîr, Nâfi b. Cübeyr, Mücahid, İyâs b. Muâviye, İbn Serîn, Şağbî, Sevrî, İshak, Ashab-ı rey ve Şâfiî'nin yeni görüşüdür.

Ahmed b. Hanbel'e göre baba, ancak kızın yaşı küçük olduğu durumda velî olabilir. Bu görüş aynı zamanda Şâfiî'nin eski görüşüdür.³⁰⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Şâfiîlerin sahabe icmâsı olduğu yönündeki iddiasını Mâlikîler farklı gerekçelerle dikkate almamışlardır. Nitekim tâbiundan da mâlikîlerin görüşünde olanlar vardır.³¹⁰

4.3.5. Evlenecek Kadının İzninin Alınması

Şâfiîler, velînin, “bulûğ çağına ulaşmış bakire kızını evlendireceği zaman kızından izin almasını -evliliğin şartı olmamakla birlikte- eğer rızasını alırsa bu güzel

³⁰³ Mâverdî, *el-Hâvi-l-Kebîr*, C. IX, s. 516; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, C. IX, s. 493.

³⁰⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, *Süneni Kübrâ*, C. VII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003 (h. 1424), s. 410.

³⁰⁵ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, C. IX, s. 493.

³⁰⁶ Beyhâkî, *Süneni Kübrâ*, C. VII, s. 410.

³⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsûd*, C. VI, s. 63.

³⁰⁸ Sıkillî, *el-Câmiu li-Mesâili'l-Müdevvene*, C. IX, s. 39.

³⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 253; Muhammed Useymîn, *eş-Şerhu'l-Mümteî alâ Zâde el-Müsteknî*, C. XII, s. 292.

³¹⁰ Şahin, *Kur'an-ı Kerimdeki Müşkil İfadeler ve Çözüm Yolları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996, s.76.

bir davranıştır” derler. Bununla birlikte buluğa ermiş bakirenin izninin zorunlu olmadığı konusunda icmâ’nın varlığından söz ederler.³¹¹ Bakire kız sorulduğunda utanabileceği için onun susması rızasının olduğu anlamına gelir.³¹²

İbn Münzir’e göre, dul kadının izni olmadan evlendirilemeyeceği konusunda icmâ vardır.³¹³ Dulun rızası söz ile alınır. Dul, evliliği hakkında herkesten daha fazla yetki sahibidir.³¹⁴

İcmâya konu olan yetim kıza gelince; Hz. Peygamber’in (s.a.v.): “Yetim, izni olmadan nikâhlanamaz.”³¹⁵ hadisine binaen yetimin rızası olmadan asla evlendirilemeyeceğini ve bu konuda icmâ olduğunu söylerler.³¹⁶

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefiler, Tirmîzî’nin Ebû Hüreyre’den rivayet ettiği “Yetim, izni olmadan nikâhlanamaz.” hadisini delil kabul edip, onun izni alınmadan evlendirilemeyeceğini söylerler. Yetim kız eğer susarsa bu onayladığı anlamına gelir. Eğer itiraz ederse o kıızı evlendirmek câiz değildir.³¹⁷ Yine Hanefîlerde bakire büyüğün iznini almak da gereklidir.³¹⁸ Dul kadın da, ancak izni olduğu takdirde evlendirilir.³¹⁹

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik, yetimin evlendirilirken mutlak surette izni alınması gerektiğini, sükûtunun izin yerine geçerken, kabul etmediğini söylediğinde asla nikâhlanamayacağını söylemiştir.³²⁰ Yine Mâlik b. Enes, babası bakire olan kızını buluğa ersin ya da ermesin izni olmaksızın evlendirebilirken, dul olan kızından mutlaka rızası alınmalıdır³²¹ demektedir.

³¹¹ Rûyânî, Bahru’l-Mezheb, C. IX, s. 50.

³¹² Nevevî, *el-Mecmûu şerhi’l-Mühezzebe*, C. XVI, s. 179; İbnü’l-Mülakkın, *İcâletü’l-Muhtâci ilâ Tevcihi’l-Minhâc*, C. III, s. 1204.

³¹³ Şâfiî, *el-Üm*, 5/20; İsmail b. Yahya b. İsmail Ebû İbrahim el-Müzenî, *Muhtasaru’l-Müzenî*, Dâru’l-Mârifet, Beyrut 1990, (H.1410), C. VIII, s. 264; İbn Münzir, *Kitâbü’l-İcmâ*, s. 52.

³¹⁴ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi’l-Mühezzebe*, C. XVI, s. 179.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. X, s. 285; Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, 12, 82.

³¹⁶ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi’l-Mühezzebe*, C. XVI, s. 179; İbn Münzir, *Kitâbü’l-İcmâ*, s. 52.

³¹⁷ Cemâleddîn Ebû Muhammed Ali b. Ebî Yahya Zekerîyya b. Mesûd el-Ensârî el-Kazrecî el-Maebecî, *lil-Bâb fi’l-Cemû Beyne’l-Sünneti ve’l-Kitâbi*, C. II, Dâru’l-Kalem Dâru’l-Şâmiyye, Dımeşk-Beyrut, 1994 (1414), s. 665.

³¹⁸ Kudûrî, *et-Tecrid*, 9/4301.

³¹⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasaru’t-Tahâvî*, C. IV, s. 286.

³²⁰ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 103.

³²¹ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, ss. 100-101.

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler, dul kadınların ve buluğa ermiş bakire kızların evlenmeye zorlanamayacağını söylerler.³²² Bakirenin sükûtu rızayı ifade ederken, dul kadının sözlü rızasının alınması gerektiğini de vurgularlar.³²³ Yetimin nikâhlanmasına gelince; İbn Ömer anlatıyor: Dayım Kudâme b. Maz'un beni kardeşi Osman b. Maz'un'un kızı ile evlendirdi. Durumu Hz. Peygamber'e anlatınca Kudâme dedi ki: Ey Allah (c.c.)'ın Resulü, o kardeşimin kızıdır. Ben babasının tayin ettiği vasisiyim. Ve ben onu iyi biriyle evlendirdim. Resulullah (s.a.v.) ona şöyle dedi: "O yetim bir kızıdır. Yetim olan kızın ise evlendirilirken mutlaka izni alınmalıdır". Böylelikle o kız benden alındı ve başkası ile evlendirildi.³²⁴

Sonuç olarak, Hanefî ve Hanbelîlere göre dul, yetim ve buluğa eren bakirenin izni alınmadan evlendirilemeyeceği kanaati oluşurken, Şâfiîler, dul ve yetimin iznini şart koşmuş ancak balığ bakirenin izninin evlilik şartı olmamakla birlikte ihsana uygun düştüğünü söylemektedirler. Mâlikîler ise, dul ve yetim için rızayı şart koşarken, balığ bakire için gerekli görmemişlerdir. Özetle, yetim ve dulun rızasının alınması konusunda icmâ oluşmuş olup, balığ bakirenin rızasını gözetmede ihtilaf mevcuttur. Ayrıca tüm mezheplerde balığ olmayan küçüğün yetim olmamak kaydıyla izni gerekmemektedir.

4.4. Mehir

4.4.1. Mehirde Alt ve Üst Sınır

Genellikle nikâh akdi sırasında belirlenen mehir, kadına erkeğin vermeyi taahhüt ettiği maldır. Kur'an'da Allah (c.c.), "Mehirlerini belirlediğiniz halde kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadan onları boşarsanız, bu durumda kararlaştırdığınız mehrin yarısını onlara vermeniz gerekir. Ancak kadınlar alacakları mehirden vazgeçebilir veya nikâhı elinde bulunduran erkekler mehrin tamamını bağışlayabilir. Fakat ey erkekler! Sizin cimrilik yapmayıp mehrin tamamını vermeniz takvâya daha uygun bir davranıştır. Birbirinize erdemli ve lutufkâr davranmayı ihmal etmeyin. Şüphesiz Allah (c.c.), bütün yaptıklarınızı görmektedir."³²⁵ âyetiyle konuyla ilgili farziyeti ortaya koymuştur. Para, eşya veya ekonomik değeri olan herhangi bir menfaat mehir olarak verilebilir. Şâfiî mezhebine göre mehirden alt sınır

³²² Abdullah b. Muhammed b. Ahmed Tayyâr, *Vebelü'l-Gamâmeti fi Şerhi Umdetü'l-Fıkhi li İbn Kudâme*, C. VI, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd, 2011 s. 67.

³²³ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 95.

³²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 403.

³²⁵ Bakara, 2/237.

olmadığı gibi, üst sınır da yoktur. Ayrıca üst sınır olmadığı konusunda ümmetin icmâsı mevcuttur.³²⁶ Konuya delil olarak Kur'an'dan "O -boşayıp başkasını aldığınız kadınlardan- birine kantarlarca -mal- vermiş olsanız bile"³²⁷ ayetini kabul ederler.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre mehrin herhangi bir üst sınırı yoktur.³²⁸ Şâfiîlerin aksine mehirde alt sınır olduğunu söylerler.³²⁹ Bu miktarın hırsızın elinin kesilmesine karar verilecek olan miktarla aynı olduğunu söylerler. Bu da bir dinar ya da 10 dirhemdir.³³⁰ Nikâhta belirlenen mehir sonradan arttırılamaz.³³¹

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhepte de tıpkı Hanefîlerde olduğu gibi mehrin üst sınırın olmadığını ancak bir alt sınırın olması gerektiğini ifade ederler. Bu miktar 3 dirhem ya da 4 dinar olarak belirtilir.³³²

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre mehrin azı da çoğu da tayin edilmemiştir. Mal cihetinden ne verilirse mehir yerini bulur.³³³

Konuyu özetleyecek olursak mehrin alt sınırı, Mâlikî mezhebine göre 4 dinar olarak tayin edilmiştir. Bu sınır Hanefî mezhebine göre ise 10 dirhem olarak belirlenmiştir. Belirleme kıstası olarak da hırsızın elini kesmeyi gerekli kılacak miktar temel alınmıştır. Mehrin üst sınırı ile ilgili olarak tüm mezheplerin ittifakıyla limit koyulmamıştır ve konuyla ilgili ulemânın icmâsı mevcuttur.

Üst sınırdaki herhangi bir sınır belirlenmemekle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) mehir tayin ederken yumuşak davranılmasını tavsiye etmiştir.³³⁴ Hatta Hz. Ömer, son zamanlarda mehrin yüksek tutulması yüzünden evliliğin gittikçe zorlaştığını ve bu durumun sosyal hayatta sıkıntı doğurduğunu görünce mehre bir üst sınır getirme yoluna gider ve halka bir hutbe verir. "Kadınlara mehrinde aşırıya gitmeyin. Bana

³²⁶ Ebû Hüseyin Yahyâ b. Hayri b. Sâlim İmrânî el-Yemen eş-Şâfiî, *el-Beyân fî Mezhebi İmâm Şâfiî*, C. IX, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2000, s. 370; Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVI, s. 326.

³²⁷ Nisa, 4/20.

³²⁸ Süğdî, Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rûknü'lislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fî'l-Fetâvâ*, C. I, Müessetü'r-Risale, Beyrut 1984, s. 296.

³²⁹ Neseî Ebû'l-Berakât, *Kenzü'd-Dekâik*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011, s. 258.

³³⁰ Abdullah b. Muhammed Tayyâr- Abdullah b. Muhammed Mutlak- Muhammed b. İbrahim el-Mûsa, *el-Fikhu'l-Müyesser*, Medâru'l-Vatan-ü lin-Neşri, Riyad 2011(h.1432) C. V, s. 52.

³³¹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

³³² Ebû Bekir b. Hasan b. Abdullah el-Keşnâvî, *Eshelü'l-Medârik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y. C. II, s.105.

³³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 1968. s. 99; Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 195.

³³⁴ Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-Sanânî, *el-Musannef*, C. VI, el-Mektebetü'l-İslâmi, thk. Habîburrahmân A'zamî, Beyrut 1983, s. 249.

Peygamberin (s.a.v.) mehir olarak gönderdiğinden veya ona gelenden fazla bir mehri kadın için gönderen hiç kimsenin haberi gelmesin. Yoksa ondan fazla olan kısmı beytü'l-mala koymak üzere alırım” dedi. Sonra Fâtıma binti Kays Hz. Ömer’e gelerek: “Ey Mü’minlerin emiri Allah (c.c.)’ın kitabına mı uyalım, yoksa senin sözüne mi?” dedi. Hz. Ömer: “Bunu niçin söyledin tabiki Allah (c.c.)’ın kitabına”dedi. Kadın: “Sen insanları kadınların mehirlerinde aşırıya gitmemelerini emrediyorsun Allah (c.c.) ise Kur’an’da: “O -boşayıp başkanını aldığınız kadınlardan- birine kantarlarca -mal- vermiş olsanız bile o maldan bir şey almayın”³³⁵ buyurur. Hz. Ömer bunun üzerine “Bu kadın Ömer’den dada fakih” diyerek minbere geri dönüp insanlara: “Size mehirler konusunda aşırı gitmemenizi emretmişim ancak dileyen malını istediği gibi kullanmakta muhayyerdir”³³⁶ dedi. Bu hadiseden de anlaşılacağı üzere mehrin belli bir üst sınırı olmamakla birlikte en güzel olanı evliliği zora sokmayacak miktarda belirlenmiş olanıdır.

4.4.2. Mehirsiz Nikâhın Geçerliliği

Kur’ân-ı Kerîm’de erkeklerin evlendikleri kadınlara mehirlerinin verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³³⁷

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) söz ve davranışlarını kapsayan hadislerde de mehirle ilgili hükümler ayrıntılı bir şekilde yer almış ve mehrin evliliği kolaylaştırıcı tarzda olması teşvik edilmiştir.³³⁸

Şafîiler, nikâh esnasında veya daha sonra mehir belirlemeden kıyılan nikâhın sahih olacağını, mehir vermek her ne kadar erkek üzerine vâcip de olsa nikâhın rukünlerinden sayılmadığı için nikâhın sıhhatine zarar vermeyeceği üzerinde icmâ olduğunu söyler.³³⁹

³³⁵ Nisa, 4/20.

³³⁶ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâmed b. Abdu’l-Melik b. Selemeti’l-Ezdi’l-Hacerî el-Mısri’l-Mârûfi bit-Tahâvî, *Şerhu Müşkilü’l-Âsâr*, şrh. Şuayb el-Arnaût, C. XIII, Müessesetü’r-Risâle, 1994, s. 57.

³³⁷ Bakara 2/236-237; Nisâ 4/4, 24, 25; Mâide, 5/5.

³³⁸ Wensinck, Arent Jean, “Nikâh”, *Miftâhu Künûzi’s-Sünne*, Matbaatü Mısır, Mısır, h.1353-(m.1934).

³³⁹ İzzeddin Abdülaziz b. Abdülselem b. es-Sulemî, *el-Gâye fî İhtisâri’l-Nihâye*, Dâru’n-Nevâdir, Beyrut 2016 (h. 1437), C. V, s. 235/ 2430.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Serahsî'ye göre, nikâh esnasında mehri müsemma tayin edilmemiş olsa bile o nikâh geçerlidir. Daha sonra misli mehir ödenir.³⁴⁰ Mehir belirtilmeden yapılan nikâh icmâen sahihtir.³⁴¹

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de mehir nikâhın rükünlerinden değil, sıhhat şartlarıdandır. Akit esnasında mehir belirlenmemiş ise daha sonra misli mehir tayin edilir.³⁴²

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler de mehir belirlenmeden kıyılan nikâhın sahih olduğunda diğer mezheplerle hemfikirdir.³⁴³

Sonuç olarak; dört mezhebe göre de mehir belirlenmeden yapılan nikâh akdi geçerli olmakla birlikte sonradan misli mehir belirlenmelidir.

4.4.3. Fâsid Nikâhtan Sonra Gerdeğin Gerçekleşmesiyle Hak Edilen Mehir

Fâsid nikâh, Hanefiler'e göre nikâh akdinin vafında olan eksikliklerdir.³⁴⁴ Nikâhta bâtil ve fâsid sınırı kesin çizgilerle ayrılmış olmamakla birlikte, şahitsiz evlenme gibi sıhhat şartlarında eksiklik bulunan nikâh fâsid kabul edilir ve sahih nikâh gibi şartları beraberinde getirmez. Bu tür nikâhta tarafların derhal ayrılması (gerekirse mahkeme yoluyla) temin edilir. Ancak nikâh fâsid de olsa eğer zifaf gerçekleşmişse iddet, hürmeti musahara ve mehir gibi bir takım hukuki sonuçlar doğurur.³⁴⁵

Şâfiî hukukuna gelince, onlara göre fâsid nikâhla evlenen bir adam eşiyle zifafa girse bir misli mehir lazım gelir. Akitte şüphe bulunmakla birlikte eşiyle defaatle ilişkiye girmiş olsa durum yine aynıdır yani sadece bir misli mehir gereklidir. Bu mezhepte konu üzerine icmâdan söz edilir.³⁴⁶

³⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsûd*, C. 5, s. 62; Hüseyin Kahraman, "Fıkıhî Hadislerin Değerlendirilmesi ve Rivâyet Değeri Bağlamında Mevhûbe Hadisi'nin Tahrîc ve Tenkidi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C. XI, S. I, 2002, ss. 167-182.

³⁴¹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

³⁴² Ali el-Sâidî el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerh-i Kifâyeti'l-Tâlibi'l-Rabbânî*, C.II, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1994, s. 39.

³⁴³ İbn Kudâme, *Umdetü'l-fikhi*, Mektebetü'l-Asriyye, 2004 (h.1425), s. 97.

³⁴⁴ Vizêratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, C. XXXII, Vizêratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye, Kuveyt, 2007, s.120.

³⁴⁵ Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, ss. 112-117.

³⁴⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Metlab fi-Dirâyetü'l-Mezheb*, Dâru'l-Minhâc, 2007 (h. 1428), C. XIII, s. 217.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hânefilere göre, kadın fâsid nikâhla evlendiğinde eşi kendisiyle defalarca cinsel ilişkiye girse dahi bir mehir hak eder. Eğer nikâhta mehrin adı konulmuşsa mehri müsemma konulmamışsa misli mehir alır. Akit sırasında mehir konusulmamışsa, tam olarak misli mehir üzerinde hak doğar. Çünkü İslam hukukuna göre, her cimâdan dolayı ya mehir verilir ya da had cezası uygulanır. Fâsid nikâhta akit şüphesi olduğundan dolayı had düşer, geriye sadece kadının mehir hakkı kalır.³⁴⁷

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre de fâsid nikâh sonucu kadına mehir hakkı doğar. Bu durumda müsemma mehri gerektiren bir nikâh ise müsemma olur ama şigar nikâhında olduğu gibi müsemma mehrin gerçekleşemediği bir nikâh ise misli mehir gerekir.³⁴⁸

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre, fâsid nikâhta ilişkinin tekrarı durumunda mehir de tekrar etmez. Yani kişi eşiyle ne kadar cinsel ilişkide bulunursa bulunsun hepsi için sadece bir misli mehir gerekmektedir.³⁴⁹

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, bir kimse fâsid nikâhla evlendiği eşinden (gerekirse mahkeme kararıyla) derhal boşanması istenmekle birlikte; eğer kadınla zifafa girmiş ise, hatta aralarındaki ilişki defaatle yaşanmış bile olsa kadın için bir misli mehir alma hakkı vardır. Her ne kadar nikâh fâsid de olsa mehir hakkı, nikâhtan değil zifaktan doğmaktadır.

4.4.4. Kadının Mehrini Alana Kadar Nefsini Kocasına Teslim Etmeme Hakkı

Mehir, nikâh akdi ile birlikte erkeğin üzerine zimmetlenen, bir kısmı veya tamamı ertelenmiş bir borçtur. Erkek bu borcu vermekle mükelleftir. Şafiîlere göre kadın, mehir-i muaccel olarak tayin edildiğinde borcunu alana kadar nefsinin

³⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiyu's-Sanâyi'*, C. II, s. 335; *el-Fetâvâ' Hindiyye*, C. I, Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Mısır, h.1310 [1892] C. I, s. 330; İbn Kudame, *el-Mugnî*, C. VII, ss. 113-118; Osman b. Ali b. Muhaccin el-Bârî, Fahreddin ez-Zeylâ el-Hanefî, *Tebyînü'l-Hakâyik Şerhu Kenzü'l-Dakâyik*, C. III, Matbaatü'l-Kübra'l-emîriyyeti, Kahire h. 1313, s. 32; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. VII, s. 109; Bilmen, *Istilahât-i Fikhiyye Kamusu*, C. II, İstanbul 1967, 22-36;

³⁴⁸ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, "Butlân", C. VIII, Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, s. 121.

³⁴⁹ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâi an Metni'l-İknâi*, C. XI, Vizâratü'l-Adl, Suudî Arabistan, 2000 (h. 1421), s. 514; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, C. X, s. 401.

kabzetmekte serbestir. Onlara göre konu üzerinde icmâ vardır.³⁵⁰ Tehir edilen mehir için ise kendini teslim etmekten kaçınmaz.³⁵¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Mehir nikâhta muaccel olarak tayin edilmişse ve cinsel ilişki vukû bulmamışsa kadın, koyduğu şart gereği mehri verilinceye kadar eşinin kocalık hakkına riayet etmekten imtina edebilir. Bu onun en doğal hakkıdır. Birlikte olmaya zorlanması da uygun değildir. Eşinin evinde bulunduğu müddetçe mehrini alana kadar kocası asgari düzeyde tüm ihtiyaçlarını karşılamalıdır.³⁵² Muaccel mehir verildiğinde, icmâen kocanın zifaf hakkı oluşur.³⁵³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî âlimlerinden Kâdî Abdulvehhâb³⁵⁴ ve İbn Kâsım da bu konuda Şafîîlerle hemfikirdir.³⁵⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre erkek için mehir, muaccel olmadığı takdirde bir kısmı peşin, bir kısmı boşanma sonrası veya ölüm ile birlikte ödenmesi gereken bir borçtur. Bilinmeyen bir vakte tehir etmek sahih değildir.³⁵⁶ Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüş de kadının muaccel mehrini alana kadar nefsinin hapsedebileceği yönündedir.³⁵⁷

Konu üzerinde tüm mezhep imâmları aynı görüşte birleştiğinden tüm mezheplerin ittifakıyla icmâdan söz etmek mümkündür.

4.5. Cinsel Hayat

4.5.1. Hayızlı Kadınla Cinsel İlişkinin Haramlığı

Hayızlı ve nifaslı kadınla cimâ' etmek haram kılınmıştır.³⁵⁸ Gazzâlî, “*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*” adlı eserinde gusûl etmeden kadınla cinsel ilişkiye girildiğinde çocukta cüzzam eseri bulunur demiştir.³⁵⁹ Yine fıkıh otoritelerinden biri olan

³⁵⁰ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 52.

³⁵¹ Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII Mektebetü't-Ticâratü'l-Kübrâ, Mısır 1983 (1357), s. 379; Zühaylî, *el-Fikhu'l-Islâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6792.

³⁵² Önder Nar, “Mehri verilmeyen Bayanın Eşinin Davetine İcabet Etmeme Hakkı, Nuşuz Kavramının Tanımı”, <http://www.eskieserler.net/index.php>.

³⁵³ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

³⁵⁴ Bağdadi, *Uyûnu'l-Mecâlîs*, C. III., s. 1031.

³⁵⁵ *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, C. 3, s. 359.

³⁵⁶ *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, C. 39, s. 168.

³⁵⁷ Dubyân, Ebû Ömer Dubyân b. Muhammed, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyye Esâleten ve Muâseraten*, C. III, 3. bs, Mektebetü'l-Melik Fehdû'l-Vataniyye, Riyad 1432/2011, s. 196.

³⁵⁸ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, C. VII, s. 206.

³⁵⁹ İbn Kâdî'l-Şehbe, *Bidâyetü'l-Muhtâc fî şerhi Minhâc*, C. I, s. 189.

Nevevi'ye göre de, hayızlı ve nifaslı olan kadın ile cinsel ilişki haram kabul edilmiştir. Yalnızca göbek ve diz kapağı arasından faydalanılmasında bir sakınca görülmemiştir.³⁶⁰ İbn Kecc'e göre, hayızlı ve nifaslı kadınla cinsel ilişkide bulunmak haram olduğu gibi, onun tüm bedeninden zevklenmek de haramdır. Nevevi İbn Kecc'in bu sözlerini ümmetin icmâsına aykırı tek ses olarak değerlendirmektedir.³⁶¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Mevsîlî "el-İhtiyâr" adlı eserinde "Hayızlı ile cinsel ilişkiye girmek haramdır. Bunu helal gören de küfre girmektedir. Yalnızca izâr üzerinden faydalanmasında bir sakınca yoktur" demektedir.³⁶² Fahreddin ez-Zeylei'ye göre, bakara 222. Ayette geçen "Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."³⁶³ Sözüne binaen izâr altından hayız halindeki kadına yaklaşmak haramdır. Ebû Yusuf ve Ebû Hanîfe'ye göre diz ve göbek arasından izârsız faydalanmak yasaktır. Ancak Muhammed, diz ve göbek arasından ferce yaklaşmadığı sürece izârsız faydalanılabilir demiştir.³⁶⁴ Ebû Yusuf bu sözlerini Bakara suresindeki "Ey Muhammed! Sana kadınların aybaşı halinden soruyorlar."³⁶⁵ Ayetinde geçen "mehız" (aybaşı) kelimesinin ferçe alakalı olduğunu dolayısıyla yasaklamanın da sadece ferce olduğuna vurgu yapmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de "Cimâdan başka ne isterseniz yapınız" buyurmuştur.

Mâlikî Mezhebi: Malikî mezhebindeki görüş, kadının hem alt hem de üst bedeninden izârsız olarak -cimâdan uzak durmak kaydıyla- faydalanılacağı yönündedir. Ancak Bağdâdî, bu görüşün zayıf olduğunu daha güçlü olan görüşün ise, göbek ve diz kapağı arasında izâr olmak kaydıyla üst bedeninden faydalanılabileceğini söylemektedir.³⁶⁶ Görüşünü de Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadise dayandırmaktadır. "Efendimiz bize hayızlı iken izârlarımızı giymemizi emrederdi."

³⁶⁰ Nevevî, *el Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. II, s. 520.

³⁶¹ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, C.VII, s. 206.

³⁶² Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C. I, s. 28.

³⁶³ Bakara, 2/222.

³⁶⁴ Fahreddin ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâyik*, C. I, s. 57.

³⁶⁵ Bakara, 2/222.

³⁶⁶ Bağdâdî, Abdurrahman b. Muhammed b. Askerî'l-Bağdâdî, *İrşâdü's-Sâlik ilâ Eşrafi'l-Mesâlik*, Şirketü Mektebetü ve Dab'atü Mustafâ, Mısır, s. 1.

Hanbelî Mezhebi: İmâm Ahmed'e hayızlı kadına yaklaşma konusu sorulduğunda: cimâ' olmaması kaydıyla öpme ve mübaşeret³⁶⁷ bulunmada bir sakınca yoktur diye yanıt vermiştir. İshâk da, aralarında mübaşeret meydana gelip inzal olsa dahi bir beis yoktur. Ve hüküm bu şekilde verilir demiştir.³⁶⁸ İbn Kudâme, hayızlı kadınınla cinsel ilişki kurmanın haram olması ve ilişki gerçekleşmeden göbek ve diz arasındaki mesafeden faydalanılması üzerine âlimlerin icmâsı vardır der. Ancak bu faydalanmanın sınırı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.³⁶⁹

Özetle şunu ifade edebiliriz. Hayızlı kadınla kişni cimâ' etmenin ayet ve icmâ ile haram olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hayızlı kadının göbek üstünden faydalanmakta da âlimler ittifak etmiştir. Lakin göbek ve diz arasındaki bölgeden faydalanılması konusunda ihtilaf vardır. Yani, hayızlı kadınla cimânın yasaklığı konusunda ve cimâ haricinde faydalanılabileceği konusunda icmâ mevcuttur. Bu yaklaşmanın sınırları konusunda ise ihtilaf vardır.

4.5.2. Erkeğin Karısına Anal Yoldan Yaklaşmasının Haramlığı

İslam dini insan soyunun sağlıklı bir şekilde devamı için evliliğin sebeplerinin ilkinde helal yoldan üremeyi yerleştirmiştir. Bunun tek yolu da kadına üreme organından yaklaşımdır. Bu nedenle İslam dini, kadının kadınla, erkeğin erkekle cinsel anlamda yaklaşmasını haram kıldığı gibi kadına arka yoldan yaklaşmayı da yasaklamıştır. Bu konuda Şâfiîlere göre icmâ vardır.³⁷⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de erkeğin eşine anal yoldan yaklaşması kesinlikle mahzurlu ve yasaklanmıştır. Buna delil olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Hayızlı kadınla cinsi münasebet yapan, karısına dübüründen yaklaşan yahut kâhine giden kimse Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir"³⁷¹ hadisini gösterirler.

Mâlikî Mezhebi: Bazılarına göre, İmâm Mâlik kadına arkadan yaklaşma konusunda helaldir demiştir. Lakin bu söylentilerin aslı yoktur.³⁷² Ebû Bekr b. Ziyâd el-Neysabûrî der ki bana İsmâîl b. Hasan İsmâîl İbn Revh'ten nakletti ki o şöyle

³⁶⁷ Mübaşere: arada bir engel olmaksızın erkek ve Kadının cinsel uzuvlarını üst üste koyması. (Mu'cemu'l-Lugatü'l-Fukahâ, s. 299.)

³⁶⁸ Mervezî, Mesâilü'l-İmâm Ahmed, C. II, s. 341.

³⁶⁹ İbn Kudâme, el-Muğnî, C.IV, s. 4

³⁷⁰ Mâverdî, el-Hâvi'l-Kebîr, C. IX, s. 319.

³⁷¹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Süneni Kübrâ, C. VIII, Müessesetü'l-Risâletü, Beyrut, 2001(h.1421), s. 201 / 8968.

³⁷² Necm b. Şâs, İkdü'l-Cevâhiru'l-Semîneti fi Mezhebi Âlemi'l-Medîneti, C. II, s. 462.

demiş: Ben Mâlik b. Enes'e; Kadınlarınızla dübürlerinden temasta bulunma hakkında ne dersin? Diye sordum. O: Siz Arapsınız tarla diye ancak ekin yerine derler; o halde ferici tecâvüz etmeyiniz (yalnızca ferikten temasta bulununuz) dedi. Ben: Ey Ebû Abdullah, senin böyle dediğin söyleniyor, dedim. O, bana yalan söylüyorlar, bana yalan söylüyorlar, dedi."³⁷³ Yunus b. Abdul Âlâ da benzer hadisi İbn Vehb'ten rivayet etmiştir.³⁷⁴ Mâlikî mezhebinin konuyla ilgili net görüşü haram olduğu yönündedir.³⁷⁵

Hanbelî Mezhebi: İbn Mâce'den rivayet edilen hadise göre kadınlara arka yoldan yaklaşmak haram kılınmıştır. Ama bu fiilden ötürü herhangi bir had uygulaması gerekmez.³⁷⁶ Aynı hadis Vâkifi'den, Huzeyme b. Sâbit'ten, Abdu'l Aziz b. Muhammed'den ve daha birçok raviden rivayet edilmiştir.³⁷⁷

Sonuç olarak; her ne kadar İmâm Mâlik'in bu konuda cevaz verdiği söylentisi olsa da rivayetlerin yetersiz ve zayıf olduğu yönündeki kanıtlar daha güçlü görülerek Mâlikîler de dâhil olmak üzere dört mezhebin görüşüne göre de kadınlara anal yoldan yaklaşmak haram kılınmıştır.

4.5.3. Karı Koca Münasebetinde Eşler Arasında Eşitlik (Tesviye)

Bilindiği gibi çok evlilik birçok kültürde var olduğu gibi İslam'dan önce cahiliye Araplarında da yaygın bir uygulamaydı. Hatta eş almada herhangi bir sınırlama yoktu. Dolayısıyla çok sayıda kadın ve çocuk mağduriyet yaşıyordu. İslam ile birlikte, bu konudaki mağduriyetin en aza indirgenmesi için belli başlı sınırlandırmalar getirilmiş ve çok evlilik bir takım şartlara bağlı kılınmıştır.³⁷⁸

İslam hukuku çok eşlilik olması halinde erkeğe, karılarının arasında adaleti sağlamasını emreder.³⁷⁹

³⁷³ Necm b. Şâs, *İkdü'l-Cevâhir*, C. II, s. 462;

<http://www.almuwahhid.com/makale.php?id=868&ms=1>

³⁷⁴ Necm b. Şâs, *İkdü'l-Cevâhir*, C. II, s. 462; el-Karâfi, *ez-Zehîra*, C. IV, s. 416; Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abdârî Ebû Abdullah İbn el-Hac el-Mâlikî, *el-Medhalî li İbn Hâc*, C. II, Dâru't-Türâsî, s. 192.

³⁷⁵ Ebî Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. İbrahim b. Halîl et-Tetânî'l-Mâlikî, *Cevâhiru'd-Düreri fi-Halli elfâzi muhtasar*, Dâru'l-İbn Hazm, Beyrut 2014 (h. 1435) C. IV, s. 8.

³⁷⁶ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Mukaddisî, *el-Kâfi fi'l-fikhi'l-İmâm Ahmed*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994 (h.1414), C. III, s. 93.

³⁷⁷ Ebû Osman Saîd b. Mansur b. Şûbetü'l-Horasânî, *Süneni Saîd b. Mansur*, C.III, Dâru'l-Samîi li'l-Neşri ve't-Tevzî', 1997(h. 1417), s. 847.

³⁷⁸ Kevser Kâmil Ali ve Sâlim Ögüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, ss. 365-369

³⁷⁹ "Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlara haksızlık yapmaktan korkarsanız hoşunuza giden kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan endişe

Resulullah gece taksiminde adalete riayet eder ve derdi ki; Ey Allah'ım bu taksim benim iktidarında olan bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olmadığım şeyden dolayı beni levmetme.³⁸⁰ Benim muktedir olmadığım şeyle kalbindeki sevgiyi kastederdi.

Ancak Şâfiîler çok eşli olan erkeğe, cimâ'da, eşleri arasında tesviye (eşitlik) gerekmediğini söyleyerek konu üzerinde ümmetin icmâsı olduğunu iddia ederler.³⁸¹ Bunun bir zevk meselesi olduğunu ve böyle bir konuda icbarın şeriatın muhsenatıyla uygun düşmeyeceğini söylerler.³⁸²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebinde de çok eşlilikte eşler arasındaki cinsel ilişki (muhabbet, öpme ve cimâ') konusunda tesviye vâcib değildir. Hanefîlere göre de konu üzerinde icmâ mevcuttur.³⁸³ Delil olarak onlar da Şâfiîlerin dikkate aldığı yukarıda zikrettiğimiz Hz. Âişe hadisini öne sürerler.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre eğer erkek tabiatında cinsel birleşme eğilimi olmasına rağmen eşlerinden birine zevkini saklamak için diğer eşiyile cimâ' etmez de eşine bu durum zarar veriyor ise o zaman o erkeğe bu yaptığı iş câiz değildir.³⁸⁴ Bu ayrıntının dışında Mâlikî mezhebi de eşler arasındaki cimâ'nın tesviyesinin vâcib olmadığı konusunda diğer mezheplerle hem fikirdir.³⁸⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre de öpmek, dokunmak da dâhil cimâ konusunda erkeğin eşleri arasında eşit davranması zorunlu değildir. Ancak eşit davranırsa eğer bu onun için daha evladır.³⁸⁶

Sonuç olarak, çok eşlilikte erkeğin eşleri arasında adaleti sağlaması kuralı esas alınırken cinsel anlamda eşitliğin gerekmediği dört mezhebin İmâmı tarafında teyit edilmiştir. Lakin söz konusu uygulamanın fazla ihmal etmek suretiyle diğer eşe zarar vermeyecek seviyede olmasına dikkat etmek gerekmektedir.

ederseniz bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz câriyelerle yetinmelisiniz. Doğruluktan sapmamanız için en uygun olan yol budur" denilmektedir. (en-Nisâ 4/3)

³⁸⁰ Ebû Dâvud, "*Nikâh*", 39 (2134); Tirmizi, "*Nikâh*", 42 (1140); Nesâî, "*İşaretünnisâ*", 2 (7, 64).

³⁸¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtaç ilâ Marifeti meânî Elfâzi'l-Minhâc*, C. IV, s. 414.

³⁸² Cüveynî, *Nihâyetü'l-Metlab fi-Dirâyeti'l-Mezheb*, C. XIII, s. 247.

³⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 432.

³⁸⁴ Ahmed Tayyâr, *Vebelü'l-Gamâmet-i fi Şerhi Umde*, C. VI, s. 258.

³⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.X, s. 245.

³⁸⁶ Bahâeddîn Makdisî, *El-Iddetü Şerhu'l-Umdeti*, s. 434; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 246.

4.5.4. Evlilikte Kadına Ayrılma Hakkı Taniyan Fiziksel Kusurlar

İmâm Şâfiî, evlilik için yapılan nikâhın, birleşmeye mani olan bedensel kusurlarından dolayı fesih edilebileceğini şu sözlerle açıklar: Nasıl ki alış veriş akdi ayıplı mal dolayısıyla iptal edilebiliyorsa nikâhta da eşlerden birinde nikâhın amacına engel bir ayıp teşkil ederse fesih meydana gelir.³⁸⁷

Innet (iktidarsızlık) bir evlilik kusurudur ve kadın için evliliği feshetme hakkı doğurur. Bu konuda sahabenin icmâsı vardır. Şâz olarak Uyeyne, Hakem ve Dâvut'tan başka bütün fukahâ da sahabeyle aynı fikirdedir. İtiraz edenlerin görüşüne göre iktidarsızlık bir evlilik ayıbı değildir ve kadına ayrılma hakkı vermez.³⁸⁸ Delilleri ise şu Hadis-i şeriftir: Hz. Aîşe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “ Rifaa el-Kurazî'nin karısı Hz. Peygamber'e geldi ve şöyle dedi: “ Ben Rifaa'nin eşi idim, beni üç talâkla boşadı. Ondan sonra Abdurrahman b. Zübeyir ile evlendim. Ancak o benimle cinsel birleşmede bulunacak durumda değildir.” Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ Rifaa'ya dönmek istiyor musun? Sen Abdurrahman'ın o da senin balcığından tatmadıkça bu olmaz.”³⁸⁹ Bu kadın, kocasının, kendisi ile cinsi münasebette bulunmadığını Hz. Peygamber'e şikâyet ediyor ve kocasından ayrılmak istiyor. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.) onların arasını ayırmıyor. Ancak İbn Hazm'ın da delil olarak öne sürdüğü bu olay zevc-i ahırın ilk kocaya helal kılmaktaki fonksiyonelliği ile ilgili olup, üzerinde durduğumuz hususla pek de bağlantılı görünmemektedir.³⁹⁰

Şâfiîlerin bu konudaki delilleri ise Bakara 229. Ayettir. “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.” Bu ayetten ilişki erkek için nasıl bir hak ise, kadın için de öyle bir hak olduğu yorumuna varırlar. Bu da kadına ayrılığı isteme hakkı doğurur. Bu konuda sahabe icmâ etmiştir. Sahabenin ileri gelenlerinden Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mesud, Muğîre, İbn Ömer ve Câbir aynı fikirdedir. Şâfiîlere göre bu konuya sahabeden muhalif olan olmamıştır.³⁹¹ İbn Münzir'e göre, tenasül uvzu kesik bir erkekle bunu

³⁸⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud El-Begâvî, *et-Tehzîb fî-fikhi'l-İmâm Şâfiî*, C. V, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997 (h.1918), s.453.

³⁸⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 368.

³⁸⁹ Buhârî, C. V, s. 2258/5734

³⁹⁰ Hussein Bahjat Hussein Ali, , *İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s.79.

³⁹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 368.

bilmeden evlenen kadın için öğrendikten sonra icmâen boşanma muhayyerliği doğar.³⁹²

Şâfiî bu tezini şu şu cümle ile pekiştirir: cinsel acizlikten dolayı eşiyle birlikte olamayan kişinin hali ilâ yapanın halinden kötüdür. Nasıl ki ilâda eşlerin arası ayrılıyor ise ınnette de aralarını ayırmak elzemdir. Hatta daha evladır.³⁹³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf bu konuda şöyle derler: eşlerden birinde bir ayıp olması nikâhın feshini gerektirmez. Ancak ınnet bunun dışındadır. Bu durumda kadın için seçim hakkı doğar. Hâkim aralarını ayırır ve bu ayrılık nikâhın feshi değil, boşanmadır.³⁹⁴ Hanefîlere göre halvet sonrası muhayyerlik hakkını kullanarak evliliği sona erdiren kadın icmâen iddet beklemelidir.³⁹⁵ Ancak cinsel organının kesik olduğundan habersiz olarak evlenen kadın, evliliğini muhayyerlikle sona erdirdiğinde mehrin yarısını alır ve iddet beklemez.³⁹⁶

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebine göre de ınnet kadın için seçim hakkı doğurur. Bu hükmü şu sözüyle beyan eder. “İlişkiye mani olup kocaya has olan 4 kusur vardır ki bu kusurlar kadına boşanma konusunda tercih hakkı doğurur. Bunlar, hîsâ,³⁹⁷ ınnet,³⁹⁸ îtirâz ve cebb’dir.³⁹⁹” Bu durumlardan biri hâsıl olsa kadına tercih hakkı doğar.⁴⁰⁰

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre nikâhın feshini câiz kılan 8 kusur vardır. Bunların üçü ortaktır; delilik, cüzzam ve baras⁴⁰¹ hastalığı. Üçü sadece kadına hastır; Fetk,⁴⁰² karn⁴⁰³ ve ıflıdır.⁴⁰⁴ İkisi ise sadece erkeğe mahsustur; bunlar da cebb

³⁹² İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 52.

³⁹³ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 369.

³⁹⁴ Kudûrî, *et-Tecrid li'l-Kudûrî*, C. IX, s. 4578.

³⁹⁵ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 118.

³⁹⁶ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 118.

³⁹⁷ Hîsâ: erkeklik organı mevcut olduğu halde yumurtalarının burulması, iğdiş edilmesi. Bu halde olan Erkeğe “hasıy” denir. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 193.

³⁹⁸ İnnet: iktidarsızlık, erkeğin cinsel organı mevcut olduğu halde ilişkiye muktedir olmaması hali. Böylesi bir erkeğe “innîn” denir. Erdoğan, s. 252.

³⁹⁹ Cebb: Erkeğin cinsel organının kesilmiş olması. Bu haldeki erkeğe “mecbûb” denir. Erdoğan, s. 67.

⁴⁰⁰ Sağlebî el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s.775.

⁴⁰¹ Deride leke bulunması, Tiksinti uyandıran cüzzama benzer bir hastalık.

⁴⁰² Meni mecrasıyla sidik mecrası veya ön ile arka arasındaki yırtıklıktan ibarettir. Bu durumda olan kadına fetka denir. Erdoğan, s. 142.

⁴⁰³ Karen: Kadının cinsel organında bulunan ve kendisine yanaşmaya engel olan bir ur ya da bir kemiktir, böylesi bir kadına “karnâ” denir. Erdoğan, s. 292.

⁴⁰⁴ el-‘İfl: Kadının cinsel organında bir et parçasının bitmesi. Ondan rutubet meydana gelir veya cimâ’ın lezzetini önleyen köpüktür. Buhûfî, IV, 100; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b.

ve innettir. Bu kusurlardan herhangi birinin mevcudiyetinde nikâhın feshine karar verilir.⁴⁰⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslam hukukçuları fiziksel kusurlar nedeniyle eşlerin birbirleri ile ayrılması konusunda kadın için muhayyerlik hakkı doğacağına dair görüş birliğine varırken, bu ayrılığın nikâh akdinin feshedilmesi mi yoksa talâk ayrılığı mı olduğu noktasında ihtilafa düşmüştür. Hanefî ve Mâlikîlere göre bu ayrılık talâk ayrılığı iken, Hanbelî ve Şâfiîlere göre ise nikâhın feshidir.

4.5.5. Hadis-i Şerif'te Geçen “Useyletün” Kelimesinin Anlamı

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: “Bir adam hanımını üç talâkla boşuyor. Kadımla yalnız kalıyor ama gerçek anlamda bir birleşme vukû bulmuyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e (s.a.v.) soruldu: ikinci kocası eğer hanımını boşarsa, kadın, birinci kocasına geri dönebilir mi? Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle yanıtlıyor: Kadın ikinci kocasının balcağızından, erkek de kadının balcağızından tatmadığı müddetçe kadın ilk kocasına helal olmaz.”⁴⁰⁶ Hadisteki balcağız kelimesi orijinalinde “useyletun” olarak geçmektedir. Şâfiîlere göre bu kelimedenden kasıt cinsel birleşmedir ve bu konuda icmâ vardır.⁴⁰⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebi klasik kaynaklarına göre de “useyletün” kelimesinin anlamı cinsel birleşmedir.⁴⁰⁸

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî kadısı olan Kâdı İyâz, balcağız kelimesinin cimâ'dan kinaye olduğunu söyler.⁴⁰⁹

Hanbelî Mezhebi: Ahmed b. Hanbel de diğer iki İmâmla aynı görüşü paylaşmaktadır. Yani “useyletün” kelimesinden maksat “cimâdır. İmâm Ahmed'den bu şekilde rivayetler gelmiştir.⁴¹⁰

Ahmed b. Arâfe Ed-Desûki, *Hâşiyetu'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011, III, 283.

⁴⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 185; Şirbînî, C. III, s. 269.

⁴⁰⁶ Buharî, Libas 6, Şehadat 3, Talâk 4, 7, 37, Edeb 68; Müslim, Nikâh 115; Muvatta, Nikâh 18; Ebû Davud, Talâk 49; Tirmizî, Nikâh 26; Nesâî, Talâk 9, 10.

⁴⁰⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 327; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb*, C. IX, s. 314.

⁴⁰⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâyik Şerhu Kenzü'l-Dakâyik*, C. II, s. 258.

⁴⁰⁹ Avnallah Enes Ateş, Abdullah Aydın, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, “Hadislerde Kinayeli Kullanım”, 2019, ss. 490-514.

⁴¹⁰ Faysal b. Abdulaziz b. Faysal b. Hamdü Mübârek el-Harîmlî en-Necdî, *Bustânü'l-Ahbâr Muhtasârünî'l-Evdâr*, C. II, Dâru İşbîliyâ li Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 1998(h.1419), s. 288.

Sonuç olarak; balcağız hadisi diye bilinen hadisteki “useyletün” yani balcağız kelimesi 4 mezhebin de görüşüne göre cinsel birleşme anlamına gelmektedir. Yani Şâfiîlerin de dediği gibi konu ile ilgili icmâ hâsıl olmuştur.

4.5.6. Hamilelik Müddetinin En Azı

Şâfiîlere göre, hamilelik süresi en az altı aydır ve bu konuda hilafsız bir şekilde icmâ vardır.⁴¹¹ İbn Münzir der ki: Eğer bir kadın nikâh akdinden altı ay geçmeden çocuk doğurursa bu çocuk kocaya nisbet edilmez; altı ay dolunca doğum yaparsa çocuk kocaya nisbet edilir ve konu üzerinde icmâ vardır.⁴¹² Konuya dair delilleri ise “Çocuğun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer.” Ayeti kerimesidir.⁴¹³ Konunun hadisten delili ise İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadistir. “Hz. Osman’a bir kadın getirilir ve altı ayda doğurduğu söylenir. Hz. Ömer de kadının zina ettiğine hükmederek recm edilmesini ister. Lakin İbn Abbas, onunla Allah’ın kitabı hakkında tartışmayacağını söyler ve Kur’an’dan deliller sunar. “Çocuğun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer.”⁴¹⁴ Ayeti ile “sütten kesilmesi iki yıldır” ayetini okur.⁴¹⁵ Bu iki ayetten çıkan sonuç; sütten kesilme iki yıl ise hamilelik altı ay olmaktadır. Bu konuşma üzerine Hz. Osman hadd cezasını kaldırır.⁴¹⁶

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: İbnü’l Hümâm’a göre bir kadın evlendikten sonra altı ay dolmadan doğum yapsa o çocuğun nesebi evlendiği adama bağlanmaz. Çünkü hamileliğin en az müddeti altı aydır.⁴¹⁷ Hanefî âlimlerden Cessâs,⁴¹⁸ İbrahim Halebî⁴¹⁹ ve İbn Âbidîn’e⁴²⁰ göre de hamileliğin en az müddeti altı aydır. Hanefî mezhebi de konuyu Şâfiîler gibi değerlendirir ve hamileliğin en az müddetinin altı ay olduğunda görüş birliği içerisinde.⁴²¹

⁴¹¹ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s.11; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 204.

⁴¹² İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 61.

⁴¹³ Ahkâf, 46/15.

⁴¹⁴ Ahkâf, 46/15.

⁴¹⁵ Lokman, 31/14.

⁴¹⁶ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. I, s. 689; Celaleddîn es-Suyûtî, *Cem'ul-Cevâmiu'l-Mâ'rûf el-Câmiu'l-Kebîr*, C. XVII, el-Ezherî's-Şerîf, el-Kâhire, 2005(h. 1426), s. 19.

⁴¹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 358.

⁴¹⁸ Cessâs, *Tahâvî*, C. V, s. 268.

⁴¹⁹ İbrahim b. muhammed b. İbrahim Halebî, *Mecmûu'l-Enhar fî şerhi Mülteka'l-Ebhûr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998 (h. 1418) s. 157.

⁴²⁰ İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, C. III, s. 210.

⁴²¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 267; Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 44.

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de kadının en az gebelik müddeti icmâya binaen altı aydır. Bir kadın nikâhtan sonra altı ay geçmeden doğursa, kadının kocası liân yapmaksızın çocuğu nefy eder.⁴²² Mâlikî âlimlerinden Kurtubî, Ahkaf 15.⁴²³ ve Bakara 233.⁴²⁴ ayetlerden yola çıkarak varılan sonucun, emzirmenin en fazla müddetinin iki yıl olacağını ve hamileliğin en azının da altı ay olacağını ifade etmiştir.⁴²⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme “Muğni” adlı eserinin “câriye” bahsinde, İbn Abbas’tan da rivayet edilen altı aydan evvel doğum yapan kadının Hz. Osman’a getirilmesiyle sonuca ulaşan hadisin, Hasan tarikiyle olan metnini delil olarak getirip, diğer mezhep âlimleri gibi o da gebeliğin en azının altı ay olacağını zikretmiştir.⁴²⁶

Sonuç olarak, Ahkâf 15, Bakara 233 ve Lokman 14. Ayetlerini tetkik eden tüm mezhep âlimleri hamileliğin en az müddetinin altı ay olacağı konusunda icmâ olduğunda fikir birliğine varmışlardır. Bu mevzuda farklı bir düşüncenin olmaması konu üzerinde icmâ olduğunu açıkça göstermektedir.

4.6. Talâk

4.6.1. Talâkın Mübahlığı

İslâm dini, insan soyunun meşru yoldan devamı için evliliği teşvik etmiş, karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde eşlerin evlilik bağına korumalarını istemiş, bazı dinlerde ve hukuk sistemlerinde olduğu gibi kalben ve bedenlen ayrılığı hoş karşılamamıştır. Kâğıt üzerindeki evliliğin devam etmesinden boşanmayı evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm şekli olarak meşru kılmıştır.⁴²⁷ Şâfiî mezhebine göre, talâk, Kitap ve sünnet ile sabit olduğu gibi ümmetin icmâsı ile de sabit olduğu üzere mubahtır.⁴²⁸ Konunun ayetten delili, “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve

⁴²² Zebîdî, *Tevziu'l-Ahkâm Şerhu Tuhfetu'l-Hukkâm*, C. II, Matbaatu'l-Tunisiyye, h. 1339, s. 164.

⁴²³ “Çocuğun ana karnında taşınması ve süten kesilmesi otuz ay sürer.”

⁴²⁴ “Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”

⁴²⁵ Kurtubî, *el-Mukaddemâtü'l-Mümehhidât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988 (h. 1408) C. I, s. 527; Kurtubî, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, C. XVIII, Darü'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 2015, s. 92.

⁴²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. XI, s. 232; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C. III, s. 189.

⁴²⁷ Acar, “Talâk” C. XXXIX, ss. 496-500.

⁴²⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 111; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. X, s. 5.

bekleme sürelerini iyice hesap edin.”⁴²⁹ Ayetidir. Ayetin muhatabı her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) olsa da hitap umumidir ve tüm ümmeti kapsar.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre, evliliğin devam etmesi mümkün olmayan durumlarda boşanmak sevilmeyen bir şey olması ile birlikte câizdir.⁴³⁰ Mezhepte Talâk sûrei 1.⁴³¹ ve Bakara sûrei 236.⁴³² konuya delil olarak getirilir. Talâk mevzusu hanefî kaynaklarda ekseriyetle sünnî ve bid’i talâk şeklinde işlenmiştir. Ric’i talâk meşrudur.⁴³³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebinden Kurtubî’ye göre talâk, meşru ve helaldir. Meşruiyeti ise Kitap, Sünnet ve icmâya dayanır.⁴³⁴

Hanbelî Mezhebi: Bu mezhepte talâk konusu Hanefîlerden farklı olarak 5 şekilde incelenir. Şöyle ki: geçimsizlik halinde hakemler lüzum görünce veya iddet müddetinin dolmasına rağmen evliliğe devam edilmediğinde kocanın eşini boşaması vâciptir. Herhangi bir kusuru bulunmayan eşini keyfî olarak boşamak mekruhtur. Erkeğin eşini aralarındaki geçimsizlik sebebiyle boşaması ve kötü ahlaklı kadını boşamak mubah kapsamında değerlendirilir. Kocanın iffetli veya dindar olmayan karısını boşaması ise menduptur. Sakıncalı talâk ise erkeğin eşini hayız döneminde veya ilişki kurduğu temizlik döneminde boşamasıdır.⁴³⁵

Netice olarak diyebiliriz ki, evlilik müessesesinin sağlıklı yürütülemeyeceği durumlarda boşanma dört mezhebe göre de meşru ve helal kabul edilmiştir. Yine dört mezhebe göre bu meşruiyet Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.

4.6.2. Talâkın Sayısı

Cahiliye döneminde kadınların mağduriyetine yol açan etkenlerden biri de boşama sayısıydı. İslam geldikten sonra İslam’a uymayan cahiliye adetleri birden

⁴²⁹ et-Talâk: 65/1.

⁴³⁰ Bedreddîn Aynî, *el-Binâyetü Şerhi’l-Hidâye*, C. V, s. 280.

⁴³¹ “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın.”

⁴³² “Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin; iyiler için bu bir borçtur.”

⁴³³ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

⁴³⁴ el-Kahtânî, *Mevsûatu’l-İcmâ*, C. III, s. 463; Ebu Abdullah el-Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkamil-Kuran*, Müessesetü’r-Risalei Nâşirun, 2006, C. 3, s. 118.

⁴³⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fihhi’l-İmâm Ahmed*, C. III, s. 106; İbn Müflih, *el-Mübdî’ fi şerhi’l-Mukni’*, C. VI, s. 293; Buhûtî, *er-Ravdu’l-Mürbi Şerhu Zâdü’l-Müstakni’*, Müessesetü’r-Risale, s. 559; Selcen Baktı, “Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2019, s. 52.

değil tedrici olarak terk edilmiştir. Zamanın yaygın adedi erkeğin karısını istediği kadar boşayıp sonra isterse geri almasıydı.⁴³⁶ Daha sonra Kur'an'ın Bakara sûresi 2. Ayeti kerimesinde⁴³⁷ Allah (c.c.), talâk sayısına sınırlandırma getirmiştir. O zamanlar kişi eşini bin defa bile boşasa, iddet süresi dolmadan tekrar eş olarak alabilmekteydi. Sahabeden biri eşini boşadı, iddetinin bitmesine az bir zaman kala onu tekrar geri aldı, akabinde tekrar boşadı ve ona şöyle dedi “Ne seni tastamam bırakırım ne de başkasının helali olmana fırsat veririm.”⁴³⁸ Bu olaydan sonra yukardaki ayet nâzil oldu.

Şâfîliler talâk sayısının üç olduğunu ilk ikisinden sonra iddet müddeti içinde erkek dilerse geri dönebilirken, üçüncüden sonra dönüşün mümkün olmadığını söylerler ve bu konuda ümmetin icmâsı olduğunu da ifade ederler.⁴³⁹ İbn Münzir de bu konuda şöyle der: Üçten fazla sayıyla karısını boşayan kişi bu talâkların üçüyle karısını kendisine haram kılar. Bu konuda icmâ vardır.⁴⁴⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de talâk sayısı üçtür. İster üç talâk'ı aynı anda kullansın ister farklı zamanlarda kullansın fark etmez.⁴⁴¹ Üçüncü talâktan sonra beynûnet-i kübrâ hâsıl olur.⁴⁴²

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de talâk sayısının üç olması konusunda ihtilaf yoktur.⁴⁴³ Cumhurun görüşü bu minvaldedir.⁴⁴⁴

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre de diğer mezheplerde olduğu gibi talâk sayısı üçtür.⁴⁴⁵

⁴³⁶ Ahmet Gündüz, “Sebebi Nüzûl Vesilesiyle Kur'an'ın Talâk Sayısı ve İddet Müddetinde Yaptığı Düzenlemeler”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, ss. 175-204.

⁴³⁷ “Boşanma iki keredir. Bundan sonra ya güzelce tutma ya da bırakıvermedir. Eşlerin Allah (c.c.)'ın emirlerini muhafaza edememesinden korkmadıkça hanımlarınıza vermiş olduğunuzdan (mehirden) hiçbir şeyi almanız sizlere helal değildir. Eğer eşlerin Yüce Allah (c.c.)'ın emirlerini gözetememesinden korkarsanız, o vakit Kadının fidye ödemesinde (mehirinden feragat etmesinde) eşlere bir vebal yoktur. İşte bu hususlar Allah (c.c.)'ın emirleridir, onları bozmayın! Allah (c.c.)'ın yasalarını ancak zâlimler görmezden gelir.”

⁴³⁸ İmâm Mâlik, , *Muvattâ*, Talâk, 29 (2:588); Beyhakî, *Sünenu'l-beyhâkî*, 7:333 (14727).

⁴³⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 121.

⁴⁴⁰ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.56.

⁴⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, C. III, s. 187; Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

⁴⁴² Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 154; *Rûyânî, Bahru'l-Mezheb*, C.X, s. 10.

⁴⁴³ Sağlebi el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s. 827.

⁴⁴⁴ Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayat el-Muktesid*, C.III, s. 84.

⁴⁴⁵ Bahâeddîn Makdisî, *el-Iddet-ü Şerhu'l-Umdeti*, s.451.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, talâk sayısının üç olduğu konusunda tüm mezhep imâmları hemfikirdir. Ayrıca üç talâkın aynı anda kullanılmasının üç ayrı talâk yerine geçeceği konusunda da dört mezhebin imâmı ve bu mezheplerin ileri gelen âlimleri ittifak halindedir.

4.6.3. Talâk Sayısında İtibarın Kadına mı Kocaya mı Olduğu

Şâfiî mezhebine göre talâk sayısında itibar erkeğedir. Yani koca eğer hür ise, karısı câriye olsun hür olsun fark etmez o erkek için üç talâk hakkı vardır. Eğer koca köle ise, karısı hür olsun câriye olsun fark etmez o koca için iki talâk hakkı vardır. Çünkü talâkta sayı erkeğin özgürlük durumuna göre belirlenir.⁴⁴⁶ Şâfiîlerin konuya dair delili, İmâm Şâfiî'nin Yahyâ, İmâm Mâlik, Ebî Ziyâd ve Süleyman b. Yesârdan rivayet edilen şu hadistir: “Ümmü Seleme'nin kölesi karısını iki talâkla boşuyor ve karısına tekrar geri dönmek istiyor. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşleri onun Hz. Osman'a giderek durumu sormasını ister. Köle Hz. Osman'a gittiğinde yanında Zeyd b. Sâbit de vardır. İkisine de durumunu sorar ve ikisinden de artık o sana haramdır' cevabını alır.”⁴⁴⁷ Bu cevaba kimse muhalif olmadığı için Şâfiîler konu üzerinde sahabe icmâsı olduğunu iddia ederler.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe talâk sayısını belirlemede Şâfiîlerin aksine “Kadına itibar edilir” der. Eğer kadın câriye ise kocası hür veya köle olsun fark etmeksizin iki talâk hakkı vardır. Eğer kadın hür ise yine kocası hür veya köle olsun fark etmez kadının üç talâk hakkı vardır.⁴⁴⁸

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de kölenin talâk hakkı ikidir. İki talâktan sonra kadın başka bir erkekle evlenmeden kocasına dönemez. Tıpkı hâd cezalarında olduğu gibi talâk konusunda da köle, hüre nispetle yarı sayıda muamele görür.⁴⁴⁹

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler de konuya Mâlikî ve Şâfiîlerle aynı noktadan bakarlar ve kölenin talâk hakkının iki olduğunu söylerler. Azat anlaşması bulunan mekâtib köleleri de henüz hürriyetleri gerçek anlamda vukû bulmadığı için aynı kategoride değerlendirirler.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 74; Mâverî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 193.

⁴⁴⁷ İmâm Mâlik, *el-Muvattâ'*, C. II, s. 574/47.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, S. 492; İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 74.

⁴⁴⁹ Âmâmî, *Avnû'l-Metîn*, s. 581/1217; Lahmî, *et-Tebîrâ*, C. IV, s. 1873.

⁴⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, C. III, s. 109/333.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki talâk sayısı meselesinde Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler erkeğin statüsünü dikkate alırken Hanefîler kadının statüsünü dikkate almışlardır. Bu kıstas nedeniyle de farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Hanefîlere göre erkek köle de olsa eğer karısı hür ise üç talâk hakkı vardır. Çünkü itibar bu mezhepte kadındır. Diğer üç mezhebe göre ise itibarın erkeğe olması hasebiyle kölenin karısı hür de olsa câriye de olsa talâk hakkı ikidir. Hanefîler başka delilleri dikkate alarak sahabe icmâsını geçerli görmemiştir.⁴⁵¹

4.6.4. Talâkın Varlığında Şüphe Edilmesi

Şâfiîlere göre eşini boşayıp boşamadığı konusunda şüphe eden kimsenin boşamadığına hükmedilir. Çünkü asıl olan nikâhın varlığı, talâkın ise yokluğudur. Mezhebe göre bu konuda icmâ sabittir. Talâk sayısında şüpheyne düştüğünde ise İmâm Şâfiî der ki: talâkta verâ ve ihtiyat dikkate alınır. Bu da kişinin âdetinden çıkarılır. Eğer kişinin âdeti eşlerini bir veya iki talâkla boşamak ise evliliğe dönebilir. Ama âdeti üç talâk boşamak ise, üç talak boşamış kabul edilir.⁴⁵²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre bu durumda, nikâhın varlığı yakinen biliniyorken talâk şüphe konusudur. “Şek ile yakîn zâil olmaz” ilkesine istinaden talâk vâkî olmaz. Cessâs konuyu daha net izah etmek için abdest örneğini verir ve şöyle der: “nasıl ki abdest aldığından emin olan birinin abdestinin şüpheyne bozulmadığını biliyorsun, talâk mevzuunda da durum aynıdır” der.⁴⁵³

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de adam karısını boşayıp boşamadığına şüphe etse talâk vâkî olmaz.⁴⁵⁴

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler de tıpkı diğer üç mezhepte olduğu gibi mütekayyin olan nikâhın şek olan düşünce üzerine bozulmayacağını savunurlar. Ancak kişi talâkın adedinde şüpheyne düşeyse yakîn ile amel eder ve hanımıyla cinsel ilişkiyi keser.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/123.

⁴⁵² İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 225; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, C. VIII, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1991, s. 99.

⁴⁵³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 92.

⁴⁵⁴ Kurtubî, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, C. V, s. 529; Abdu'l-Vehhâb el-Kâdî, s. 854; *İkdü'l-Cevâhiri'l-Semîne fî Mezhebi Âlimi'l-Medîne*, C. II, s. 533.

⁴⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C. III, s. 143; Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni'*, C. V, s. 397.

Sonuç olarak konuyla ilgili rahatlıkla diyebiliriz ki, dört mezhebe göre de karısını boşayıp boşamadığı konusunda şüphe eden adama talâk vâkî olmaz. Çünkü nikâhlı olması kesin bilgi iken boşama durumu şüphelidir.

4.6.5. Yabancı Erkeğin Evli Olmadığı Bir Kadını Boşaması

Aralarında nikâh bağı olmayan bir kadına "sen boşsun" şeklinde boşama hitabında bulunmak ya da "falanca kadınla evlenirsem o benden boştur" şeklinde boşamayı evlenmeye bağlamak geçersizdir. Yani kadın, zaten bu adamla herhangi bir bağı olmadığından kadın kocasından ayrılmış olmaz. Yabancı birinin, şarta bağlanmamış boşama ifadesinde kadının boşanmamış olacağı konusunda âlimler arasında icmâ vardır. Eğer boşama şarta bağlanmış ise bu sözü söyleyen kişinin kadın üzerinde nikâh babından bir yetkisi bulunmadığından boşama sözü lağv olur.⁴⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Boşama ancak evlilik sonrasında olur”.⁴⁵⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebine göre adam evli olmadığı kadını boşasa bir şey lazım gelmez. Bunun delili de Hz. Peygamber’in (s.a.v.): “Boşama ancak evlilik sonrasında olur” hadisidir. Ancak adam henüz evli olmadığı kadın hakkında “şayet şu kadınla evlenirsem benden boş olsun derse” evlendiği anda kadından boş olur.⁴⁵⁸ Ebû Hanîfe delil olarak, ibn Ebî Şeybe, Sâlim, Kâsım b. Muhammed, Nehâî, Zührî Mekhûl ve birçok âlimin de öne sürdüğü “bu durumda talâk vâkî olur” sözüdür.⁴⁵⁹

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre henüz nikâh kıymadığı kadının ismi, oturduğu yeri veya kabilesi belirtilmediği müddetçe bir şey lazım gelmez. Ancak kadının ismi mekânı ya da kabilesi belirtilerek söylenirse talâk vâkî olur. Bu İbn Leyla’nın da görüşüdür.⁴⁶⁰

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlerden yaygın görüşe göre: bir adam, Talâkı nikâha ta’lik kılarak “eğer seninle evlenirsem boşsun” ya da nikâhının olmadığı herhangi bir kadına “eğer eve girersen boşsun” dese bu söz sadece yemini bozmak sayılır, talâk açısından geçer kabul edilir. Eğer kadın sonradan o adamla evlense ittifakla o talâk

⁴⁵⁶ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VIII, s. 42.

⁴⁵⁷ Tirmizî, “Ebvabu't-Talâk ve'l-Lian”, 1181.

⁴⁵⁸ Ebû'l-Muhâsin Yusuf b. Mûsa'l-Hanefî, *el-Mu'tesiru min Muhtasırı min Müşkil-i'l-Âsâr*, C. I, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, s. 315; el-Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 519.

⁴⁵⁹ Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6896.

⁴⁶⁰ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 518.

geçerli olmaz. Zâhirîlerin görüşü de bu yöndedir.⁴⁶¹ İmâm Ahmed'den bir rivayete göre ise: adam, her kadın evlendiğim anda boştur dese, dediği olur yani evlendiği anda boş olur.⁴⁶²

Kısaca, nikâh şartına bağlanmadan yabancı bir kadına yapılan talâkın geçersizliği konusunda icmâ bulunmaktadır. Zaten “eğer evlenirsem boşsun” şeklinde ta’lik konulduğunda Hanefîlerin muhalefet etmesiyle ittifak sağlanamamıştır.

4.6.6. Talâkın Bölünemeyip Bütünlük Arz Etmesi

Bir kimse karısına; senin bazı bölümlerin, bir parçan ya da dörtte birin benden boş olsun dese -uzuv belirtmemiş olsa bile- talâk vâkî olur.⁴⁶³ Mütevellî der ki: saçın, elin, tırnağın ya da dişin benden boş olsun diyerek uzuv belirtmesi durumunda da hüküm aynıdır. Şafiîlere göre icmâen boşanma hâsıl olur.⁴⁶⁴ Çünkü talâk bölünmez; tıpkı kısasta olduğu gibi cüz' bütüne izafe edilir.⁴⁶⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfeye göre de bu durumda talâk vâkî olur. Çünkü kadının bir kısmına izafe edilen talâk şahsına ve tümüne yapılmış sayılır. Boyun, beden, ruh, iki el, iki ayak, baş ve tenasül uvzu ya da kadının üçte biri, yarısı onda biri gibi söylemler onun şahsını kapsar. Çünkü talâk bölünmez.⁴⁶⁶

Mâlikî mezhebi: Bu mezhebe göre eğer talâk kadının üçte birine, altıda birine veya yarısına izafe etmek tamamına izafe etmek gibidir. Onlar da Hanefîler gibi herhangi bir azasına talâk izafe edildiğinde geçerli görürler.⁴⁶⁷ Mâlikîler, kadının bir kısmına –parmağına, başına, kanına- izafe edilen talâkı geçerli saymışlar ancak parmağı olmayan bir kadına parmağın benden boş olsun dese boş olmaz demişlerdir.⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6895.

⁴⁶² Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 518.

⁴⁶³ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VIII, s. 38; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 47; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, C. X, s. 85.

⁴⁶⁴ Şemseddîn Muhammed Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şehâbeddîn er-Ramlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi Minhâc*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984 (h. 1404), C. VI, s. 448.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Mülakkın, *İcâletü'l-Muhtâc ilâ Tevcihi'l-Minhâc*, C. III, s. 1354.

⁴⁶⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertib's-Şerâi'*. C. III, s. 98; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6890.

⁴⁶⁷ Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6890.

⁴⁶⁸ Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, C. IX, s. 6891.

Hanbelî mezhebi: Hanbelîlerde diğer üç mezhep gibi talâkın bölünemezliğini savunur ve kadının bir kısmını boşamanın tümünü yani kendisini boşamakla eş değerde olduğunu ve tıpkı Şafîîler gibi konu üzerinde icmâ olduğunu savunurlar.⁴⁶⁹

Özetle; talâkın bir cüz'ünün tümünü kapsayacağı yani bölünemezliği konusunda tüm mezheplerce görüş birliğine varıldığından icmâ olduğuna yönelik ittifak mevcuttur.

4.6.7. Talâkta İcbâr

Eğer bir kimse talâka haksız bir şekilde zorlanırsa yapılan talâk geçersizdir. Ancak zorlayan kişi kadı gibi yetki sahibi biri olur da haklı bir gerekçeden ötürü zorlarsa talâk geçerli olur.⁴⁷⁰ Mesela mûlinin ilâ süresi dolduğunda hâkimin talâka mecbur etmesi gibi. Bu durumdaki talâk Şafîîlere göre icmâen geçerlidir.⁴⁷¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler, bir kimse talâka zorlansa bile Bakara suresi 230. Ayeti⁴⁷² gereğince talâk gerçekleşir. Çünkü ayetin ihtiva ettiği anlam umumidir⁴⁷³ derler. Boşama yetkisi erkeğe ait olduğu için erkek boşama yetkisini hakeme devrederse eşler arasında talâk gerçekleşebilir.⁴⁷⁴

Mâlikî Mezhebi: Zorlama nedeniyle söylenilen talâk, Mâlikîlere göre geçersizdir. Evzâî de aynı görüştedir.⁴⁷⁵ Ancak şer'i ikrah bunun aksinedir. Yani hâkim, kocadan zoraki boşanma talep ederse buna uymak durumundadır. Talâk vâkî olur.⁴⁷⁶

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler, konuyla alakalı olarak Şafîîlerle hemfikirdirler. Yani kişi haksız yere boşanmaya zorlanırsa bu talâk geçersizdir. Hz. Peygamberin (s.a.v.), “hata, unutkanlık ve zorlandıkları şeylerden dolayı yaptığı işlerin

⁴⁶⁹ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. V, s. 350; Buhûtî, *Keşşâfû'l-Kınâ' ani'l-İknâ*, C. V, s. 263; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 489.

⁴⁷⁰ Mustafa el-Hîn, Mustafa el-Bugâ, Ali eş-Şirbicî, *el-fıkhu'l-Menhecî fi Fıkhu İmâm Şâfiî*, Dâru'l-Kalem li't-Tabaâtî ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1992 (h.1413), C. IV, s. 132.

⁴⁷¹ Sirâcüddîn Ebû'l-hafz Ömer b. Raslân el-Balkîni's-Şâfiî, *et-Tedrib fi'l-Fıkhi's-Şâfiî*, C. III, Dâru'l-Kibleteyn, Riyad, 2012 (1433), s. 221.

⁴⁷² Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Bakara, 2/230.

⁴⁷³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 6; Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-Sanâi*, C. III, s. 100.

⁴⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 320.

⁴⁷⁵ Sağlebi el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil li'l-Kâfi Abdulvehhab Mâlikî*, s. 348/ 747.

⁴⁷⁶ Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, C. II, s. 367; Sâvî'l-Mâlikî, *Hâşiyetü'l-Sâvî ale'l-Şerhu's Sağîr*, C. II, s. 545.

sorumluluğu ümmetinden kaldırılmıştır.”⁴⁷⁷ Hadisi konuya delil oluşturmaktadır. Ancak hâkim kararı gibi zorlama bunun dışındadır.⁴⁷⁸

Yapılan araştırma sonunda netice olarak; eğer bir kimse talâka zorlanırsa Hanefî mezhebi hariç diğer üç mezhebe göre icbar ile yapılan bu talâk geçersizdir. Ancak bu zorlamayı şer’i yetki mercii olan hâkim yaparsa; Hanefîlere göre koca hâkimi vekil tayin ettiğinde diğer üç mezhebe göre de şartsız olarak talâk geçerlidir.

4.6.8. Şaka Yoluyla Talâk Yapmak

Şafiîler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddir: Talâk, nikâh, ıtk (köle azadı)” rivayetine⁴⁷⁹ binaen, “bir kimse şaka yollu karısına sarîh bir şekilde talâk lafzı kullansa boşama gerçekleşir” derler. İbn Münzir de konu üzerinde icmâdan söz eder.⁴⁸⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: İbnü’l-Hümâm boşama niyeti olmaksızın söylenmiş olan sarîh boşama tabirlerinin boşama ifade etmeyeceğini ancak “Alaya alma, şaka ya da eğlenme amacıyla söylenmesi müstesna. Çünkü böyle davranan kişi dini bir konuyu alaya almaktadır ve bundan dolayı da cezalandırılmalıdır der.”⁴⁸¹ Konuya delil olarak Şafiîlerle aynı hadisi temel almaktadır.⁴⁸² Serahsî de şakayla kullanılan talâk lafızları boşamaya mani teşkil etmez demiştir.⁴⁸³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebine göre de şaka ile talâk gerçekleşir. İbn Kâsım, Lâhmî ve İbn Arafe de aynı fikirdedir.⁴⁸⁴

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme talâkta şakanın mazur görülmeceğini “talâkın şakası da ciddiside müsavidir” sözüyle beyan etmiştir.⁴⁸⁵ İbn Münzîr de

⁴⁷⁷ Suyûtî, *Câmiu’s-Sagîr ve Ziyâde*, 5828.

⁴⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, C. III, s. 111.

⁴⁷⁹ Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mustedrek âle’s-Şahihayn*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1990, C. II, s. 216; Beyhakî, *Ma’rifetü’l-Sünen ve’l-Âsâr*, Câmiatü’l-Dirâsâtü’l-İslâmî, 1. Basım, Karaçi 1991, C. IX, 43-75; Zeyd b. Ali, Ebû’l-Huseyn Zeyd b. ‘Alî b. el-Huseyn b. Alî b. Ebî Tâlib, *el-Musned*, Dâru Mektebeti’l-Hayât, Beyrut 1983, C. I, s. 269.

⁴⁸⁰ Zekerîya el-Ensârî, *el-Guraru’l-Behiyyet-ü fî Şerhi’l-Verîdeti’l-Verdiyye*, C. IV, s. 246; İbn Münzir, *Kitâbü’l-İcmâ*, s.57.

⁴⁸¹ Pehlul Düzenli, “Türkçe Talâk Tabirleri ve Fıkhi Sonuçları” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 46, 2018, ss. 107-140.

⁴⁸² “Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddir: Talâk, nikâh, ıtk (köle azadı)”.

⁴⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 178.

⁴⁸⁴ Muhammed Aliş, *Minehu’l-Celil Şerhu Muhtasarı Halil*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1984 (h. 1404), C. III, s. 269; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi’l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Gurnâtî, *et-Tâve’l-iklîl ‘alâ (bi-şerhi) Muhtaşarı Halil*, Kahire 1329, C.V, s. 309; Muhammed İliş, *Minehu’l-Celil*, C. IV, s. 45.

şakayla yapılan talâkın âlimlerin çoğunluğuna göre ciddi olan talâkla eş değerde olduğu söylemiş ve bu içtihadını Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği “Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Talâk, nikâh, ıtk (köle azadı)” hadisine isnat etmiştir.⁴⁸⁶

Özetle, dört mezhebe göre de talâkta şaka mazeret sayılmamış ve talâkın varlığında hemfikir olunmuştur.

4.6.9. Sarih Lafız ile Gerçekleşen Boşama

Talâk için kullanılan lafızlar, sarih ve kinayeli olmak üzere ikiye ayrılır. Kendisiyle kastedilen mana anlaşıldığında kullanılan lafız, ister hakiki ister mecazi manada olsun “sarih lafız” olarak telakki edilir.⁴⁸⁷ Kinayeli lafız ise, edebî sanat olarak “örtülü anlatım” demektir. Beyân âlimlerine göre kinaye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımî mânânın anlatıldığı kelime veya terkiptir.⁴⁸⁸

Mâverdî'ye göre, boşama yetkisi olan koca, sarih lafız ile boşanma kelimelerinden birini telaffuz etse talâk vâkî olur. Hatta boşama niyeti olmasa dahi durum böyledir.⁴⁸⁹ İbn Münzir der ki, yabancı uyruklu birisi kendi diliyle karısını boşasa ve bununla boşanmayı kasetse, icmâya dayanarak kesinlikle boşanmış olur.⁴⁹⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler de bir adamın ilişkiye girdiği karısına “benden boşsun, artık bekârsın, rahmini istibra et gibi sarih lafızlar söylerse talâk vâkî olur.” derler.⁴⁹¹ Eşine “bin talâkla benden boşsun” diyen kişinin nikâhı üç talâkla sona ermiş olur.⁴⁹²

⁴⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 373.

⁴⁸⁶ Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz İbn Neccâr, *Muavvenetü Üli'n-Nühâ Şerhu Münteha'l-İrâdât*, C. IX, Mektebetü'l-Esedî, 2008 (1429), s. 368.

⁴⁸⁷ Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhâmmmed, *Usûlü's-Şâşî*, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, Beyrût, 2007/1428, s. 65; Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 2005, s. 147; Atar, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, ts. s. 222; Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usulü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 284.

⁴⁸⁸ İsmail Durmuş, “Kinaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, ss. 36-37.

⁴⁸⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, 153-154.

⁴⁹⁰ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.56.

⁴⁹¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 51.

⁴⁹² Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

Mâlikî Mezhebi: Bir kimse karısına, “benden berisin” ya da “benden boşsun” gibi sarîh lafızlar söylese fakat niyeti boşanmak olmasa yine de bu kişiye talâk vâkî olur. İmâm Ahmed, “ kalbinden geçen niyet ona fayda vermez” demektedir.⁴⁹³

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre de kişi, boşanmaya niyet etsin ya da etmesin, sarîh lafızlar ile talâk terimleri kullansa boşanma gerçekleşir.⁴⁹⁴

Özetle diyebiliriz ki, niyeti boşanmak olsun ya da olmasın bir adam karısına sarîh ifadelerle “benden boşsun, benden beri ol, rahmini istibra et” gibi cümleler kullansa dört mezhebe göre de talâk vâkî olur. Niyetinin kendisine bir faydası dokunmaz.

4.6.10. Sarhoşun Talâkı

Şâfiîlere göre, sarhoş olan kimsenin talâkı geçerlidir⁴⁹⁵ ve bu konuda icmâ mevcuttur. Konuya delil olarak “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır.” hadisini öne sürerler. Kalem kaldırılan üç kişi; çocuk, uyuyan ve deli olanlardır.⁴⁹⁶ Sarhoş bu kimseler içerisinde zikredilmediği ve de sarhoşun kılmadığı namazları ve tutmadığı oruçları kaza etme zorunluluğu bulunduğu için talâkı da geçerli sayılır⁴⁹⁷ derler. İbn münzir de üzerinde icmâ oluştuğunu söyleyerek; Deli, uyuyan ve bunak kimsenin talâkı geçersizdir der.⁴⁹⁸ Sarhoşları bunların arasına katmaz.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Câfer’e göre sarhoşun talâkı câizdir.⁴⁹⁹ Yine Ali b. Ebî Tâlib’ten rivayet edilen “Akıl hastasının dışındaki bütün talâklar câizdir.⁵⁰⁰” hadisine göre, sarhoşun talâkı geçerlidir. Ancak Tahâvî⁵⁰¹ ve Kerhî’ye göre, sarhoşun talâkı geçerli değildir.⁵⁰² Nasıl ki ilaç içen kimse ilacın etkisiyle bayılsın veya aklını yitirse talâkından sorumlu olmayacağı gibi sarhoş da içki içince akli başında olmayacağı

⁴⁹³ Sıkillî, *el-Câmiu li-Mesâili’l-Müdevvene*, C. X, s.863.

⁴⁹⁴ Muhammed b. Salih b. Muhammed İbn Useymîn, *Zâd el-Mustaknî’ Sesli Açıklama Kitabı*, C. 2, s. 3071.

⁴⁹⁵ Mâverîdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, C. X, ss. 228, 234.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. C. II, s. 254. Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*. C. III, s. 1477.

⁴⁹⁷ Demîrî, *en-Necmü’l-Vehhâc fî Şerhi’l-Minhâc*, C. VII, s. 506.

⁴⁹⁸ İbn Münzir, *Kitâbü’l-İcmâ*, s.57.

⁴⁹⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, C. V, s. 14.

⁵⁰⁰ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*. C. VII, ss. 40, 78.

⁵⁰¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, C. X, s. 4930.

⁵⁰² Kudûrî, *et-Tecrîd*, C. X, s. 4930; Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, C. V, s. 16.

için ilaç içen mesabesindedir.⁵⁰³ Ebû Muhammed de sarhoşun talâkını geçerli görmektedir.⁵⁰⁴

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik sarhoşun talâkını geçerli saymıştır.⁵⁰⁵ Sarhoşun talâkı tıpkı köle azat etmesi gibi geçerlidir. Hatta sarhoş, birini öldürse kısas uygulanır. Çünkü kalem ondan kaldırılmamıştır. Yani deli menziline değildir.⁵⁰⁶

Hanbelî Mezhebi: Ebû Ya'lâ sarhoşun talâkının geçerli olup olmaması konusunda ihtilaf olduğunu söylemektedir. Salih b. Bedînâ ve Ebû Tâlib'e göre, kendisinden kalem kaldırılmadığı için talâkı sahihtir. Öyle ki adam öldürse öldürülür.⁵⁰⁷ Mezhebin genel görüşü, talâkın geçerli olduğu yönündedir.⁵⁰⁸ Meymûnî'ye göre talâkın geçerli olmaması daha uygundur.⁵⁰⁹ İbn Kudâme'nin "Şerhu'l-Kebir" adlı kitabında yazıldığına göre sarhoşun talâkı konusu ihtilaflıdır. Câizdir diyenler olduğu gibi geçerli görmeyenler de vardır.⁵¹⁰

Konuyu özetleyecek olursak; Hanbelî ve Hanefî mezhebinden bazı âlimlerin muhalefeti olmakla birlikte dört mezhebin de ekser görüşü sarhoşun talâkının vâkî olacağı yönündedir.

4.6.11. Bid'i Talâkın Haram Oluşu

Talâk, Kur'an ve Sünnet'e uygunluğu bakımından "sünnî" ve "bid'î" olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵¹¹ İbn Münzir icmâya dayanarak der ki; kişi, karısını ay halinden temizlenmişken bir talâkla boşasa ve temizlik süresi içinde cinsel ilişkiye girmemişse sünnete göre hareket etmiş olur.⁵¹² Bid'î talâk: Erkeğin, karısını adet olmadığı temizlik döneminde, nifas veya hayız halinde iken ya da temizlik döneminde girdiği cinsel ilişkinin akabinde boşamasıdır. Aynı temizlik dönemi içinde birden fazla talâk lafzı kullanmak da bid'î sayılır. Fakihlerin çoğunluğu bu şekilde kullanılan talâkın aynı mecliste veya ayrı meclislerde olması durumu

⁵⁰³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 16.

⁵⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, C.IV, s.101.

⁵⁰⁵ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II. s. 79; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-Müçtehit ve Nihâyetü'l-Muktasit*. C. III, s. 101.

⁵⁰⁶ el-Sıkkî, *el-Câmi li-Mesâilî'l-Müdevvene*, c. X, s. 701.

⁵⁰⁷ Ebû Ya'lâ, *er-Rivayeteyni ve'l-Vecheyne*, C. II, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1985 (h. 1405), s. 156.

⁵⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 379.

⁵⁰⁹ Ebû Ya'lâ, *er-Rivayeteyni ve'l-Vecheyne*, C. II, s. 156.

⁵¹⁰ İbn Kudâme, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukne*, C. XII, s. 141.

⁵¹¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vesîta fi'l-Mezheb*, C. V, Dâru's-Selâm, Kahire, s. 361; Begâvî, *et-Tehzîb fi-fikhi'l-İmâm Şâfiî*, C. VI, s. 8.

⁵¹² İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.56.

değiştirmez derler.⁵¹³ Şafîilere göre bid'i talâkın haram oluşu konusunda ümmetin icmâsı vardır.⁵¹⁴ Yine İbn Münzir'e göre, henüz zifafa girmediği karısını bir talâkla boşayan kişi, karısını bain talâkla boşamış olur ve yeni bir nikâh olmadan tekrar birleşemezler. Ancak bu durumda iddet beklenmez. Konu üzerinde icmâ vardır.⁵¹⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Mergînânî, bid'i talâk kullananların asi ve günahkâr olduğunu söyler.⁵¹⁶ Mevsîlî, “el-İhtiyar” adlı eserde tıpkı Mergînânî gibi kişinin bu durumda asi olacağını söyler. İbnü'l-Hümâm da “Fethu'l-Kadîr”de Hz. Peygamberin (s.a.v.) “kim bir iş işler ve o iş bizim emrimize uymazsa o iş kişiden reddedilir” Hadisine binaen bid'i talâk günahdır der.⁵¹⁷ Bununla birlikte talâk geçerlidir.

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler bid'i boşamanın ya mekruh, ya da haram olduğunu söylerler. Şöyleki; eğer talâk, karısı nifas ve hayız üzere değilken yapılmışsa mekruhtur. Velew ki üç talâk olsa bile. Hâmî, iki talâk kullanırsa mekruh, üç talâk kullanırsa bu davranış el-Mukaddeme'de yazıldığına göre kesinlikle men edilmiştir, el-Müdevvene'ye göre ise mekruhtur derken, Racrâcî, mekruhtan kastın haramlık olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁸

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudame, “el-Mukaddeme”sinde bid'i talâkın cemi ulema indinde haram olduğunu yazmıştır. İbn Cevzî de “böyle bir talâk var olmakla birlikte bid'i talâkın sahibi büyük günah işlemiştir” demiştir. İbn Münzir de aynı görüştedir ve konu üzerinde icmâ vardır der.⁵¹⁹ İbrahim Halil de bir temizlikte çok talâk kullanmanın bid'i ve haram olduğunu söylemektedir.⁵²⁰

Özetle; dört mezhebe göre de bid'i talâk çirkin ve haram bir davranıştır.

4.6.12. Karısı Başkası ile Evlendikten Sonra Geri Dönen Kişinin Talâk

Hakkı

Bilindiği üzere kişi, üç talâkla boşadığı karısını tekrar geri alabilmesi için karısının, başka bir erkekle gerçek bir evlilik kurması gerekir. Bu evliliğin nihayet

⁵¹³ Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, ss. 496-500.

⁵¹⁴ Sulemî, *el-Gâye fî İhtisâri'l-Nihâye*, C.V, s. 375/ 2591.

⁵¹⁵ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.56.

⁵¹⁶ Mergînânî, *Bidâyetü'l-Mübtedî*, Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabbah, Kahire, s. 68.

⁵¹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 469.

⁵¹⁸ Sâvi el-Mâlikî, *Hâşiyetü'l-Sâvi ale'l-Şerhu's Sağîr*, C. II, s. 537.

⁵¹⁹ Ebû Münzir Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ b. Abdullatif Minyâvî, *et-Tahrîr Şerhu'l-Delîl*, Mektebetü's-Şâmîle, Mısır 2011 (1432), s. 244.

⁵²⁰ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*. C. V, s.315.

bulmasıyla eski karısını tekrar nikâhına almak isteyen bu kocaya üç talâk hakkı geri döner. Şâfiîlere ve İbn Münzir'e göre konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁵²¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: İbn Âbidin Hâşiye'sinde şöyle der: Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre, bir erkek karısını bir veya daha fazla talâkla boşasa sonra kadın başka bir adamla sahih evlilik yapsa, ikinci kocasından da boşanınca ilk kocasına geri dönse talâk hakkı üç talâk olarak geri döner. Muhammed'e göre ise, üçten az talâkla olan boşanma sonucu geri dönmelerde ne kadar talâk hakkı kaldıysa onlara sahip olur. Mesela, bir adam karısını iki takla boşasa sonra kadın başka bir adamla evlenip ilk kocasına geri dönse onlar için yalnızca bir talâk kalmıştır. Eğer kocası onu tekrar boşayacak olsa tam bir haramlık meydana gelir.⁵²² Kadın başkasıyla evlendiğinde “beynûnet-i kübra”dan kaynaklanan evlenme engeli ortadan kalkar.⁵²³

Mâlikî Mezhebi: Sa'lebi'ye göre eğer bir adam karısını üçten az talâkla boşasa ve kadın, başka bir adamla evlenip tekrar ilk kocasına geri gelse onlar için ilk boşamadan arda kalan talâklar baki kalır. Yeni talâk hakkı olmaz.⁵²⁴ Fukahâdan: Evzâî, Ebî Leyla, Sevrî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.⁵²⁵

H. İbrahim Acar, “Üç talâkla boşanan kadının başka biriyle evlendikten sonra tekrar eski kocasıyla evlendiğinde Hanefîler hariç diğer üç mezhebe göre kendisinin üç talâk hakkı vardır” demiştir.⁵²⁶

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudame konuyla ilgili şöyle demektedir: eğer bir kadını kocası üçten az talâkla boşasa, kadın iddetini tamamlayıp başka bir erkekle evlense, ikinci kocası da boşasa ve onun da iddetini tamamlayıp ilk kocasına geri dönse, o kadın için ilk evliliğinden kalan talâklar baki kalır.⁵²⁷ Ancak üç talâkla boşasa ve eski kocasına geri dönse sanki yeni biriyle evleniyormuş gibi ilk nikâhından bağımsız olarak kendisine üç talâk hakkı verilir.⁵²⁸

⁵²¹ İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 265; Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzi'b*, C. XVII, s. 287; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 56-57.

⁵²² İbn Âbidin, *Hâşiye*, C. III, s. 337; Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, ss. 496-500.

⁵²³ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

⁵²⁴ Sağlebi el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil*, s. 354/763.

⁵²⁵ Sağlebi el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil*, s. 355/768.

⁵²⁶ Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, ss. 496-500.

⁵²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 494.

⁵²⁸ Muhammed b. Sâlih b. Muhammedi'l Osman, *eş-Şerhu'l-Savtî li Zâdi'l-Müsteknî*, C. I, s. 6810.

Sonuç olarak, dört mezhebe göre, bir adam karısını üç talâkla boşasa, kadın başkasıyla evlenip ondan da ayrıldıktan sonra tekrar ilk kocasına döndüğünde kendilerine yeni üç talâk hakkı daha doğar. Bu konuda icmâ vardır. Ancak bir veya iki talâkla boşasa Hanefilere göre yine üç talâk hakkı doğar. Diğer üç mezhebe göre ise ilk evlilikten arda kalan talâklar bakidir.

4.6.13. Kinayeli Lafızla Meydana Gelen Talâkta Ric’at

Nikâh bağının devam etmesi ve etmemesi açısından talâk; bain ve ric’i olmak üzere ikiye ayrılır. Ric’î talâk; erkeğin boşadığı eşine, yeni bir nikâh akdi ve yeni bir mehir gerekmeden iddet müddeti içinde dönmesine imkân tanıyan boşama şeklidir.⁵²⁹ Bâin talâk ise; erkeğin boşadığı karısına ancak yeni bir nikâhla ve mehirle dönmesini mümkün kılan boşama türüdür.⁵³⁰ Şâfiîlere göre, bir adam karısını kinayeli lafızlarla boşasa ric’i talâk gerçekleşir.⁵³¹ Rukâne hadisini delil olarak öne sürerler.⁵³² Hz. Ömer’in de kinayeli lafızlardan olan “elbette” kelimesiyle eşine talâk veren birine yemin ettirerek nikâhını ikrar ettirdiği ve eşine geri gönderdiği, bu olaya da kimsenin muhalif olmaması üzerine sahabe icmâsı meydana geldiği rivayet olunmaktadır.⁵³³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Sen yalnızsın/kocasısın, nikâhtan berisin, sen ayrısın nikâhtan (kesilmişsin) gibi kinayeli lafızlarla talâk kullandığında bu lafızlar gerçek anlamda kullanılabildiği gibi boşanma amaçlı da kullanıldığı için kişinin niyetine ve karînelerin boşamaya delâlet etmesine göre hüküm verilir. Eğer niyeti boşanmak ise bain talâk meydana gelir. Birleşme için yeni bir nikâh gerekmektedir.⁵³⁴

⁵²⁹ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 159, 160; İbn Rüşd, *Bidâteyü'l-Müctehid*, II, 84; Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, C. VIII, 419, 420; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, 478; Bilmen, C. II, s. 175; Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, 498.

⁵³⁰ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekir Alâeddîn es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukehâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye*, Beyrut, 1994 (h. 1414) C. II, s. 185; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. I, s. 359.

⁵³¹ Rûyânî, *Bahru'l-Mezhe li Rûyânî*, C.X, s. 47; İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 110.

⁵³² “Rukâne, hanımı Süheyme’yi “elbette” lafzıyla boşadı ve durumu Hz. Peygambere haber vererek Allah’a yemin olsun ki ben bununla bir boşamayı kastetmiştim. Hz. Peygamber de Allah’a yemin olsun ki sen bununla bir boşamayı kastetmiştin dedi. Rukâne yine Allah’a yemin olsun ki ben bununla bir boşamayı kastetmiştim dedi. Rasûlullah Kadını kocasına geri gönderdi” (Ebû Davûd, “Talâk”; 13 Tirmizî, “Talâk”, 2; İbn Mâce, “Talâk”, 19; Maverdî 1999: X/120; 156; Kâsânî 1406/1986: III/108; 112; İbn Rüşd 2004: III/84.)

⁵³³ Rûyânî, *Bahru'l-Mezhe li Rûyânî*, C. X, s. 47.

⁵³⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 52; Rûyânî, *Bahru'l-Mezhe li Rûyânî*, C. X, s. 47.

Hânefilerin bu talâk şeklini bâin saymasının en etken nedeni, kinâyeli lafızlar, ifade bakımından anlatmak istediği şeyde sarîh lafızlardan daha kuvvetli ve etkilidirler. Bu tür boşama lafızlarında eşler arasındaki sorumlulukların ve bağın ortadan kalkması anlamlarını barındırmaktadır. Mesela devesini tamamen salıvermek isteyen biri, devenin ipini omuzuna öylece koyar ve deveyi kendi haline bırakır. Artık deve ile herhangi bir mülkiyet bağının kalmadığını gösterir. “senin ipin omuzundadır” lafzıyla talâk hakkını kullanan koca da eşi ile aralarında evlilik namına herhangi bir ilişki ve bağ bulunmadığını göstermiş olur.⁵³⁵

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler, kinâye lafızlarını açık ve muhtemel diye sınıflandırır. Açık kinaye olarak kabul ettikleri lafızlardan olan; “İpin boynundadır, kesinlikle boşsun, sen yalnızsın/kocasısın lafızlarıyla talâk meydana gelirse, boşamanın kastedildiğini gösteren bir karîne bulunmazsa bile, tıpkı sarîh lafızlar kullanılarak meydana gelen talâkta olduğu gibi kocanın “boşamayı kastetmedim” sözüne itibar edilmeden ric’i boşamanın vukû bulacağını savunurlar.⁵³⁶ Eğer kişi bu sözlerle üç talâk kast ettiğini söylese üç bain talâk meydana gelir.⁵³⁷

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler bu konuda Hânefilere gibi düşünmekte olup talâk vâkî olması için niyet olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.⁵³⁸

Özetle, kinayeli lafızlarla talâk kullanıldığı durumda, Hânefilere göre niyet ve karîne olduğu zaman bir bain talâk, diğer üç mezhebe göre ise ric’i talâk meydana gelir. Konu, Hânefilerin muhalefeti dolayısıyla icmâ kapsamında değerlendirilememektedir.

4.6.14. Aynı Anda Farklı Sözlerle Üç Talâkta Bulunmanın Üç Talak Olarak Sonuç Doğurması

Hız. Ömer, Hız. Ali, Abdullah b. Mes’ûd, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre gibi sahâbiler, tâbiünden bazı âlimler ve dört mezhebin de savunduğu görüşe göre koca, hanımını üç talâk ile boşadığında yaptığı boşamalar geçerlidir ve koca tek

⁵³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s. 73; Ayrıca bkz. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C. III, s. 148; Fatih Turan, “Hânefilerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S: 27 Nisan 2016, ss. 421-442.

⁵³⁶ Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayat el-Muktesid*, C. III, s. 97; Turan, “Hânefilerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, ss. 421-442.

⁵³⁷ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtsari'l-Halîl*, C. V, s. 328.

⁵³⁸ Alâeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman Merdâvî, *el-İnsâf fî Mârifeti'r-Râciye mine'l-Hilâf*, Matbaatü'l-Sünnetü'l-Muhammediye, 1955 (1374), Beyrut, C. VIII, s. 475; Turan, “Hânefilerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, ss. 421-442.

seferde talâk haklarının hepsini kullanmış olur.⁵³⁹ İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Şevkânî ve bazı âlimler ise bir defada yapılan üç talâk ile tek talâkın meydana geleceğini söylemektedir.⁵⁴⁰

Aynı anda farklı kelimelerle üç talâk hakkını kullanan kimsenin talâkı konusuna gelince; mesela bir adam karısına أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ لَا بَلَ طَالِقٌ kelimelerini kullansa ve بَلَ طَالِقٌ لَا kelimesiyle talâkı kast etmediğini, ikinci talâk kelimesini te'kit için kullandığını söylese İmâm Şâfiî'ye göre sadece iki talâk vâkî olur. Üçüncü kullandığı talâk lafzı te'kit yerine geçer.⁵⁴¹ Yine Şâfiî hukukçular bu durumda iki görüşten bahsederler. İlk görüşü savunanlar, “İki talâk vâkî olur, ikinci görüşü savunanlar ise, bu ifadelerin sonunda üç talâk vâkî olur” der. Tıpkı أَنْتِ طَالِقٌ، وَطَالِقٌ، ثُمَّ طَالِقٌ demek gibi. Bu “sümme”li sözde üç talâk geçerli olduğunda icmâ olduğu söylenir.⁵⁴²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Bu mezhebe göre koca bu tarz sözlerle talâk verdiğinde karısıyla zifafa girmiş olması ya da olmaması durumu hükmün değişmesine sebebiyet vermektedir. Mesela adam karısına، أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ وَطَالِقٌ kelimelerini kullansa eğer zifafa girmişler ise üç talâk, zifafa girmemişler ise bir talâk vâkî olur. Son طَالِقٌ kelimesi ile boşanmayı değil de ikinci kelimeyi tahkim için söylediğini ifade ederse zifaf gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin bu durumda bir talâk vâkî olur.⁵⁴³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebinde de “vav” “fe” ve “sümme” harfleriyle atıf yaparak, mesela أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ وَطَالِقٌ cümlesini kursa üç talâk husule gelir.⁵⁴⁴

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudame “Muğnî” adlı eserinde konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir. Misal، أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ ثُمَّ طَالِقٌ bu cümleler ile talâk lafızlarını söylese, son kullandığı kelimeleri te'kit amaçlı söylediğini ikrar etse dahi bu sözüne

⁵³⁹ Serahsî, *Mebsût*, C. VI, s. 57; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 243; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 330; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, ss. 92-93.

⁵⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 33/10; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, C. VI, s. 245; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, 4/248; Cemile Yavuz, “İbn Teymiyye'nin Talâk Çeşitleri ve Üç Talâk İle İlgili Görüşleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VIII, 2021, S. I, ISSN: 2147-8171.

⁵⁴¹ Mâverî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 222.

⁵⁴² Cüveynî, *Nihâyetü'l-Metlab fi-Dirâyetü'l-Mezheb*, C. XIV, s. 152.

⁵⁴³ Ebû'l-Hasan alâ İbn Hüseyin İbn Muhammed Suğdî, *En-netfû fi'l-Fetâvâ li's-Suğdî*, C. I, Dâru'l-Furkan, Amman, 1984 8h. 1404), C. I, s. 340.

⁵⁴⁴ Şenkitî, *Levâmiu'l-Dürûr fi Hetikü Esrâri'l-Muhtasâr*, Dâru'l-Rıdvân, Moritanya, 2015(1436), C. VII, s. 188.

itibar edilmez ve üç talâk meydana gelmiş olur. Çünkü atıf harfleriyle tekrarlanınca aynı kelime, lafzi te'kit değil farklı bir kelime sayılır.⁵⁴⁵

Özetle, dört mezhebe göre de gerdek sonrası atıfla yapılan talâklarda üç talâk geçerlidir.

4.7. Talâkta İsitisna Durumu

4.7.1. Hilali Görme Şartına Bağlanan Talâk

Şâfiî'ye göre"şu ayın hilalini gördüğümde" şeklinde yemin etse de hilali başkaları görse yemini bozulur. Ancak bizzat kendisinin görmesini kastetse o zaman bozulmaz. Mâverdî bu konuda şöyle der: Kişi, "ramazan ayının hilalini gördüğümde benden boşsun" dediği vakit, kendisinden başka herkes hilali görse talâk meydana gelir. Konu üzerinde icmâ vardır diyerek konuyu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisine dayadılır. Hilali gördüğünüzde oruç tutunuz ve yine hilali gördüğünüzde bayram ediniz.⁵⁴⁶ Burda şeriat, hilali başkasının görmesinin kendi görmüş gibi olduğunu belirlemiştir.⁵⁴⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe'ye göre; bu durumda hilali kendi görmediği müddetçe talâk vukû bulmaz. Bu söz şunun gibidir. "Ben Zeyd'i gördüğümde benden boşsun" dese Zeyd'i kendi görmedikçe boş olmaz.⁵⁴⁸ Çünkü yemini başkasının değil, kendisinin görmesiyle alakalıdır. Ta'liki şarta bağlı talâk, şartın gerçekleşmesi halinde ancak kocanın tasdiki ya da nisap miktarı şahidin şehadetiyle gerçekleşir.⁵⁴⁹

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre, kişi karısına "hilali gördüğüm zaman ya da hilalin başında boşsun" dese, hilali kendisi de görse başkası da görse talâk vâkî olur. Çünkü şer'i örfte hilali görmekten kasıt yeni ayın girmesidir. Bazılarının hilali görmesiyle yeni ayın girdiği bilgisi hâsıl olur. Ancak eğer kişinin kastı "kendi iki gözüyle görmek" ise o zaman kendisi görmedikçe talâk vukû bulmaz.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 499.

⁵⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 2, ss. 415, 430; Albânî, *İrvau'l-Ğalil Fi Tahrici Ehadisi Menari's-Sebil*, s. 902.

⁵⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 196.

⁵⁴⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 196.

⁵⁴⁹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

⁵⁵⁰ Buhuti, *Şerhu Müntehe'l-İradati*, C. XI, s. 135.

Sonuç itibariyle konuyla ilgili Mâlikî kaynaklarında kayda değer bir bilgi bulunmamakla birlikte şartlı talâk tüm mezheplerce geçerli olup, ayrıntıda farklı görüşler mevcuttur. Ele aldığımız hilalil görölmesi mevzusunda Hanefîlerin itirazı üzerine ittifaktan söz etmek mümkün olmamakla birlikte Ebû Hanîfe'nin görüşünü şeriata aykırı olarak fâsit gördüğü için icmâya zarar vermediğini düşündüğü anlaşılmaktadır.⁵⁵¹

4.7.2. “Ben Ölürsen Boşsun” Diyenin Talâkı

Şâfiîlere göre bir adam karısına “ben ölürsen benden boşsun” dese talâk vâkî olmaz. Ölümle birlikte meydana gelen büyük ayrılık gerçekleşir. Kadın da ölüm iddeti bekler. Konu üzerinde icmâ vardır derler.⁵⁵²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Bu konu, Hanefî kaynaklarından olan en-Nütefû fi Fetâvâ adlı eserde “talâk vâkî olmayan durumlar” başlığı altında zikredilmiş ve bir adam karısına “ben ölürsen boşsun” dese talâk vâkî olmaz denilmiştir.⁵⁵³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebi de konuyu talâk vâkî olmayan 30 konu başlığı altında incelemiş ve onlar da tıpkı Hanefîler gibi söz konusu durumda talâkın geçersiz sayılacağını söylemişlerdir.⁵⁵⁴

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî kaynaklarında da konu diğer mezheplerle aynı bakış açısıyla ele alınmış ve sonuç itibariyle konu üzerinde diğer üç mezheple mutabık kalınmıştır.⁵⁵⁵

Özetle, dört mezhebin de görüşüne göre, bir adam karısına “ben ölürsen boşsun” dese talâk vâkî olmaz ölümle birlikte meydana gelen büyük ayrılık zuhur eder. Şâfiîlerin icmâ var dediği bu mesele üzerinde diğer mezhepler nazarında net bir icmâ bilgisine rastlanmasa da ittifak mevcuttur.

⁵⁵¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 196.

⁵⁵² Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlamak isteyen baba için, tam iki sene emzirirler. İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 157.

⁵⁵³ Ali b. el-Huseyin b. Muhammed el-Suğdî Ebû el-Hasan, *en-Nütefû fi'l-Fetâvâ*, C. I, Müessesetü'r-Risâleti, Beyrut, 1984 (h. 1404), s. 353.

⁵⁵⁴ Necm b. Şâs, *İkdü'l-Cevâhir*, C. II, s. 535.

⁵⁵⁵ İbn Ebî Ömer, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni'*. C. VIII, s. 404; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 457.

4.7.3. Talâkta “İnşallah” Kelimesi ile İstisna Yapmak

Daha önce de bahsettiğimiz üzere sarîh lafızlar ile yapılan talâk geçerli olur ve bir takım sonuçlar doğurur. Bir kimse karısına istisna yaparak “inşallah benden boşsun” dese boşanma vâkî olmaz. Ancak istisna kelimesi olan “inşallah” talâk lafzına bitişik olmalı ve koca, bu lafzı en az kendi duyacağı şekilde söylemelidir.⁵⁵⁶ Eğer “sen benden boşsun” kelimesi bittikten sonra “inşallah” sözünü hatırlayıp derse o takdirde boşanma hâsıl olur. Ünlü Şâfiî fakih Ebû Bekir Fârisî Kitab-ı Mütercim’in “icmâ” meselesinde bu söz üzerinde icmâ olduğunu sahebenin büyüklerinin de bu duruma muvafık olduğunu ifade eder.⁵⁵⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler de konuyla alakalı olarak Şâfiîlerle aynı fikirde olup, bitişik bir şekilde talâk lafzına inşallah kelimesini ekleyen kimsenin talâkı geçersizdir derler.⁵⁵⁸

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik, “Müdevvene” adlı eserinde bu konuda gayet net bir ifadeyle talâk vâkî olur demiştir. Bu sözüyle de Hânefi ve Şâfiîlere muhalif olmuştur.⁵⁵⁹

Hanbelî Mezhebi: İbn Ebi'l-Fazl İmâm Ahmed'e, “bir adam karısına inşallah benden boşsun dese durumu ne olur?” Diye sorar. İmâm Ahmed cevaben: “korkarım ki boş olur” der.⁵⁶⁰ Ancak İshak bu konuda mezhep içi muhalif söz söyleyerek, “karısına inşallah benden boşsun diyen adamın sözü bir hüküm doğurmaz. Talâkta istisna câizdir” der.⁵⁶¹

Yaptığımız araştırma sonucunda özetle Hânefi ve Şâfiîler; karısına, “inşallah boşsun” diyen adamın talâkı geçersizdir derken Mâlikî ve Hanbelîler, talâk vâkî olur demektedir. Buna göre Fârisî'nin savunduğu icmânın mezhep içi ittifak olduğu düşünülmektedir.

⁵⁵⁶ Düzenli, “Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fikhî Sonuçları”, S. 46, s. 107-140.

⁵⁵⁷ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Metlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, C. XIV, s. 92.

⁵⁵⁸ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 158; Mevsilî, *el-İhtiyar*, C. III, s. 142; Acar, “Talâk” C. XXXIX. ss.496-500.

⁵⁵⁹ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 71; Acar, “Talâk” C. XXXIX. ss. 496-500; Kayravânî, en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât, C. IV, s. 53; Acar, “Talâk” C. XXXIX. ss. 496-500.

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed rivayet-ü İbnühü'l-Ebûl fazl Sâlih*, thk. Fazlurrahman Muhammed, C. III, Dâru'l-İlmiyye, Delhi, 1998(h.1408), s.123/ 1479;

⁵⁶¹ Ribâd ve Seyyit İzzet İyd, *el-Cami' li Ulumi'l-İmâm Ahmed*, C. XI, s. 372.

4.7.4. Talâkta “إلا” ile İstisna Yapmak

Kişi karısına أنت طالق واحدة واحدة وإلا واحدة واحدة وواحدة şeklinde bir istisna ile talâk hakkını kullansa üç talâk gerçekleşmiş olur. Bu söz “benden üç kere boş ol” sözü ile aynı minvaldedir. Kural gereği istisna edilen parça bütünü geçerse toplamak câiz değildir. Ancak bu örnekte toptasak da ayırsak da yine üç talâk vâkî olur. şöyleki أنت طالق واحدة واحدة وواحدة cümlesinde üç adet “vâhîdetün” kelimesi bulunmakta. “İlla”dan sonra da üç adet “vâhîdetün” kelimesi var. Eğer toplarsak parçadaki üç, bütündeki üçü kapsar ve istisna durumunu ortadan kaldırır. İbn Münzir de aynı görüştedir.⁵⁶² Eğer ayrı ayrı değerlendiresek istisna edatından sonraki her “vâhîdetün” kelimesi bütündeki “vâhîdetün” e atfedilmiştir. Üç üç denk geldiği için yine istisna durumu ortadan kalkar. Şâfiîler konu üzerinde icmâ olduğunu söylerler.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebinde de yorum Şâfiîlerle aynı şekildedir. Onlara göre de aynı sebeplere istinaden üç talâk hâsıl olur.⁵⁶³

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre de cümledeki her bir “vahideten” kelimesi kendi başına talâk ifade eden birer cümledir. Bu sebebe binaen burada istisnadan bahsetmek sahih değildir. Yani üç talâk geçerlidir.⁵⁶⁴

Hanbelî Mezhebi: Diğer üç mezhep gibi Hanbelîler de yukarıda izah edilen surette bir boşama söz konusu olduğunda üç talâk hâsıl olur demektedirler.⁵⁶⁵

Görüldüğü üzere dört mezhebin de ittifakıyla görüş birliği sağlanmış ve mezhepler arası ittifakla icmâ oluşmuştur denmektedir.

4.7.5. Nefi Edatıyla Şartlanan Talâk

Bir kimse hanımına “eğer seni dövmezsem”, “eğer evime girmezsen” ya da “eğer seni boşamazsam” gibi nefi edatı olan şartlı talâk sunsa, bu söylediklerini yapma imkânı tamamen ortadan kalkmadığı müddetçe karısından boş olmaz.⁵⁶⁶ Eğer söylediğini yaparsa mesela “karısını döverse” muallak yemin çözülmüş olur. Eğer

⁵⁶² İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.57.

⁵⁶³ Haddâd el-Zebidî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, C. II, s. 49.

⁵⁶⁴ İbn Şâs, *İkdü'l-Cevâhir*, C. II, s. 531.

⁵⁶⁵ Buhûfî, *Şerhu Münteha'l-İrâdât*, C. III, s. 103; Merdâvî, *el-İnsâf fî Mârifeti'r-Râciye Mine'l-Hilâf*, C. IX, s. 33.

⁵⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 210.

eşlerden biri ölür de şartın gerçekleşmesi tümüyle ortadan kalkarsa o zaman talâk tahakkuk eder. Eşlerden biri ölmediği müddetçe karı-koca münasebeti olan vad' câizdir. Konu hakkında icmâ mevcuttur.⁵⁶⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe'ye göre kişi karısına “eğer seni boşamazsam boşsun “ derse talâk vâkîolmaz. Taki içlerinden biri ölünceye kadar. İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yusuf ise “eğer adam bu sözü söyledikten sonra bir müddet susarsa talâk olur” demişlerdir.⁵⁶⁸

Mâlikî Mezhebi: İbnü'l-Kâsım; eşine, “eğer seni boşamazsam benden boş ol dese” o mekândan ayrılmadan karısını boşaması gerekir. Mezhepteki diğer uzmanlar ise, boşanma oluşmaz ancak işi sultana götürürse karar değişir. İmâm Mâlik de aynı fikirdedir.⁵⁶⁹

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre, adam karısına “eğer seni boşamazsam boşsun” derse ve bununla herhangi bir vakte niyet etmese talâk vâkî olmaz. Boşanma mümkün olan en son zamanda gerçekleşir.⁵⁷⁰

Derlenen bilgilerden anlaşılacağı üzere bir adam karısına herhangi bir vakit belirtmeden ya da herhangi bir vakte niyet etmeden “eğer seni boşamazsam benden boş ol dese” ittifakla içlerinden biri ölmeden talâk vukû bulmaz.

4.7.6. Kişinin Zifafa Girmediği Eşine Sayı Lafızlarıyla Talâk

Kullanmasının Sonuçları

Şâfiî mezhebine göre kişi, zifafa girmediği eşine أنت طالق و طالق kelimeleriyle boşanmak istediğini söylese, Şâfiî mezhebine göre sadece bir talâk vâkî olur. Ancak henüz zifafa girmediği eşine أنت طالق ثنتين yahut أنت طالق ثلاثاً cümleleriyle talâk hakkını kullansa o zaman üç talâk vâkî olur. Konu üzerine icmâ mevcuttur.⁵⁷¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

⁵⁶⁷ Sulemî, *el-Gâye fi- İhtisâri 'l-Nihâye*, C. V, s. 478/2645.

⁵⁶⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, C. V, s. 104; Serahsî, *el-Mebsût*, C. V, s. 111; Kâsânî, *Bedâi'u 's-Sanâî*, C. III, s. 131.

⁵⁶⁹ Sıkillî, *el-Câmiu li-Mesâili 'l-Müdevvene*, C. X, s. 659.

⁵⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 438; İbn Kudâme, *Umdetu 'l-Fıkh*, s. 104.

⁵⁷¹ Cüveynî, *Nihâyetü 'l-Metlab fi-Dirâyetü 'l-Mezheb*, C. XIV, s. 178; Cüveynî, *Nihâyetü 'l-Metlab fi Dirâyetü 'l-Mezheb*, C. XIV, s. 108.

Hanefî Mezhebi: Kişi henüz zifafa girmediği eşini üç talâkla boşarsa, kullandığı ifadelerle göre hüküm uygulanır. Eğer "boş ol" sözünü ayrı ayrı telaffuz ederek üç kez tekrarlarsa, bununla tek talâk meydana gelir. İshak b. Râhûye, Hasenü el-Basrî ve İbn Abbas'ın talebeleri de bu görüştedir. Bu şekilde değil de tek seferde "sen üç defa boş ol" derse, üç talâk birden vakî olur.⁵⁷²

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre, kişi henüz zifafa girmediği karısını tek seferde üç talâkla veya talâk lafzını üç tekrar ile ayrı ayrı talafuz ederek boşasa üç talâkla boşanmış olurlar.⁵⁷³

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî âlimlerinden Salih, İmâm Ahmed'e, henüz zifafa girmediği eşini أنت طالق ثلاثاً kelimesiyle boşayan adamın durumu nedir diye sorduğunda, Ahmed b. Hanbel şu yanıtı veriyor. Kullandığı boşama cümlesi tıpkı ayrı ayrı üç kere sen boşsun cümlesi ile aynı mesabededir. Yani üç talâk gerçekleşmiş oluyor.⁵⁷⁴

Konu üzerinde dört fıkıh İmâmının da aynı görüşte olduğu tespit edildiğinden, konuyla ilgili olarak icmâ gerçekleşmiş denilebilir.

4.7.7. Cimâdan Sonra Vukû Bulan Talâkın Hukuki Sonuçları

Bilindiği üzere talâk, eşlere bir takım hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Zifaktan önce ve sonrasında gerçekleşen talâkın hak ve ödevleri de farklılık göstermektedir. Mâverdî, zifafın gerçekleştiğinden emin olunan evliliğin bitmesiyle eşler üzerinde mehrin tam ödenmesi, iddet bekleme zorunluluğu ve ric'at hakkı doğmaktadır der ve konu üzerinde icmâ olduğunu belirtir.⁵⁷⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfeye göre de eşler arasında sahih halvet olduğu vakit -ki o cimâ hükmündedir- iddet, ric'at, nafaka, sükna, mehir ve nesebin sübutu gibi sonuçlar doğurur.⁵⁷⁶

⁵⁷² Şevkânî, Neylû'l-Evtar C. VI, s. 260.

⁵⁷³ Kâdî Ebû Muhammed, Abdülvehhâb b. Ali, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili 'l-hilâf*, thc. Ebû beyde Meşhûr b. Hasan âli Selmân, Daru İbn Affan, 2019, C. III, ss. 426-427; Enise Demirel, *Tâhîr b. Âşûr'un Talâkla İlgili Görüşleri ve Mâlikî Mezhebi İle Mukayesesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Konya-2013, s. 37.

⁵⁷⁴ Rabbat ve Seyyid İzzet İyd, *el-Camî' li Ulumi'l-İmâm Ahmed*, C. XI, s. 269

⁵⁷⁵ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-Kebîr*, C. IX, s. 544; Rûyânî, *Bahru 'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 519.

⁵⁷⁶ Bayar, "Zifafın Hükümlere Etkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XX, S. 1, ss. 163-171; Zeylâî, *Tebyînu 'l-Hakâyik*, C. II, s. 144; Haddâd el-Zebidî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, C. II, s.15.

Mâlikî Mezhebi: Bağdadi'ye göre karı koca arasında tam bir cinsel ilişki vukû bulduğunda mehrin tamamını hak eder.⁵⁷⁷ Muhammed Alîş'in "Minhe'l-Celîl" adlı eserinde karı koca arasında tam bir birleşme yaşandığında iddet vâcib olur.⁵⁷⁸ Kurtubî de aynı durumdaki kadın iddet bekler ve mirastan da pay alır demektedir.⁵⁷⁹

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme'ye göre her ayrılık iddeti gerekli kılar.⁵⁸⁰ Yine karı koca ilişkisinden sonra gelen ayrılık mehrin tamamını vermeyi gerektirir.⁵⁸¹

Sonuç: zifafın gerçekleştiği evliliğin sona ermesiyle mehir, ric'at ve iddet sabit olup konu üzerinde üç mezhep de Şâfiî ile ittifak halindedir.

4.8. Farklı Boşama Türleri

4.8.1. Tefviz-i Talâkta Meclisin Etkisi

Şâfiî mezhebinde, bir erkek hanımına "ister benimle kal, ister benden boşan" şeklinde mutlak bir tefviz-i talâk verse, kadın istemediği takdirde talâk gerçekleşmez. Ancak kadın boşanmayı dilerse, kadının, "kendimi seçtim" ifadesiyle talâk meydana gelir. Şayet bu ifadeyle boşanmayı kastetmediğini söylerse boşanma gerçekleşmez.

Eğer kadının kendini boşaması o meclisten ayrılmadan önce gerçekleşirse boşanma kesin olarak hâsıl olur. Şâfiîlere göre bu konuda sahabenin icmâsı vardır.⁵⁸²

Eğer kadın boşama hakkına geniş bir zaman için sahip olsa Şâfiî mezhebine göre bu bir vekâlettir. Kadın hakkını kullanmadığı sürece, erkek dilerse vekâlet hakkından feragat eder.⁵⁸³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebinden Kasânî⁵⁸⁴ ve Merğînânî⁵⁸⁵ de bu konuda Şâfiîlerle aynı fikirde olup, sahabe icmâsına değinmişlerdir.

Câbir b. Abdullah'tan gelen rivayette: Bir kimse hanımını nikâh konusunda muhayyer bıraktığında kadın o meclisten kalkıncaya kadar seçimini yapar. Yapmazsa daha sonra kadın için muhayyerlik yoktur.⁵⁸⁶

⁵⁷⁷ Bağdâdî, *el-İsrâf Alâ Nüketi Mesâili'l-hilâf*, Dâru İbn Hazm, 1999 (h. 1420), C. II, s. 720/ 1301.

⁵⁷⁸ Alîş, *Minhu'l-Celîl Şerhu Muhtasaru Halîl*, Dâru'l-Fikr, C. IV, s. 296.

⁵⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, C. III, s. 356.

⁵⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 195.

⁵⁸¹ Ribat ve Seyyid İzzet İyd, *el-Cami' li Ulumi'l-İmâm Ahmed*, C. X, s. 600.

⁵⁸² Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. X, s. 61.

⁵⁸³ Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî*, C. VIII, s. 297.

⁵⁸⁴ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

⁵⁸⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XXXVII, s. 13.

Aynı minvaldeki hadisler; Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Âişe, Abdullah İbn Ömer ve Abdullah İbn Mesûd gibi sahâbilerden de rivayet olunmuştur.⁵⁸⁷

Mâlikî Mezhebi: Konuyla ilgili icmâ olduğunu söyleyenlerin delili, Abdullah İbn Mesud ve Hz. Ömer'den rivayet edilen “Erkek kadını muhayyer bıraktığında kadın, kendini tercih ederse evlilik sona erer⁵⁸⁸ ve bu tek talâk sayılır. Eşini seçerse bir şey olmaz”⁵⁸⁹ hadisidir.

İmâm Mâlik bu hadise binaen diğer fakihlerle fikir birliği etmesine karşın genel anlamda farklı delillere dayanarak konuya muhalif olmuştur.

Muhaliif olanların delili ise, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den naklettiği şu hadis-i şeriftir; Hz. Âişe anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) Ahzâb sûresinin 28.⁵⁹⁰ ve 29.⁵⁹¹ Ayetlerine istinaden eşlerini muhayyer bırakmakla emrolunduğu zaman bu işe ilk bana sorarak başladı. “Ben seni serbest bırakıyorum ama acele etme önce ailene danış, öyle karar ver” dedi. Ben ise; “kesinlikle biliyorum ki ailem sizden ayrılmanımı istemezler” dedim. Ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Ahzâb sûrei 28 ve 29. Ayetleri okudu. Ben de” bunun hakkında mı ebeveynime danışacağım? Ben elbette Allah'ı, Resulünü (s.a.v.) ve ahiret yurdunu isterim” dedim. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün hanımlarını bu şekilde muhayyer kıldılar; onların hepsi de benim söylediğim gibi cevap verdiler.⁵⁹²

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme'ye göre, kendisini boşamakta serbest bırakılan kadın, eğer meclisten ayrılmadan kendini boşarsa talâk vâkî olur. Çünkü mekândan ayrılmadığı müddetçe kadının seçim hakkı vardır. İbn Kudâme, bu konuda sahabeden hiç kimsenin bu konuda birbirine muhalif olmadığını bildirmiştir.⁵⁹³ İmâm Ahmed ise konuya muhalif olmuştur.⁵⁹⁴

⁵⁸⁶ Abdurrezzak, *el-Musannef*, C. VI, s. 524.

⁵⁸⁷ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 548.

⁵⁸⁸ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 138.

⁵⁸⁹ Beyhâkî, Sünen, 346/8.

⁵⁹⁰ Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim.

⁵⁹¹ “Yok, eğer Allah'ı, Resul'ünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah (c.c.), içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.”

⁵⁹² Buhârî, Mezâlim, 25; Nikâh 83; Müslim, Talâk, 34.

⁵⁹³ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâu fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, C. III, s. 548.

⁵⁹⁴ İbn Kudâme, *Kâfî*, C. III, s. 121.

Sonuç olarak; tahyîrin meclisten ayrılmadan sonuçlanıp, kadının kendisini seçmesiyle talâk vaki olacağı hususuna ilişkin görüş birliği oluşmuştur. Ancak meclisten ayrıldıktan sonra kadının tahyir hakkını kullanmasında ihtilaf vardır.

4.8.2. Kadının Zihâr Yapması

Sözlükte “sırt, arka, yüzey” gibi anlamlara gelen ve zahr kelimesinden türeyen zihâr terimi kocanın, karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir uzvunu kendisine haram kılmak kastıyla, evlenmesi dinen yasak olan yakını (mahrem) bir kadına benzetmesi demektir.⁵⁹⁵

Sahabeden Cemîle, kocası Evs'in zihâr yapması üzerine, Resulullah'a (s.a.v.) gelir, durumunu anlatır. Cemîle'yi dinleyen Hz. Peygamber: *"Sen kocana haram oldun!"* der. Cemîle zihârın boşanma anlamına geldiğinden telaşlanarak: *"Ama kocam talâk kelimesini kullanmadı" dese de Peygamberimiz: "Sen kocana haramsın" cevabını yineler. Cemîle: "konumu Allah'a arzedeceğim!" diyerek yüzünü semaya kaldırarak Allah'a şikâyetlerde bulunur.*⁵⁹⁶ Nihayet âyet nâzil olur: *"(Habibim), zevci hakkında seninle direnip duran, (nihayet halinden) Allah'a da şikâyet etmekte olan (Kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah (c.c.) dinlemiştir. Allah (c.c.) sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah (c.c.), hakkıyla işitici, kemaliyle görücüdür. İcinizden zihâr yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar her halde çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Muhakkak Allah (c.c.) çok bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir.*

*Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbirleriyle temas etmezden evvel, bir köle âzad etmek (lazımdır).İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah (c.c.) ne yaparsanız hakkıyla haberdardır. Fakat kim (bunu) bulamazsa, (yine) birbirleriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç (tutsun). Buna da güç yetiremezse altmış yoksul (doyursun). (Kefarettteki) bu (hafifletme) Allah'a ve peygamberine iman (da sebat) etmekte olduğunuz içindir. Bu (hükümler) Allah'ın (tayin ettiği) hallerdir. (Bunları kabul etmeyen) kâfirler için ise elem verici bir azab vardır."*⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn-M. Ali en-Neccâr, I-XV, Kahire 1384-87/1964-67.

⁵⁹⁶ Ebû Dâvud, Talâk 17.

⁵⁹⁷ Mücâdele, 58/ 1-4.

Ebû Ömer b. Abdilber, “ulemenin cumhurunun sözüne göre zihâr yapmak erkeğe mahsus olup, kadının zihâr yapmasıyla bir şey lazım gelmez” demektedir. Şâfiîler ve İbn Münzir de bu görüşte olup konu üzerine icmâ olduğunu ifade ederler.⁵⁹⁸ Kölenin zıharı da hür erkeğin zıharı gibidir.⁵⁹⁹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Sevrî, Ebû Hanîfe ve Muhammed’e göre, nikâhtan önce veya sonra olması durumu fark etmeksizin kadının kocasına yaptığı zihâr geçersizdir.⁶⁰⁰ Zihar erkek hakkında geçerlidir.

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik’e kadın kocasına zihâr yaptığında “mütezahir” olur mu diye sorulduğunda İmâm Mâlik “Allah (c.c.), Mücadele suresi 2. Ayette⁶⁰¹ kadınların kocalarına zihâr yapmasından değil, kocaların karılarına zihâr yapmasından bahsetmektedir. Bu sebeple kadın zihâr kelimeleri sarf etse de zihâr husule gelmez. Yine ilim adamlarından Rebîa, Ebî Zinâd ve Yahyâ b. Zâid de kadınların zihâr yapmasıyla “zihar” gerçekleşmez demişlerdir.⁶⁰²

Hanbelî Mezhebi: Mezhep fakihlerinden olan İshak b. Mansur’a göre kadının zihar yapması boşanma için geçersiz sayılır. İmâm Ahmed şöyle der: bir kadın kocasına sen bana babam, kardeşim veya herhangi bir mahremim gibisin derse zihar yapmış sayılmaz; bu durum da zihar yapan erkeğin zihar kefareti ödediği gibi zihar yapmaya kalkışan bu kadının da yaptığı şey yemin mesabesinde olup yemin kefareti ödemesi gerekir.⁶⁰³

Sonuç olarak, cumhur uleması, kadının kocasına zihar yapma yetkisinin olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır.⁶⁰⁴ Bu nedenle de yapılan zihar bir anlam ifade etmediği için hükümsüzdür. Ancak Nehâî, Hasan-ı Basrî, Zührî ve Hasan b. Ziyâd gibi müctehidler kadının ziharını geçerli saymışlardır. Evzâî, Ebû Yûsuf ve Ahmed b. Hanbel kadının sarfettiği zihar ifadesinin kocasını kendisine

⁵⁹⁸ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi l-Mühezzib*, C. XVII, s. 356.

⁵⁹⁹ İbn Münzir, *Kitâbü l-İcmâ*, s.59.

⁶⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi l-Kur’ân*, C.XVII, s. 276.

⁶⁰¹ “İçinizden zihâr yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir.”

⁶⁰² İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 309.

⁶⁰³ Halid Ribâd, Seyit İzzet İyn, *el- Câmiu li-Ulûmi İmâm Ahmed*, C. XI, s. 438/ 2416.

⁶⁰⁴ İbnu’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî el-Mâlikî el-İşbilî, *Ahkâmu l-Kur’an*, C. IV, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2005, s. 189.

haram kılma yeminini içermesi sebebiyle konuyu yemin çerçevesinde değerlendirip kadının yemin kefareti ödemesi gerektiğini söylemektedirler.⁶⁰⁵

4.8.3. Zihar Yaptığı Eşine Geri Dönmek İsteyenin Kefaret Durumu

Bir kimse zihar yaptığı eşine geri dönmek istese üzerine kefarete lazım gelir. Ancak eğer karısını hemen boşarsa üzerinden kefarete düşer. Mâverî der ki; eğer zihardan sonra kadını bir müddet yanında tutsa bu haramdır ve ona kefarete lazım gelir. Daha sonra talâk hakkını kullanıp boşaması bu durumda üzerine vâcib olan kefareti düşürmez. Konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁶⁰⁶

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Zihardan sonra eşini yanında tutup, cimâya niyet etse kefarete gerekir.⁶⁰⁷

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e göre; kişi zihar yaptığı eşine geri dönse cimâ yapmadığı sürece kefarete lazım gelmez. Ancak cimâ etse ve sonra ölse ya da boşasa o zaman kefarete lazım gelir.⁶⁰⁸

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre de, bir kimse zihar yaptığı karısıyla cimâ etmediği müddetçe kefarete lazım gelmez. Ayetteki dönmek istemekten kasıt cimâ etmektir. Dolayısıyla eğer cimâ ederse kefarete gerekir etmezse gerekmez.⁶⁰⁹

Kısaca Hanefîlere göre zihardan sonra cimaya azmetmesi durumunda, Mâlikî ve Hanbelîlere göre bizzat cimâ etmesi durumunda kefarete gerekir. Bu durumda Şâfiîlerin cimaya niyet etmeden yanında tutmasında kefarete gerektirdiği yönündeki icmâ iddiaları mezhep içi ittifak olduğu düşünülebilir.

4.8.4. Zihâr Kefâretinde Orucun Peş Peşe Olması

İbn Münzir'e göre, zihâr kefaretinde öncelik köle azat etmektir.⁶¹⁰ Köle azat etme söz konusu olmadığı durumda kişi, iki ay peşpeşe oruç tutar. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Köle azat etmeye güç yetiremeyen iki ay peşpeşe oruç

⁶⁰⁵ Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî 'ş-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut, C. VIII, s. 287.

⁶⁰⁶ Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, C. VIII, s. 308; Mâverî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, s. 450.

⁶⁰⁷ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C. III, s. 162.

⁶⁰⁸ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 331.

⁶⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 73.

⁶¹⁰ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.59.

tutsun”⁶¹¹ Oruç tutmaya da yeni ayın girmesiyle birlikte başlar. Çünkü şeriatta aylar hilâlle başlar. Allah (c.c.) Kur’an’da: “Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir.”⁶¹² Ancak kapalı hava gibi durumlarda hilâli görmek zor olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda kişi mâzur sayılır. Yeni ayın başını tutturamasa da oruca başlar, peşinde ki aylarla altmış günü tamamlar.⁶¹³ Şâfiî mezhebine göre, orucun peşpeşe tutulması mevzusunda icmâ olup, kadınların hayız görmesi gibi özür durumları bu genellemenin dışında tutulmuştur.⁶¹⁴ İbn münzir de aynı görüştedir.⁶¹⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de zihâr yapan koca; kurban bayramı, ramazan ayı ve teşrik günleri haricindeki günlerde iki ay peşpeşe olmak koşuluyla oruç tutarak kefareti öder.⁶¹⁶ Orucunu bu aylara denk getiren kişi kefareti özürsüz olarak kesmiş olur. Baştan tutması gerekir.⁶¹⁷

Mâlikî Mezhebi: Zihâr kefareti sırasıyla köle azadı, gücü yetmeyenler için 2 ay peşpeşine oruç ve on da gücü yetmeyenler için 60 fakiri doyurmak şeklinde olmak üzere 3 şekilde ödenir. Bağdâdî, “Muâvene” adlı eserinde, zihâr kefaretiindeki orucun peşi peşine tutulmasını (Mücadele suresindeki ayete binaen) şart koştuğunu ifade eder.⁶¹⁸

Hanbelî Mezhebi: Bu mezhebe göre, karısına zihâr yapan koca, karısına dönmeye niyet ederse kefaretle yükümlüdür. Bu da bir köle azadı, güç yetiremezse iki ay peşpeşe oruç ya da 60 fakiri doyurmak şeklindedir.⁶¹⁹

Özetle; karısına zihar sözleri sarfeden bir kocanın kefareti ödemesi şarttır. Ve köle azadına gücü yetmeyenlerin tutacağı iki aylık oruç peşpeşine olmalıdır. dört mezhebin de bu konuda tıfakı mevcuttur.

⁶¹¹ Mücadele, 58/4.

⁶¹² Bakara, 2/289.

⁶¹³ Nevevî, *el-Mecmûu Şerhi'l-Mühezzeb*, C. XVII, s. 372.

⁶¹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, C. V, s. 301. Nevevî, *el-Mecmûu Şerhi'l Mühezzeb*, C. XVII, s. 372.

⁶¹⁵ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.60.

⁶¹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, C. V, s.19; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 191.

⁶¹⁷ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 10/5115.

⁶¹⁸ Sağlebi el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s. 895; İbnü'l-Cellâb, Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. el-Hüseyn b. el-Hassan, *et-Tefrî' fi Fıkhı'l-İmâm Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, C. II, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, s. 40.

⁶¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 8; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ' ani'l-İknâ'*, C.XII, s. 499.

4.8.5. Karısıyla Cimâ Etmeyeceğine Dair Yemin (îlâ) Edenin Durumu

Kelime olarak, yemin etmek anlamına gelen îlâ, erkeğin bir süre karısına yaklaşmayacağına dair Allah (c.c.) adıyla yemin etmesidir.⁶²⁰ İmâm Şâfiî'ye göre bir adam karısıyla ilişkiye girmeyeceğine dair yemin ederse o kimseye kefarete lazım gelir. Yani karısıyla ilişkiye girmeyeceğine dair yemin eden kişi İslam hukukuna göre “îlâ” yapmış olur ve o kimse “mûlî” kabul edilir. Konuyla ilgili icmâ mevcuttur.⁶²¹ İbn Münzir'e göre, bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunursa kölelerinin azad edileceğini söylese, sonra da kölelerini satsa îlası icmâen düşmüş olur.⁶²²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefilere göre de karısıyla dört ay süreyle ilişkiye girmeyeceğine dair yemin eden kimse îlâ yapmış olur.⁶²³

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de eğer erkek karısıyla dört ay süreyle ilişkiye girmeyeceğine dair yemin ederse, hüküm olarak, yemin ettiği karısı hür olsun veya mükatebe olsun ya da Müslüman câriye olsun fark etmez, o erkeğe en az 4 ay ilişkiye girmesi yasak olur.⁶²⁴

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre de hanımıyla 4 aydan fazla ilişkiye girmeyeceğine dair yemen eden kimse “mûlî” olur. Eğer yemin etmeksizin hanımıyla ilişkiye girmemişse “îlâ” yapmış sayılamaz.⁶²⁵

Araştırmamız gereği diyebiliriz ki, kişinin karısına en az 4 ay yaklaşmamak üzere yemin etme işine “îlâ” denir ve bu kişiye” mûlî” olması hasebiyle gereken hüküm uygulanır. Dört mezhebin görüşü de bu minval üzeredir. Yani konu üzerinde Şâfiîlerin iddia ettiği üzere icmâ mevcuttur.

4.8.6. Muhâleanın Bâin Talâk Sayılması

Muhâlea, karşılıklı anlaşmaya bağlı olmak kaydıyla kadının erkeğe verdiği mal karşılığında evlilik bağından kurtulması anlamına gelmektedir.⁶²⁶ Bir boşanma çeşidi

⁶²⁰ Sahnûn b. Abdisselâm, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1905, C. III s. 84.

⁶²¹ İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 274.

⁶²² İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.59.

⁶²³ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C. III, s. 152.

⁶²⁴ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 336; Sağlebi'l-Bağdâdî, *el-Muâvvenetü alâ Mezhebi âlimi'l-Medîneti*, s. 882.

⁶²⁵ Kelûzânî, *el-Hidâyetü alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, s. 465.

⁶²⁶ Atar, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, ss. 397-401.

olan muhâleanın nasıl bir talâk çeşidi olduğu konusundaki görüşler incelendiğinde Şâfiîler tarafından bunun bir talâk değil, fesih olduğu dolayısıyla da bâin talâk olarak değerlendirilemeyeceği yönünde bir yaklaşım vardır. Şâfiîler konu üzerinde sahabenin icmâsı olduğunu söylerler.⁶²⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler konuyla ilgili olarak Şâfiîlerden farklı düşünerek meydana gelen talâkın bâin talâk olduğunu söylerler.⁶²⁸

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e "muhâlea" sonucu boşanan erkeğin eşine tekrar dönebilme imkânının olup olmaması konusunda soru yöneltildiğinde İmâm Mâlik, oluşan talâkın bâin talâk olduğunu dolayısıyla karısına dönmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁶²⁹ Sahabeden; Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Câbir, İbn Mesud ile hukukçulardan Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe ve Müzenî'ye göre bu bir fesih değil, talâktır.⁶³⁰

Hanbelî Mezhebi: Hidâye adlı kitapta; eğer muhâlea talâk lafzıyla icra edilirse talâk sayılır, ancak hulû' lafızları kullanılırsa fesih kabul edilir. Yani talâka niyet edilirse talâk, edilmez ise fesih sayılmakta bu durumda da kocanın talâk hakkı kaybolmamaktadır.⁶³¹

Özetle, hulû'un talâk sayılıp sayılmaması konusunda ihtilaf mevcuttur. Hz. Ebû Bekir, İbn Abbas, Tavûs, İkrime, İshak, Ebû Sevr ve Şâfiî'ye göre fesih sayılırken; Saîd b. Müseyyib, Hasan Atâ', Şüreyh, Mücahid, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Nehâî, Şa'bi, Zührî, Mekhûl, İbn Ebî Necih, Mâlik, Evzaî, Ebû Hanîfe, Sevri ve Eshab-ı Ra'y'ın görüşüne göre talâk kabul edilir.⁶³² Konu üzerinde Hanefî ve Mâlikilerin muhalefeti mevcuttur.

4.8.7. Boşanmış Kadının Muhâlea Yapması

Herhangi bir nedenle kocasından boşanmış olan kadının muhâlea yapması geçersizdir. Çünkü kocası bu kadının cinselliğini kullanma hakkına sahip olmadığı

⁶²⁷ İbnü'l-Mülakkın, *İcâletü'l-Muhtâci ilâ Tevcihi'l-Minhâc*, C. III, s. 1333.

⁶²⁸ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 163; Serahsî, *en-Nüketi Şerhu Ziyâdâti'l-Ziyâdâti li'l-Serahsî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1986 (h. 1406) s. 43.

⁶²⁹ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, 247.

⁶³⁰ Sağlebi el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil-i li'l-Kâdî Abdulvehhab Mâlikî*, s. 729/339.

⁶³¹ Kelûzânî, *el-Hidâyetü alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, s. 414.

⁶³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. X, s. 274.

için karşılığında bedel ödemesine de gerek kalmamıştır. Bu konuda sahabenin icmâsı olduğunu söylenmektedir.⁶³³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebine göre de bâin talâkla boşanan kadının İddet müddeti içinde bile olsa muhâlea yapması câiz değildir.⁶³⁴ Çünkü artık onun karısı değildir. Ric'i talâkla boşanan ise muhâleanın tarafı olabilir.⁶³⁵

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de kişi karısıyla bâin talâk olan muhâlea yoluyla boşansa sonra iddet müddeti içinde dahi olsa başka bir talâkla boşasa bu ikinci talâk sayılmaz. Muhâlea da bir boşanma çeşidi olduğundan onlar için artık yeni bir nikâh elzemdir.⁶³⁶

Hanbelî Mezhebi: Konuyla ilgili Hanbelî mezhebi literatüründe net bir bilgiye ulaşamamakla birlikte şu yorumu getirebiliriz: muhâlea yoluyla meydana gelen ayrılık ister fesih ister bâin talâk kabul edilsin her halukarda evliliğe son vermektedir. Çünkü bâin talâk da fesih de evliliğe derhal nihayet verdirmektedir.⁶³⁷ Fesih, nikâh akdini çözen ve onu hiç yapılmamış gibi bir hale dönüştüren bir tasarruftur.⁶³⁸ Dolayısıyla nikâh ne şekilde sona ererse ersin aralarında herhangi bir evlilik bağı bulunmayan kimselerin muhâlea yapması da geçersiz sayılacaktır.

Özet olarak Hanefî ve Şâfiî mezheplerinde konu net olarak belirtilmiş ve herhangi bir yolla aralarında nikâh bağı kalmayan kişilerin muhâlea yapması sahih görülmemiştir. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde de konu ayrıntılı ele alınmamakla birlikte zaten aralarında evlilik bağı bulunmayan kimselerin muhâlea yoluyla boşanmaya gitmelerinin câiz olmadığı dolaylı olarak ifade edilmektedir. Yani konu üzerinde icmânın olduğu söylenebilir.

⁶³³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtaç ilâ Mağrifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, C. IV, s. 435.

⁶³⁴ Fatih Akbaş, *Mâlikî Mezhebine Göre Evliliğin Sona Ermesi ve Hanefî Mezhebi İle Mukâyesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2019, s. 90.

⁶³⁵ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 329; Atar, "Muhâlea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXX, ss.397-401.

⁶³⁶ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrîu fî Fıkhî İmâm Mâlik b. Enes*, C. II, s. 16.

⁶³⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, Mistaş Matbaası, Konya, 1977, ss. 340-344.

⁶³⁸ Hussein Bahjat, *İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), s. 154, Ankara 2012.

4.8.8. Eşler Arasındaki Anlaşmazlıklarda Hakem Tayin Edilmesi

Eşler arasındaki anlaşmazlık çetrefilli bir hal alıp birlikte çözüme ulaşamadıkları takdirde İslam hukukuna göre aralarını sulh etmek maksadıyla hakem tayin edilir.⁶³⁹ Tayin edilen bu hakemin aileden olması konusunda Şafîler şöyle der: “Hakemlerin aileden olması bir zorunluluk değil müstehaptır.” Konu üzerinde onlara göre icmâ mevcuttur.⁶⁴⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: İbnü'l-Hümâm tayin edilen hakemlerin aileden olmasının daha evla olacağını savunmuştur. Çünkü aile mensupları, işlerin iç yüzünü daha iyi bilmekle kalmayıp aynı zamanda taraflara karşı daha merhametli davranacağı için aralarında sulh sağlamak kolaylaşacaktır.⁶⁴¹

Mâlikî Mezhebi: Kayravânî, hakemlerin aileden bulunmazsa aile dışından da olabileceğini söylemiştir.⁶⁴² Mâlikî fakihlerinden Sıkkî de hakemlerin her iki aile içinden tayin edilmesini, bulunmadığı takdirde aile dışından da temin edilebileceğini söylemiştir.⁶⁴³

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme, hakemlerin yabancılardan tayin edilebilirliğinin mümkün olduğunu, ayette “ehlinden” diye zikretmesinin ise karı kocanın hallerine daha iyi vakıf olduklarından ve onlara karşı daha şefkatli davranmalarından kaynaklı olduğunu zikreder.⁶⁴⁴ İbn Müneccî de hakemlerin aileden olmasının şart olmadığını söylemektedir.⁶⁴⁵

Sonuç olarak; anlaşmazlığa düşen eşlerin arasını sulh etmek amacıyla, ayette belirtildiği üzere her iki taraftan da hakem tayin etmek gerekmektedir. Ancak belirlenen bu hakemlerin aile yakınlarından olmasının efdal olmasıyla birlikte bu yakınlık zorunluluk teşkil etmemektedir. Dört mezhebin de ortak görüşüne göre aile dışından bir yabancı da hakem olarak belirlenebilmektedir. Muhammed ali sabûnî de

⁶³⁹ Nisâ 4/34-35, 128.

⁶⁴⁰ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 425; Muhammed Ez-Zühri El-Gamrâvi, *Es-Siracü'l-Vehhac*, Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabâat-i ve'n-Neşri, Beyrut, s. 401.

⁶⁴¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. IV, s. 244.

⁶⁴² İbnü'l-Berâziî, Ebû Saîd Halef b. Ebî'l-Kâsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî el-Berâziî, *et-Tehzîb fî İhtisârî'l-Müdevvene*, Dâru'l-Buhûsi li Derâsâtî'l-İslâmiyyeti ve İhyâü't-Türâsî, Dubai, 2002 (h. 1423), C. II, s.405.

⁶⁴³ Sıkkî, *el-Câmiu li-Mesâilî'l-Müdevvene*, C. IX, s. 535.

⁶⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, C. III, s. 94.

⁶⁴⁵ Zeynüddîn el-Müneccî b. Osman b. Es'âd İbnü'l-Müneccî, *el-Mümteu fî Şerhi'l-Mukne*, Mektebetü'l-Esedî, Mekkei Mükerrreme, 2003 (h. 1424), C. III, s. 743.

“Ahkâm Tefsiri” adlı eserinde hakemlerin ailden olma şartının olmadığını ancak aileden olursa daha makbul olacağını ifade etmiştir.⁶⁴⁶

4.9. Nafaka

4.9.1. Erkeğin Uzaktaki Karısına Nafaka Verme Yükümlülüğü

Evlilik akdinin sonuçlarından biri de nafakadır. Erkek hanımın bulunduğu çevrenin örfüne göre yeme, içme ve barınma masraflarını karşılamak durumundadır.⁶⁴⁷ Tüm mezheplere göre kadının nafakası kocasının üzerine vâciptir.⁶⁴⁸ Şâfiî mezhebine göre eğer koca, uzakta olan karısının nafakasını temin etmezse, karısı istesin veya istemesin, bu onun üzerine borç olarak yazılır. Çünkü nafaka evlilik akdi ile birlikte üzerine zimmetlenmiştir.⁶⁴⁹ Mâverîdî durumu Beyhakî tarafından nakledilen Hz. Ömer’in şu uygulamasına dayandırmaktadır. Hz. Ömer eşlerinden uzak olan ordu komutanlarına bir mektup yazarak şöyle dedi: “Ya eşlerinizin ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle onların nafakalarını temin edin ya da onları boşayın. Eğer boşarsanız daha önce ödemediğiniz nafakalarını da onlara gönderin.” Şafîîler, “Hz. Ömerin bu sözüne karşı çıkan olmadığı için icmâ oluşmuştur” derler.⁶⁵⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe’ye göre, ödenmemiş nafaka ancak hâkimin kararıyla kocanın üzerine borç olarak takdir edilir.⁶⁵¹ Çünkü nafaka bir tazminat değil, bağdır.⁶⁵²

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler kocası terkeden ya da sefere giden kadının nafakası kesilmez demektedir.⁶⁵³

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlerin delili de tıpkı Şafîîlerde olduğu gibi Hz. Ömer’in (r.a.) uygulamasıdır.⁶⁵⁴ Hanbelîler, koca kayıp ise kadının da kocasının

⁶⁴⁶ Muhammed Ali Sabûnî, *Ahkâm Tefsiri*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1984, C.I. s. 404.

⁶⁴⁷ Celal Erbay, “Nafaka”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XXXII, ss. 282-285.

⁶⁴⁸ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni*, C. VI, s. 23; Kudûrî, *et-Tecrîd*. C. X, s. 5380, 5381; Kâdî Abdolvahhâb, *el-İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf*. C. II, s. 806; Şâfiî, *el-Üm*. C. V, s. 93.

⁶⁴⁹ Begâvî, *et-Tehzîb fi- Fıkhi'l-İmâm Şâfiî*, C. VI, s. 357.

⁶⁵⁰ İbn Rifâa, Ahmed b. muhammed b. Aliyyü'l-Ensârî, Ebû'l-Abbâs Necmeddîn, *kifâyetü'n-Nebîyye fi Şerhi Tenbiyye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009. C. XV, s. 223.

⁶⁵¹ Buhari, *el-Muhît el-Burhânî*, C. IV, s. 538.

⁶⁵² Zebidî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, C. II, s. 87.

⁶⁵³ Sıkkîlî, *el-Câmiu li-Mesâili'l-Müdevvene*, C. IX, s. 286.

malından nafakasını temin etme imkânı yoksa işi hâkime götürür. Hâkim kocanın varlıklarından satarak kadının nafakasını günbegün ödeyebileceğini belirtirler.⁶⁵⁵

Kısaca, nafaka erkeğin evlenme akdiyle birlikte üstlendiği bir yükümlülüktür. Uzun süre karısının nafakasını ödemeyen kocaya, Hanbelî ve Şafîilere göre, ödemediği zamanlar borç olarak yazılır. Mâlikîler de işi hâkime götürür ve verilen karara uyar demiştir. Hanefîler ise, “geçmiş günlerin nafakası tazmin edilmez ama sonraki günler hâkimin kararıyla ödenir” demiştir. Hanefîlerin sahabe icmâsı oluşmadığı kanatinde oldukları söylenebilir.

4.9.2. Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik Sebebi Olması

İslâm hukukunda nafaka, geçim, giyim eşyası ve süknâ (oturma hakkı) dır⁶⁵⁶ ve İslam hukukuna göre koca, karısının geçim masraflarını karşılamakla yükümlüdür. Bu harcamalar örf'e uygun olmalıdır. Bununla birlikte, hem İslam Hukuku hem de Türk Aile Hukuku, kocanın kasıtlı ya da kasıtsız olarak karısının geçim masraflarını karşılamakta göstereceği ihmal ya da acizliği, kadının boşanma isteği için neden kabul etmiştir.⁶⁵⁷

Şafîîler kocanın karısının nafakasını temin edememesini nikâhın feshi için gerekçe sayarlar⁶⁵⁸ ve böyle bir durumda karının fesih hakkıyla ilgili Ebû Hüreyre'nin bir rivayetini delil olarak getirirler. Bu habere göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) karısının nafakasını temin edemeyen bir adamla karısının arasını ayırmıştır.⁶⁵⁹

Şafîîler kadının nafakası temin edilmediğinde zarara uğradığını bu yüzden boşanma muhayyerliği elde ettiğini savunurlar ve bu konuda sahabenin icmâsı olup muhalif olan çıkmadığını da iddialarına eklerler.⁶⁶⁰

⁶⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, C. VII, s. 772-773; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 361; Buhâtî, *Keşşâfü'l-Kinâ*, C. VIII, s. 2828.

⁶⁵⁵ Şemsettin Ulusal, “İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması,” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 38, 2021, ss. 185-208.

⁶⁵⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu*, C. II, s. 444.

⁶⁵⁷ Ulusal, “İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, ss. 185-208.

⁶⁵⁸ Şafîî, *el-Um*, C. VI, s. 277; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 455.

⁶⁵⁹ Şafîî, *el-Um*, C. VI, s. 277; Nevevî bu haberin Dârekutnî ve Beyhakî tarafından Asım el-Kari ve Ebû Salih tarikiyle tahririnin yapıldığını, Ebû Hâtim tarafından illetli görüldüğünü ancak, Said b. Müseyyeb, Said b. Mansur, Şafîî ve Abdurrezzak nezdinde şahitleri (aynı anlamda rivayetleri) nin bulunduğunu belirtir. Bkz. Nevevî, *Kitâbu'l-mecmû*, C. XVIII, s. 268; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 455.

⁶⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 455.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Bu mezhebe göre koca karısının nafakasını teminle mükelleftir⁶⁶¹ ancak nafakası kocası tarafından temin edilmeyen kadının, boşanmayı isteme hakkı yoktur.⁶⁶² Onlar nafakayı temin etmeyen kocanın hakkında ayrılma kararının verilmesini belli şartlara bağlı kılarlar. Kadının alacağı nafaka hakkını borca bağlarlar. Bu şekilde yapıldığında her ne kadar kadın nafaka hakkı konusunda mağdur edilse de bu mağduriyetin nafakanın borca bağlanarak giderilebileceğini, ancak tefrik kararıyla erkeğin cimâ hakkının tamamen kalktığını ve telafisi olmadığını, bu durumda da erkek için kadınınkinden daha büyük bir hak kaybı olduğunu savunurlar.⁶⁶³ Koca varlıklı olduğu halde karısının nafakasını ödemezse mahkeme yoluyla ödemesi sağlanır.⁶⁶⁴

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre eğer koca karısının nafakasını temin etmekten aciz ise kadın nafakasını temin etmeyen kocasının yanında kalmakla onu terketmek arasında muhayyer bırakılır. Dilerse kocasıyla kalır dilerse boşanmayı talep edebilir. Boşanmayı istediği takdirde hâkim aralarının ayrılması kararını verir.⁶⁶⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre eğer koca karısının nafakasını yani elbiseleri ve bazı ihtiyaçlarını karşılayamaz ise kadına seçme hakkı doğar. Dilerse kocasıyla yaşamaya devam eder, dilerse boşanma talebinde bulunur. Ayrılmayı istediği durumda geçmiş nafakalar kocanın zimmetine borç olarak yazılır.⁶⁶⁶ Hanbelîler Bakara suresinin 229. Ayetini⁶⁶⁷ bu konuya delil getirirler. Nafakayı temin edemediği için “iyilikle tutma” seçeneğinin ortadan kalkacağına, haliyle “güzellikle salıverme” durumunun ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söylerler.

Özet olarak diyebiliriz ki, karısının nafakasını bilerek ya da acziyetten dolayı temin edemeyen erkeğin karısı için; Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîler için muhayyerlik hakkı doğar. Bu durumdaki kadın dilerse kocasıyla yaşamaya devam eder, dilerse

⁶⁶¹ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

⁶⁶² *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-kuveytiyyetü*, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyyetü, h. 1404-1427, C. 41, s. 323.

⁶⁶³ Ulusal, “İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması” ss. 185-208.

⁶⁶⁴ Ak, *İslam Hukukunun Sâbiteleri*, s. 131.

⁶⁶⁵ Seğlebi el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil*, 872/ s.394; Desûki, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, C. II, s. 518.

⁶⁶⁶ İbn Kudâme, *Umdetü'l-Hâzîm fi'z-Zevâidi alâ Muhtasari Ebû'l-Kâsım*, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2007 (h. 1428), s. 536.

⁶⁶⁷ “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.” Bakara 2/229.

boşanma talebinde bulunabilir. Hanefîler ise bu durumdaki kadının böyle bir seçim hakkının olmadığını, dolayısıyla böyle bir kocaya sabretmesi gerektiğini söylerler. Buna göre hanefîlerin sahabe icmâsı olmadığını düşündükleri söylenebilir.

4.9.3. Nüşûz⁶⁶⁸ Sebebi ile Erkeğin Nafaka Yükümlülüğünün Düşmesi

Eşler evlilik akdiyle birbirlerini karı-koca olarak kabul etmekle aralarında nafaka ilikisi başlamaktadır. Evlilik nafakanın vâcip olması Kur'ân,⁶⁶⁹ Sünnet,⁶⁷⁰ icmâ⁶⁷¹ ve akli delillerle sabittir.⁶⁷²

Ancak nüşûz nafakanın vâcipliğini düşürme sebebi sayılmıştır. Şafiîler konu üzerinde icmâ olduğunu söylerler. Nafakanın düşmesinden kasıt, ömür boyu üzerinden nafaka yükümlülüğünün kalkması değildir. Kadın, nâşize olmaya devam ettiği müddetçe erkeğin nafaka zorunluluğu yoktur. Mesela kadın gündüz asi olsa geceye kadar erkeğin nafaka sorumluluğu düşer.⁶⁷³ İbn Münzir, eğer kadın tarafından engellenmek suretiyle erkek karısıyla zifafa girememişse kadına nafaka ödemek zorunda değildir der ve konu üzerine icmâ vardır diye ekler.⁶⁷⁴

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Kudûrî'ye göre “kâfir olsun Müslüman olsun kocasının evinde kalıp kendini ondan esirgemeyen kadının nafakası kocası üzerine vâciptir” denilmiştir. Ancak nâşize kadının evine dönünceye kadar nafakası kesilir.⁶⁷⁵ Yine fetava-yı Hindiyî'ye de de kadının kocasının evinden ayrıldığı ya da kocasının evinde oturup da nefsinin ondan kabzettiği sürece nafakası ödenmez denmektedir.⁶⁷⁶

⁶⁶⁸ Nüşûz kelimesi fıkıhta “Kadının evlilik hukukuna riayet etmemesi, evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi” demektir. Bu durumdaki Kadına nâşize denir. Hacı Mehmet Günay, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, s.s. 303-304.

⁶⁶⁹ “Varlıklı olan, nafakayı varlığına göre versin. Rızkı daraltılmış olanda nafakayı Allah'ın ona verdiğinden versin. Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemesin. Allah, güçlüğü arkasından kolaylık ihsan eder.” Talâk, 65/7;

⁶⁷⁰ “Kocanın yediği zaman karısına da yedirmesi, giydiği zaman karısına da giydirmesi, karının kocası üzerindeki haklarındandır.” Kâsanî, *Bedâi*, IV/15;

⁶⁷¹ İslâm hukukçuları, kocasına iteat eden kadın için nafaka vermeyi erkek üzerine vâcip görmüşlerdir. Zühayli, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 1989, tr. X/94.

⁶⁷² Lütfiye Akgül, “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015) s. 21-34.

⁶⁷³ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VIII, s. 325; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.55.

⁶⁷⁴ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.55.

⁶⁷⁵ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 172; Kâsanî, *Bedâiü's-Sanâi*, C. III, s. 17.

⁶⁷⁶ *el-Fetâvâ' Hindiyîye*, C. I, s. 545.

Mâlikî Mezhebi: Kadına nafakası istimta' karşılığı verilmektedir. Eğer kadın bu menfaatlenmeyi kocasından esirgerse nafaka hakkı da düşer.⁶⁷⁷ Çünkü nafaka, nikâh akdi ile değil istimta' karşılığında erkek üzerine vâciptir.⁶⁷⁸

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre de kadının hastalık hayız ve nifas gibi bir takım özürlerden dolayı kocasından nefsinin uzak tutmasıyla nafakası düşmez. Ancak sebepsiz yere yapılan nüşûz sebebiyle kadının nafaka hakkı sakıt olur.⁶⁷⁹

Özetle diyebiliriz ki nüşûz eden kadının nafaka hakkının vücubiyeti ittifakla, hatasından dönene kadar kaldırılmıştır.

4.9.4. Vefat İddeti Bekleyen Kadının Nafakası

Şâfiîlere göre, vefat iddeti bekleyen kadın hamile olsun ya da olmasın onun için nafaka hakkı yoktur.⁶⁸⁰ Şâfiî âlimlerinden Mâverdî, Begâvî ve İmrânî konu üzerinde icmâ olduğunu iddia eder.⁶⁸¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî âlimlerinden Ebû Câfer Tahavî, kocası ölen kadının hamile olsun ya da olmasın nafaka alamayacağını söylerken; Ebû Bekir, hamile olmayan kadının ittifakla nafaka alamayacağı hususunu zikretmiştir. İbn Mesud, İbn Ömer, Şüreyh, Ebû Aliye, İbrahim ve Şâbânî'ye göre, ölen adamın mirasının bütününden nafakasını alır. Ancak İbn Abbas, İbn Cübeyr, Câbir, Said b. Müseyyib, Hasan el-Basri ve Âtâ'ya göre kocanın malından nafaka ödenmez. Kadının nafakası kendisine aittir. Cessâs, mezhep içi ortak görüşün hamile olsun ya da olmasın kadına nafaka ödenmeyeceği yönündedir demiştir.⁶⁸²

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebinde vefat iddeti bekleyen kadının nafakası hamile olsun veya olmasın kocanın malı mirasçılara nakledildiğinden kendisine aittir.⁶⁸³ Müdevvene'de belirtildiği üzere kocası vefat eden kadına kocasından nafaka yoktur.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ Sağlebî el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s. 784.

⁶⁷⁸ Kurtubî, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti*, C. II, s. 559.

⁶⁷⁹ Ebû Ya'lâ, *er-Rivayeteyni ve'l Vecheyne*, C. II, s. 128.

⁶⁸⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. XI, s. 256.

⁶⁸¹ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 682.

⁶⁸² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. V, s. 318; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertib 'ş-Şerâi'*, C. III, s. 211.

⁶⁸³ İbn Bezîze, *Ravzatü'l-Müstebîn fî Şerhi'l-Telkîn*, Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2010, C.II, s. 875.

⁶⁸⁴ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 52.

Hanbelî Mezhebi: İmâm Ahmed de kocası ölen kadına nafaka verilmez demiştir.⁶⁸⁵ Hâşimî'ye göre kocası ölen hamile kadının nafakası terekeden ödenmez. Mirastan nasibine düşen ile nafakasını temin eder.⁶⁸⁶

Nihai olarak diyebiliriz ki, kocası ölen kadının hamile olmaması durumunda iddet müddeti içerisindeki nafakası kendisine ait olmakla birlikte, hamile olduğu takdirde Hanefî mezhebi hariç diğer mezhepler nafaka yoktur demişlerdir. Hanefî mezhebinde ise birkaç muhalif görüş çıksa da Cessâs, mezhebin nihai görüşünün hamile olsun olmasın kocası ölen kadına nafaka yoktur şeklinde kabul gördüğünü bildirmektedir. Şâfiîlerin iddia ettiği üzere konu üzerinde ittifak mevcuttur.

4.9.5. Ric'i Talâkla Boşanan Kadının Nafaka ve Mesken Hakkı

Şâfiîlere göre iddet bekleyen kadın için iki hal söz konusudur. İlki kocasına tekrar dönme ihtimali olan kadın (ric'iyye), diğeri ise kocası tarafından bâin talâk ile veya hulu' ile boşanan kadın (mebtûte). Boşanma türlerinden olan ric'i talâk, erkeğin yeni bir mehre ve nikâha ihtiyaç duymadan karısına dönme olasılığının olduğu boşanma şeklidir.⁶⁸⁷ Bu boşamada geri dönüş mümkün olduğu için iddet müddeti içinde sorumluluk açısından evlilik hükümleri aynen geçerlidir. Şâfiîler konuyla ilgili icmâ olduğunu iddia ederek şöyle derler: “Bir erkek karısını ric'i talâkla boşadığı zaman kadının “nafaka” ve “sükânâ” hakkı erkeğe aittir. İbn Münzir de aynı görüştedir.”⁶⁸⁸ Çünkü erkek eşinden faydalanabildiği sürece evliliğin gereği olarak bu ihtiyaçlarını karşılamak durumdadır. Dilediği zaman karısına dönebilme imkânı olduğu için, faydalanamama durumu geçici bir engel olup, asl olan evliliğin sorumluluklarının yerine getirilmesidir. Konu üzerinde icmâ mevcuttur.”⁶⁸⁹ Bâin talâkla boşanan kadının nafakası ise eğer hamile ise yine kocasına aittir, hamile değil ise hüküm mezheplere göre farklılık gösterir.⁶⁹⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî hukukçularının önde gelen isimlerinden olan Cessâs, Tahâvî'nin “Muhtasar” adlı eserine yaptığı şerhte Ebû Câfer Tahâvî'nin dilinden şunları söyler: “Hamile olsun veya olmasın iddeti devam ettiği müddetçe boşanan

⁶⁸⁵ Ebû Muhammed Harb b. İsmail b. Halfî'l-Kirmânî, *Mesâilü Harbi'l-Kirmânî*, h. 1422, C. II, s. 600.

⁶⁸⁶ eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Raşâd*, Müessesetü'r-Risâleti'n-Nâşirûn, 1998 (h. 1419), s. 321.

⁶⁸⁷ Acar, “Talâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, s.s. 496-500.

⁶⁸⁸ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.61.

⁶⁸⁹ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s. 50.

⁶⁹⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, C. XI, s. 465.

kadının nafakası ve barınması kocasının üzerinedir. Bu konuda kadın kâfire de olsa Müslüman da olsa farketmeksizin, nasıl ki nikâh akdinde nafaka erkeğe ait ise iddet müddeti içinde de nafaka ve sükna yine erkeğe aittir.⁶⁹¹ İmâm Kudûrî'ye göre de iddet bekleyen kadının nafakası her halukârda erkeğe aittir.⁶⁹² Kısaca Hanefilere göre iddet bekleyen kadın ric'i talâkla da boşansa, bâin talâkla da boşansa, hamile olsun veya olmasın nafaka ve sükna hakkı iddetini tamamlayıncaya kadar kocasına aittir.⁶⁹³

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre de ric'i talâkla boşanan çiftlerin arasındaki evlilik bağı henüz tamamen kopmadığı için iddet müddeti boyunca sükna ve nafaka hakkı erkeğe aittir.⁶⁹⁴ Bu mezheptekiler içtihatlarını Talâk suresinin 6. Ayetine dayandırırılar.⁶⁹⁵ İmâm Mâlik de, erkek karısını ric'i talâkla boşarsa hamile olsun ya da olmasın karısının nafakası erkeğe aittir. Çünkü her halde de iddeti bitinceye kadar karısı sayılır⁶⁹⁶ demektedir.

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîlere göre ric'i talâkla boşanan kadına, evlilik henüz tam olarak sona ermediği için talâktan önce kocası nasıl nafakasıyla sorumluydu, iddet müddeti içinde de kadının nafakası ve oturacağı yerden sorumludur.⁶⁹⁷ Konunun dayanağı olan deliller ise Kitap, sünnet ve icmâdır.⁶⁹⁸ İmâm Ahmed'e göre, ric'i talâkla boşanan kadın için kocası üzerinde hem sükna hem de nafaka hakkı vardır.⁶⁹⁹

İbn Kudâme, ric'i talâkla boşanan kadına kocası tarafından hem nafaka, hem de iskân temin edilmelidir diyor. Talâk bâin olduğu durumda ise eğer hamile ise doğuma kadar kadın için nafaka ve iskân hakkı var iken, hamile değil ise sadece iskân hakkı vardır nafakası kesilir. Kadın hamile olmadığı zannedilip nafakası kesildikten sonra, hamile olduğu ortaya çıkarsa geçmiş günlere dönük nafaka hakkını tazmin eder.⁷⁰⁰

⁶⁹¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasarı 'l-Tahâvî*, C. V. S. 314.

⁶⁹² Kudûrî, *et-Tecrîd*, C. X, s.5395/1285.

⁶⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. V, s. 201; Fahreddin ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâyik*, C. III, s. 60; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanaî*, C. III, s. 209.

⁶⁹⁴ Sağlebî el-Bağdâdî, *el-Muavvene*, s. 932; Lahmî, *Tebziratü'l-Lahmî*, C. V, s. 2256.

⁶⁹⁵ “Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin”. Talâk, 65/6.

⁶⁹⁶ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 48.

⁶⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, C. III, s. 229.

⁶⁹⁸ İbn Kudâme, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukne'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî li'n-Neşr-i ve't Tevzi', C. IX, s. 238.

⁶⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Hidâye*, 487; İbn Kudâme, *Umdetu'l Fıkh*, s. 107.

⁷⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, s. 390.

Hülâsa konuyu toparlayacak olursak, dört mezhebe göre de erkek ric'i talâkla boşadığı eşinin hem nafaka hem de oturacağı yeri temin ile memurdur. Şâfiîlerin iddia ettiği üzere konu üzerinde icmâ mevcuttur. Ama talâk eğer bâin olursa durum ihtilaflıdır. Mezheplere göre farklı görüşler mevcuttur.

4.9.6. Boşanmadan Sonra Kadına Mut'a Verilmesi

Boşanma tazminatı diye adlandırılan “mut'a” İslam hukukunda kendisinden kaynaklanmayan bir sebepten dolayı boşanan kadına, boşayan koca tarafından verilen mehir dışında bir miktar mal veya menfaattir.⁷⁰¹

Şâfiîlere göre daha önceden mehri belirlenmiş olsun veya olmasın kocanın, ilişkiye girdiği hanımını boşamasının akabinde ona mut'a vermesi gerekmektedir. Şâfiîlere göre bu konuda sahabenin icmâsı vardır.⁷⁰² Buna delil olarak ise Ahzâb sûresinin 28. Ayetini gösterirler. Ayet şu şekildedir: *“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım.”* burada Hz. Peygamber'in eşlerine mut'a verilmesinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'in eşleri kendisiyle birlikte olduğuna göre bu durumdaki kadınlara da mut'a verileceğini söylemişlerdir.⁷⁰³ Ayrıca “Bakara sûresinin 241. Ayetinde Allah (c.c.) *“Boşandığınız eşlerinizi iyilikle metalandırın”* buyurmaktadır. Şâfiîlere göre ayet umumi bir mana ifade ederek boşanan tüm kadınları kapsamaktadır. Ancak Allah (c.c.) bu ayeti Bakara sûresinin 237. Ayetiyle tahsis etmiştir. Ayette: *“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur.”* Buyrulmaktadır.⁷⁰⁴

Özetle diyebiliriz ki mehri belirlenmemiş (mufavvida) kadın gerdek öncesi boşanmışsa mut'a vacip olur. Mehir belirlenmiş olan gerdek öncesi boşansa sadece mehirin yarısı, mehri belirlenmiş olsun veya olmasın gerdek sonrası boşamada mehir yanında mut'a da vermek vaciptir.

⁷⁰¹ Hasan Tanrıverdi, “İslam Hukukunda Boşanma Tazminatı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, C. X, S. 38, s. 451.

⁷⁰² Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 548; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 523.

⁷⁰³ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 458; İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 473.

⁷⁰⁴ Nevevî, *el Mecmûu şerhi'l Mühezzeb*, C. XVI, s. 387.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre kadının mehri, nikâh akdinde, mehri belirlenmiş müsemma olsun ya da nikâhtan sonra mehri misil olarak belirlenmiş olsun fark etmez ilişkiye girdikten sonra kocası tarafından boşandığında o kadın için mut'a vâcip değil, müstehabtır.⁷⁰⁵ Çünkü Allah (c.c.) mut'ayı iki şarta bağlamıştır. Bunlar mehrin olmaması ve birleşme olmaması. Bu nedenle de mehri müsemma ile ilişkiye girmeden boşanan kadına mut'a yoktur. Çünkü o zaten mehrin yarısını hak kazanmaktadır. İlişkiye giren kadının boşanması durumunda ise zaten mehrin tamamını hak ettiği için mut'a verilmemesi daha evlâdır. Çünkü mut'ayı hak etmesi için herhangi bir teminatının olmaması ve mübtezel (mağdur) olması gerekir. Aksi takdirde hem mut'a hem mehir almış olur ki bu da kendisi için iki karşılık anlamına gelir.⁷⁰⁶

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'e göre nikâh akdinde kendisine mehir belirlenen kadın, kocasıyla ilişkiye girdikten sonra kocası tarafından boşanırsa ona mut'a vardır. Ancak buna mecbur tutulmaz, müstehabtır.⁷⁰⁷

İmâm Mâlik, Kur'an-ı Kerim'de geçen *"Bu ihsanda bulunanlar/iyilik yapanlar üzerine bir haktır."*⁷⁰⁸ Ayetindeki "ihsanda bulunanlar üzerine bir hak" ifadesini ve *"Boşanmış kadınlar için, muttakiler üzerine bir hak olarak, örfe göre bir meta'(mut'a) vardır."*⁷⁰⁹ Ayetinde yer alan "muttakiler üzerine bir hak" ifadesini dikkate alarak mut'anın vâcip olmayacağını söylemiştir.⁷¹⁰ Çünkü ona göre bütün müminler ayette bahsedildiği gibi takva ve ihsan üzere değildir. Dolayısıyla herkese vâcip olması söz konusu olamaz.

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre kendisine mehir belirlenmeyip kocasıyla ilişkiye girmeden boşanan kadın için mut'a vâcip, diğer bütün kadınlar için ise müstehabtır.⁷¹¹ Çünkü onlar da Şâfiîler gibi *"Boşandığınız eşlerinizi iyilikle metalandırın"*⁷¹² ayetinin umumi bir anlam içerdiğini söylerler.

⁷⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsûd*, C. VI, s. 61; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, C. II, s. 303.

⁷⁰⁶ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 548.

⁷⁰⁷ İmâm Mâlik, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, C. II, s. 238.

⁷⁰⁸ Bakara, 2/236.

⁷⁰⁹ Bakara, 2/241.

⁷¹⁰ Tanrıverdi, *"İslam Hukukunda Boşanma Tazminatı"*, Sayı:38, s. 45.

⁷¹¹ Ribâd ve Seyyit İzzet İyd, *el-Câmiu li-Ulûmi İmâm Ahmed*, C. XI, s. 400; Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerhu Zâdi'l-Müstekni'*, h. 1433, s. 224.

⁷¹² Bakara, 2/241.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki Şâfiîlerin iddia ettiği gibi “önceden mehri belirlenmiş veya belirlenmemiş olsun kocanın, ilişkiye girdiği hanımını boşamasının akabinde mut’a vermesi gerekmektedir; konuyla ilgili icmâ mevcuttur” sözüne karşın mut’anın meşruiyetinde ittifak eden diğer üç mezhep İmâmı bu şartlarda mut’anın müstehab olduğunu söylemektedirler.

4.10. İddet

4.10.1. İddetin Meşruiyeti

Kur’an’dan delili: *“Geri dönülebilir talâk ile boşanan kadınlar, üç âdet müddetince bekleyip kendilerini gözetlemelidirler. Eğer Allah’a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın rahimlerinde yarattığı hayız hâlini veya hamileliği gizlemeleri kendilerine helâl değildir. Eğer barışmak ve aralarını düzeltmek isterlerse kocaları, bu süre içinde onları geri almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha fazla hak sahibidirler. Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.”*⁷¹³

*“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme süresini tamamladıklarında ya onları yanınızda güzellikle tutun veya kendilerinden tatlılıkla ayırın.”*⁷¹⁴

*“Vefat eden mü’minlerin geride bıraktıkları eşleri, yeniden evlenebilmek için 4 ay on gün bekleyeceklerdir. Bekleme süresi dolunca, meşrû çerçevede kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁷¹⁵

Hadisten delili: Esmâ Bint-u Yezid İbni’s-Seken el-Ensariyye radiyallahu anha’nın anlattığına göre, *“Esmâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında kocasından boşanmıştır. Ve o sıralarda boşanan kadın için henüz iddet bekleme hükmü yoktu. İşte bu sebeple, Esmâ boşanınca, Allah Teâla Hazretleri, boşanan için iddet bekleme emrini indirdi.”*⁷¹⁶

Ruveyfi’ İbn Sabit el-Ensari (r.a.) anlatıyor: *“Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kimseye, suyunu*

⁷¹³ Bakara, 2/228.

⁷¹⁴ Bakara, 2/231.

⁷¹⁵ Bakara, 2/234.

⁷¹⁶ Ebû Dâvud, Talâk 36.

*başkasının ekinine dökmesi, yani hamile (esire)ye teması helal değildir. Keza Allah'a ve ahirete inanan mü'min kişiye, istibra hâsıl olmazdan önce esire kadına teması helal olmaz. Keza Allah'a ve ahirete inanan kimseye, taksim edilmezden önce ganimet malından satması helal değildir."*⁷¹⁷

Biten bir evliliğin ardından kadın için getirilen iddet zorunluluğu, ilk bakışta kadının boşandığı kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması ve böylece nesebin karışmaması için bir tedbir gibi görünür.⁷¹⁸ Ancak iddet ric'î talâkta kocaya, bâin talâkta iki tarafa birden yeniden düşünme imkânı vermesi, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hatırasına saygıyı, kadının yeni bir hayata kendini hazırlamasına imkân tanınması gibi önemli amaç ve hikmetleri de içinde barındırır.⁷¹⁹ Şâfiî fıkıh literatürüne ait olan "Fıkhu'l Menhecî" adlı eserde de belirtildiği üzere Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetiyle ve Hz. Peygamberden (s.a.v.) nakledilen birçok hadislerle kadınların iddet beklemesinin meşruiyeti tespit edilmiş olup, Şâfiîlere göre konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁷²⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Cessâs'a göre iddet tıpkı namaz ve diğer ibadetler gibi İslam'ın lüzumlu gördüğü ibadetler gibidir. Çünkü iddet (taabbudî) yani Allah (c.c.) (c.c.) hakkıdır.⁷²¹ İddet bekleyen kadının nikâhı icmâen fâsittir.⁷²²

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre, fâsid olmayan nikâhta boşanma olduğu takdirde tam anlamıyla karı koca münasebeti yaşanmamış olsa bile, sahih halvet meydana gelmesiyle kadın iddet bekleme zorunludur. Fâsid nikâhta ise sadece gerçek ilişki meydana gelirse iddet gerekmektedir. Şâfiîler ise gerçek ilişki yaşanmadan sahih halvetle iddeti gerekli görmezler.⁷²³

⁷¹⁷ Ebû Davud, Nikâh 45; Tirmizi, Nikâh 35.

⁷¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. 6, ss. 9-10; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C. III, s. 197; Mevsilî, *el-İhtiyar*, C. III, s. 172.

⁷¹⁹ Emine Gümüş Böke, "İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası" *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Düzce Üniversitesi, 4/2, 2020, ss. 93-112.

⁷²⁰ Mustafa Hın, Mustafa Buga, Ali Eş-Şerbeci, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, Dârul-Kalem, Dımeşk, 1992 (h. 1413), C. IV, s.157; İbn Kudame, 1994:VII,299; Şîrbini, 1998:III,489

⁷²¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. IV, s. 349.

⁷²² Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

⁷²³ *Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, C. XXIX, s. 306.

Hanbelî Mezhebi: Şer'î olarak sınırlı bir beklemeden ibaret olan iddet, boşanmanın bir sonucu olarak gerekmektedir. Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.⁷²⁴

Konuya dair nihai sözü söyleyecek olursak, dört mezhebe göre de boşanan kadının iddet beklemesi kitap, sünnet ve icmâ'a dayanarak vâciptir. Konuyla ilgili birçok ayet ve hadis olmakla birlikte birkaç tanesini zikretmekle iktifa edeceğiz.

4.10.2. Kocasî Ölen Kadının İddet Döneminde Nikâhlanması

İbn Münzir'e göre, kocası ölen kadın, ister küçük, ister büyük olsun; ister zifafa girmiş, ister girmemiş olsun hamile değil ise iddet müddeti, icmâen dört ay on gündür.⁷²⁵ Atâ'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Ali'ye iddet müddeti içerisinde nikâhlanan bir kadın getirilir ve Hz. Ali aralarını ayırır kadına da şöyle der: "Birinci iddetinden kalan günlerini tamamla; sonra da ikinci iddetinden doğan 3 kur'u bekle. Akabinde dilersen, şu an aranızı ayırdığım kocanla tekrar nikâhlanırsın ya da nikâhlanmazsın. Tercih hakkı sana ait." Burda Hz. Ali iki iddeti birleştirmiştir. Şâfiîlere göre konuya kimse itiraz etmemiş ve konu üzerinde sahabe icmâsı meydana gelmiştir.⁷²⁶ Kadın ikinci kocasıyla ilişkiye girerse taraflar artık ebeden evlenemez diyen rivayetler de vardır.⁷²⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Şeybânî'ye göre eşi ölen bir kadın iddet müddeti içerisinde bir başkasıyla evlense, araları ayrılır ve kadın, 4 ay on gün olarak iddetini tamamlar, daha sonra da ikinci kocasından boşanma iddeti tutar. Eğer kocası ölmüş değilse boşanmış ise, bir iddet yeter. Ebû Hanîfe'ye göre, iddet müddeti içinde evlenen kadın için yalnızca bir iddet gerekir.⁷²⁸

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'ten konuyla ilgili iki rivayet vardır. İlki Şâfiî'nin de görüşü olan iki iddetinin tutulması yönünde diğeri ise, Hânefilerin görüşü olan tek iddetin yeterli olması yönündedir.⁷²⁹

⁷²⁴ Sâlih b. Fevzân Abdullah Fevzân, *el-Mûlahhasu'l-Fıkhi*, Dâru'l-Âsime, Riyad, (h. 1423), C. II, s. 419.

⁷²⁵ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.61.

⁷²⁶ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s. 90.

⁷²⁷ Şâfiî, *el-Müsne'd*, C. III, s. 121/1298; Suat Erdem, "İslam Hukukuna Göre İddet Ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C. XVII, S. 2, ss. 71-95.

⁷²⁸ Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekir el-Hasesî Sardefi Cemâleddin el-Rîmi, *el-Mâni'l-Bdîati fi Ma'rifeti İhtilâfi ehli-ş-Şerîati*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1999 (h. 1419), C. II, s. 328.

⁷²⁹ Sağlebî, *Uyûnu'l-Mesâil*, s. 386/847.

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme'ye göre, bir kadın iddet müddeti içinde başka bir erkekle evlense, bu nikâh fâsid bir nikâh olacağından kadının ilk kocasından olan iddeti kesilmiş sayılmaz. Eğer yeni kocasıyla ilişkiye girse, o zaman yatağının sahibi ikinci kocası olacağından ortada iddet durumu kalmaz. Eğer araları ayrılırsa kadın, önce birinci, sonra da ikincisi olmak üzere iddetini tamamlar.⁷³⁰ Muhammed Lâhim de İbn Kudâme ile aynı görüşü paylaşmaktadır.⁷³¹

Özetle, kadın henüz iddet müddeti dolmadan başka bir erkekle nikâhlansa, bu nikâhın fâsid olacağı konusunda görüş birliği var iken, tek iddet mi yoksa iki iddet mi tutulacağı konusunda ihtilaf söz konusudur. Hanbelî ve Şâfiî mezhebine göre, birleştirilmek suretiyle iki iddet tutulur. Hanefî mezhebine göre bu vaziyette tek iddet kâfidir. Mâlikîlerden ise konuya dair, hem Şâfiîlerin görüşünü, hem de Hanefîlerin görüşünü destekler nitelikte iki ayrı rivayet intikal etmektedir.

4.10.3. Adet Görmeyen Kadının İddet Esnasında Adet Görmesi

Adetten kesilmiş veya hiç adet görmemiş kadınların iddeti talâk tarihinden itibaren üç kamerî aydır. Allah (c.c.) Kur'an'da, "Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdet görmeyenlerin iddetlerinde tereddüde düşerseniz onların iddetleri üç aydır" demektedir.⁷³² Şâfiî hukuk kitaplarından olan İbn Rifâi'nin "kifâyetü'n-Nebî adlı kitabında belirtildiği üzere, adet görmeyen kadın iddet müddeti dolmadan adet görmeye başlasa, iddet müddetinde artık aylara değil, temizlik dönemine itibar edilir. Nasıl ki suyu gören teyemmümlünün abdesti bozulur ise bu kadının da ay hesabı bozulur. Temizlik müddeti üzerinden hesap yapılır. İbn Münzir de aynı görüşte olup konu üzerinde icmâdan söz eder.⁷³³ İbn Sabbâğ bu konuda icmâ olduğunu bildirmektedir. Yalnız adetten önceki günlerin iddetten sayılıp sayılmayacağı konusunda ihtilaf vardır. Çoğunluğa göre sayılması evlâdır.⁷³⁴

⁷³⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C. III, s. 204.

⁷³¹ Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim, *el-Medleu ale'l-Dakâiki Zâdi'l-Müsteknî*, Dârü Künûzi İşbiliya, Riyad 2010 (h. 1431), C. V, s. 141.

⁷³² Talâk, 65/4

⁷³³ Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-Mühezzeb*, C. II, s. 319; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 61.

⁷³⁴ Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf Firûzâbâdî eş-Şîrâzî, *et-Tenbîhi fî Fıkhi's-Şâfiî*, Âlemü'l Kütüb, Beyrut, 1983 (h. 1403), s. 200.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler de üç ay hesabıyla iddet bekleyen kadın için, henüz süresi dolmadan âdet görmeye başlaması halinde geçen süreyi hesaba katmaksızın üç hayızlık iddeti yeniden başlar derler.⁷³⁵

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik “Muvattâ” adlı eserinde Şâfiîlerle aynı şeyi söyleyerek görüş birliği sağlamıştır.⁷³⁶

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî mezhebine göre de ay hesabıyla iddet bekleyen küçük, bu esnada adet görmeye başlasa kurû’ olarak iddetini tamamlar.⁷³⁷

Özetle; adet görmediği için ay hesabıyla iddet tutan kadının hayız görmeye başlamasıyla iddeti ay hesabından çıkıp kurû’ hesabına dönüşür. Dört mezhepte bu konuda aynı görüştedir. Adetten önceki beklediği günlerin iddetten sayılıp sayılmaması konusunda ise ihtilaf vardır.

4.11. Nesep

4.11.1. Anne Babası Boşanan Mümeyyiz Çocuğun Velisini Seçme Hakkı

Boşanan anne babanın çocuklarının velayet durumu söz konusu olduğunda İslam hukukçuları olması gerekenle ilgili konuyu ele almışlar ve her biri, konuyla ilgili olarak kendi görüşlerini beyan etmişlerdir. Şâfiî mezhebine göre bu durumdaki çocuk küçük ise evlenmediği müddetçe çocuk annesinde kalır. Eğer mümeyyiz ise, ikisinden birini seçmek üzere muhayyer bırakılır.⁷³⁸ Konuyu İmrânî şu hadise dayandırır. Ebû Hüreyre anlatıyor: “*Bir gün Peygamberimizin (s.a.v.) yanında oturuyordum. Bir kadın elinde çocuğuyla yanıma geldi ve dedi ki; Ya Rasulüllah, bu benim oğlumdur. Bana kuyudan su çeker ve bana yardımcı oluyor. Ama boşandığım kocam çocuğumu benden almak istiyor diyor. Peygamberimiz (s.a.v.) de bu durum üzerine çocuğa tercih hakkı sunuyor ve çocuk annesini tercih ederek oradan ayrılıyor.*”⁷³⁹ İmrânî konu üzerinde icmâ olduğunu iddia eder.⁷⁴⁰ İbn Münzir de konuya ilişkin icmâ var diyerek aynı görüşü desteklemektedir.⁷⁴¹

⁷³⁵ Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 466-471.

⁷³⁶ İmâm Mâlik, *el-Muvattâ*, 3/ 103.

⁷³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 218; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VIII, s. 112; İbn Kudâme, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Muknî*, C. IX, s. 114.

⁷³⁸ Şâfiî, *el-Üm*, C. VII, s. 99.

⁷³⁹ Ebû Dâvud, Sünen, 251.

⁷⁴⁰ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s. 288.

⁷⁴¹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.56.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîler, konuyu çocuğun cinsiyetine göre farklı şekillerde ele alır. Eğer çocuk erkek ise, belli bir yaşa gelene kadar annenin yanında kalır, biraz büyüdükten sonra ise çocuk, terbiyesiyle yakından ilgilenilsin diye babaya verilir. Kız çocuklarının babaya verilmesi ise, hayız görmeye başlamasından sonra gerçekleşir. Çocukların iyiyi kötüyü birbirinden ayırma yetisi henüz olgunlaşmadığı için, konuyla ilgili seçim hakkı tanınmaz.⁷⁴² Kudûrî de yukarıdaki Ebû Hüreyre hadisinin, kuyudan su çekerek yardımda bulunduğu binaen buluğ çağına ulaşan çocukları ihtiva ettiğini ve muhayyerlik hakkı bu yaştan sonra tanınması gerektiğini ifade eder.⁷⁴³

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik kız çocuğunun evlenip kocasıyla zifafa girene kadar annesiyle kalması gerektiğini, erkek çocuğunun ise buluğ çağına girinceye kadar babasının yanında kalması gerektiğini söylemektedir.⁷⁴⁴ Yani çocuğun bir seçim hakkı yoktur.

Hanbelî Mezhebi: Bu mezhebe göre de, anne babası ayrıldığında mümeyyiz çocuğun kimde kalacağına dair aralarında anlaşmazlık çıkarsa, seçim hakkı çocuğa bırakılır. Dilediğini tercih eder. Yalnız bu durum her iki tarafında salih olması şartına bağlıdır. Eğer içlerinden biri salih değil ise, karar çocuğun seçimine bırakılmaksızın diğerinin lehine sonuçlanır.⁷⁴⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, karı koca ayrıldığında mümeyyiz çocuğun kimde kalacağı konusunda anlaşmazlık çıkar ise, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tercih hakkı çocuğa sunulurken; Mâlikî ve Hanefîlere göre tercih hakkı çocuğa ait değildir. Bu durumda, konu üzerinde bir mutabakat sağlanamaması sonucu olduğu üzere mezhepler arası ittifaktan söz etmek de mümkün görülmemektedir.

4.11.2. Mülâanede Çocuğun Anneye İntisabı

Koca karısına zina isnat edip lanetleştiklerinde eşlerin arası ayrılır. Çocuk anneye verilir. Bu sonucun ortaya çıkmasına, babanın, yeminle karısın zina ettiğini ifade etmesi sebep olmuştur. Şâfiî der ki: Çocuğun anneye verilmesi akla uygundur ve insanlar bu noktada icmâ etmişlerdir. Konun temellendirilmesinde Şâfiî, Hz.

⁷⁴² Bedreddîn Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, C. VII, ss. 649-653.

⁷⁴³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, s. 10/5408.

⁷⁴⁴ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s. 287.

⁷⁴⁵ Ahmed Tayyâr, *Vebelü'l-Gamâmeti fî Şerhi Umde*, C. VII, s. 104.

Peygamber'in mülâane yapanların aralarının ayrılması ve çocuğu da anne verdiğini ifade eden rivayeti delil olarak kullanmıştır.⁷⁴⁶ Hz. Peygamber “Çocuk, yatak sahibine aittir” buyurmaktadır. İbn Münzir de bu konudaki icmâ görüşünü desteklemektedir.⁷⁴⁷

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Liân olayı vukû bulduktan sonra çocuğun anneye verilmesi Ebû Hanîfe'ye göre; doğum anına itibarladır ve bu durumda çocuğun anneye verilmesinde ittifak vardır. Eğer baba çocuğu nefyetmekte 1 ya da 2 yıl sussa bu zamandan sonra çocuğu nefyedemez.

İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yusuf'a göre ise; çocuğun nefyedilme süresi 40 gündür. Çünkü o nifas vaktidir ve nifas vakti doğum vakti sayılır. Hanefî mezhebinde hüküm olarak nifas vaktine itibar edilmiştir.⁷⁴⁸

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik'in bu konudaki görüşü de diğer İmâmlarla aynı minvaldedir.⁷⁴⁹ Buna delil olarak da Şâfiî ve İbn Ömer'in de rivayet ettiği şu hadisi göstermiştir. “Kadın ve erkek lanetleştiklerinde araları ayrılır ve çocuk anneye verilir.”⁷⁵⁰

Hanbelî Mezhebi: İmâm Ahmed de tıpkı diğer imâmlar gibi karı koca arasında lanetleşme olduğunda araları ayrılır ve eğer ortada çocuk varsa velayeti anneye verilir. Bu konuda ittifak edilmiştir.⁷⁵¹

Sonuç olarak; mülâane vukû bulduktan sonra çocuğun nesebi anneye verilmektedir. Tüm mezhep imâmları bu konuda ittifak etmişlerdir.

4.11.3. Kadının Zina Mahsulü Oğluyla Nesebinin Sabit Olması ve Nikâhının Kendisine Haramlığı

Bir kadının gayri meşru ilişkiden bir oğlu olsa; çocuk, ondan bir parça olduğundan kadın için sıhriyet doğar ve o çocuğun hem kadına hem de mahremlerine

⁷⁴⁶ Şâfiî, *el-Üm*, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 1990.

⁷⁴⁷ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 60.

⁷⁴⁸ Cessâs, *Şerh 'ul-Muhtasâr 'ul-Tahâvî*, C.V, s. 218.

⁷⁴⁹ Ebû Ömer b. Yusuf b. Abdullah İbn Abdî'l-Berr el-Kurtubî, *Fethu'l-Mâlik bi-terkîbi'l-Temhîd li İbn Abdilber alâ Muvatta li'l-İmâm Mâlik*, “Kitâbü Talâk”, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1998, C. VII, s. 302.

⁷⁵⁰ Abdurrahman b. Mervan b. Abdurrahman el-Ensârî, *Tefsîru'l-Muvattâ*, Dâru'l-Nevâdir, Katar 2008 (h.1429), C.I, s. 374.

⁷⁵¹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C. III, s. 183.

nikâhı haram olur.⁷⁵² Bu konuda Şafîîlere göre icmâ oluşmuştur. Erkek için durum farklıdır. Çocuğun kimden olduğu tam olarak tespit edilemeyeceğinden, Şafîîlere göre zina mahsulü kız babaya helal olur.⁷⁵³

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefiler zina mahsulü kız, babaya icmâen haramdır derler. Ebû hanîfe, “zinadan doğan kız babaya haramdır; çünkü o kız babanın suyundan yaratılmıştır” der.⁷⁵⁴ Konunun ayetten delili: “*Anneleriniz ve kızlarınız size haram kılındı*” ayetidir.⁷⁵⁵ Bu ayete binaen zina sonucu da dünyaya gelse anneye erkek çocuğu, babaya da kız çocuğu ebediyyen haramdır.

Mâlikî Mezhebi: İmâmı Mâlik’ten zina mahsulü kızın babayla evlenmesi konusunda iki rivayet vardır. Biri, hürmeti muhasara doğurur diyerek Hanefilere yaklaşan görüş, diğeri ise, hürmeti muhasara oluşmaz diyerek Şafîîlere yaklaşan görüştür.⁷⁵⁶ Ayrıca anneye zina sonucu doğurduğu çocuk haramdır.⁷⁵⁷

Hanbelî Mezhebi: Ebû Bekir Ferc, “kişi kendi suyundan olan kızıyla evlenemez” demektedir.⁷⁵⁸ Anne de zinadan olma erkek çocuğuyla aynı sebepten dolayı evlenemez.⁷⁵⁹

Sonuç olarak; dört mezhebe göre de anne zina sonucu doğan erkek çocuğuyla herhangi bir cinsel birleşme ya da nikâh yaşayamaz. Baba da kendinden olma zina mahsulü kızıyla üç mezhebe göre böyle bir ilişkiye giremez. Ancak Şafîî mezhebi duruma farklı bir açıdan bakmış ve zina etmek haram ve büyük günahıdır. Helal olan evliliği, haram olan zina haram kılamaz diyerek babayla kız arasında hürmeti muhasara doğmadığını söylerler. Çünkü kızın o adamdan olduğu kanıtlanamaz demıştır. Ancak bu uygulanabilir bir durumun ötesinde sadece işin hukuki sonucudur. Günümüzde bu görüşle amel etmek pek de sağlıklı olmayacaktır. Çünkü gelişmiş tıp bilimi sayesinde çocuğun babasını belirlemek artık mümkündür.

⁷⁵² Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, C. VII, s. 299.

⁷⁵³ Nevevî, *Minhâcû't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftin fi'l-Fıkhi*, s. 210.

⁷⁵⁴ Ömer b. İshak b. Ahmed b. Hindi'l-Gaznevî, *el-Gurratü'l-Münîfet-ü fî Tahkiki Ba'zı Mesâili*, Müessesetü Kütübü's- Sekâfiye, 1986 (1406), s. 139.

⁷⁵⁵ Nisa, 4/23.

⁷⁵⁶ Dâru'l-İftâi Mısıryye, *Fetâvâ Dâru'l-İftâi Mısıryye*, C. I, s. 317.

⁷⁵⁷ Emrullah Dumlu, “Hürmeti Müsâhere ve İlgili Bazı Meseleler” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 29, 2017, ss. 185-219.

⁷⁵⁸ Muhammed b. Sâlih b. Muhammedi'l-Osman, *eş-Şerhu'l-Savtî li Zâdi'l-Müsteknî*, C. I, s. 6141.

⁷⁵⁹ Dumlu, “Hürmeti Müsâhere ve İlgili Bazı Meseleler” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, ss. 185-219.

4.11.4. Mecbûbun Babalık Davası

Kişi câriyesiyle vad' ederek istifraş hakkına sahip olur. Cârîyenin doğurduğu çocuk da onun nesebine bağlanır. Ancak efendi eğer mecbûb⁷⁶⁰ ise durum farklılık arz eder. Mecbûbun menisi kadının fercine ulaşır durumda ise çocuk efendiye nisbet edilir. Aksi takdirde çocuk câriyesi olan anneye nisbet edilir. Efendiye ise çocuk üzerinde sadece milkiyet hakkı doğar. Becbûba çocuk nispet edilmesi konusunda Şâfiîlere göre icmâ mevcuttur.⁷⁶¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hafz'dan gelen bir rivayete göre; kendisinden inzal vâkî olmayan mecbûb çocuk hükmündedir. Hatta daha aşağı bir konumdadır. Çünkü çocuktan tahayyülle inzal vâkî olma olasılığı yüksektir. Bu nedenle mecbûb suyu kurumuş olarak kabul edilir ve kendisine çocuk nisbet edilemez.⁷⁶²

Mâlikî Mezhebi: İbn Habîb'e göre; bir kadın mecbûb olan kişiden çocuğu olduğunu iddia etse, adam ona dokunmuş olsa bile çocuk adama nisbet edilmez.⁷⁶³

Hanbelî Mezhebi: Kâdî İyâz İmâm Ahmed'e nisbet edilen bir söze göre çocuk mecbûb olan babaya ilhak edilir dese de Hanbelî mezhebinde aslolan çocuğun mecbûb babaya nisbet edilemeyeceğidir.⁷⁶⁴

Yapılan bu çalışma doğrultusunda diyebiliriz ki; kendisinden inzal vâkî olmayan mecbûb olan erkeğe çocuk nisbet edilmesi dört mezhebin de ortak görüşüne göre muhal kabul edilmiştir.

4.11.5. Cariyeden Doğan Çocuğun Nesebi

Cârîyeye hizmet, temlik ve eğlenme vb. amaçlı sahip olunabilir. Şâfiîlere göre bir adam cârîye satın almakla o cârîye, onun yatağının kadını olmaz. Onunla ilişkiye girebilmesi için buna niyet etmesi veya bu niyetle yanına girmesi lazım. Şâfiî fâkihi olan Şeyh Ebû Hamîd Gazâlî konu üzerine icmâ olduğunu söyler. Cârîyesiyle vad'

⁷⁶⁰ Cebb: Erkeğin cinsel organın kesilmiş olması. Bu haldeki erkeğe “ mecbûb” denir. Erdoğan, s. 67.

⁷⁶¹ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C.VIII, s. 281; Şehâbeddîn er-Ramlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi Minhâc*, C. VI, s. 170.

⁷⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VI, s.53;

⁷⁶³ Ebû Hasan Ali b. Saîd Racrâcî, *Menâhicü't-Tahsîl ve Netâicü Letâif et-Te'vîl fî Şerh-i'l-Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ*, Dâru'l-İbn Hazm, 2007 (h. 1428), c.4, s. 247.

⁷⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, 236.

ettikten sonra artık o kadın onun nesebine malik olur. Yani çocuk doğurursa çocuğun babası yatağının sahibi olan efendisi kabul edilir.⁷⁶⁵

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Teserrî: Bağış, miras, hibe veya satın alma yoluyla elde edilen câriyeyi birlikte olmak için kendine eş olarak almaya karar vermek anlamına gelir.⁷⁶⁶ Bir câriyeyle birlikte olmak için Hanefilere ve Sevrî'ye göre de "teserrî" şartı gerekir. Ancak câriyesiyle ilişkiye girdi diye erkek firaş sahibi kabul edilmez. İsterse yirmi yıldan fazla onunla ilişkiye girsin. Doğan her çocuk erkeğin malı sayılır. Yatağın sahibi olduğunu iddia etmesi için kadından doğan ilk çocuğun kendi çocuğu olduğunu kabul etmesi gerekir. Böylece câriyenin bundan sonraki bütün çocukları onun nesebine ilhak edilir.⁷⁶⁷

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik de bu konuda İmâm Şâfiî gibi düşünmekte ve erkek, câriyesiyle ilişkiye girmek istediğini söylese veya bu niyetle ona yaklaşıp yatağın sahibi olur. Yani doğacak çocuklar sahibi olan erkeğe nispet edilir.⁷⁶⁸

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme konuyla ilgili şunları söylemektedir. Eğer bir câriye bir çocukla gelse efendisi onunla ilişkisi olduğunu itiraf etmez ise çocuk onun onun nesebinden sayılmaz. O çocuğu nefy etmesine de gerek yoktur. Ama sahibi onunla ilişkiye girdiğini kabul ederse o zaman çocuk direkt olarak efendisinin nesebine bağlanır.⁷⁶⁹

Özetle diyebiliriz ki, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre bir adam sahip olduğu câriyesiyle ilişkiye girdiğini itiraf etmesiyle doğacak çocukların nesebi ona bağlanır. Ancak Sevrî ve Ebû Hanîfe'ye göre ise ilişkiye girdiğini kabul etmesi yeterli değil, doğan çocuğu da kabul etmesi gereklidir. Bununla birlikte efendinin cariye'nin yatağına sahip olabilmesi için buna niyet edilmeli ve bu niyetle sahip olunması gerektiğinde icmâ edilmiştir. Ancak doğacak çocuğun nesebinin sübutu konusunda cumhur niyetin yeterli olduğunu kabul ederken, Hanefiler dava ile sabit olması gerektiğini düşünürler.

⁷⁶⁵ İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 441; Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C.XI, s. 246.

⁷⁶⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2020, <http://www.lugatim.com/s/teserri>.

⁷⁶⁷ Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekir el-Hasîsî Serdefî'r-Rîymî, *el-Meâni'l-Bediâtü fî Mağrifeti İhtilâfi Ehli Şerîati*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999 (h. 1419), C. II, s. 290; İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 441.

⁷⁶⁸ Serdef er-Rîmî, *el-Meâni'l-Bediâtü fî Mağrifeti İhtilâfi Ehli Şerîati*, C. II, s. 290; İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 441.

⁷⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 129; İmrânî, *el-Beyân*, C. X, s. 441.

4.12. Köle ve Cârîye

4.12.1. Kölelerin Nikâhlayabileceği Kadın Sayısı

Köle, iman ve malî yönü bulunmayan namaz, oruç gibi ibadetler açısından hür insandan farksızken hukukî, sosyal ve iktisadî bakımlardan farklıdır.⁷⁷⁰

Evlilikle ilgili mevzularda da köleler, hür insanlardan farklı muameleye tabi tutulurlar. Hür bir erkek dört kadına kadar nikâhlanma hakkına sahip iken Şâfiîlere göre kölenin evlilik yapabileceği kadın sayısındaki sınır ikidir. Şâfiîler bu konuda icmâ olduğunu iddia ederler.⁷⁷¹

Bu iddialarını da şu ayeti kerimeye dayandırır. “Allah (c.c.) size kendinizden bir örnek veriyor: Elinizin altında bulunan köleleriniz arasında size verdiğimiz rızıklarda, sizinle eşit haklara sahip ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? İşte aklını kullanacak kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”⁷⁷²

İbn Münzir, üzerinde icmâ olduğunu söyleyerek “Kölenin nikâhı efendisinin izniyle câiz olur” der.⁷⁷³ Konuyla ilgili icmâ olup olmadığını diğer mezheplerin de kaynaklarına bakarak açıklamaya çalışacağız.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre köle, hür insana kıyasla eksik hak sahibidir. Nasıl ki ilgili ayet gereği had cezalarında köle hür insanın çarptırıldığı cezanın yarısına çarptırılıyor ise evlilikte de eksik hakka sahip olup aynı anda en fazla iki kadınla evlenebilir.⁷⁷⁴ Yine Hanefîlere göre hür erkeklerin 5. eş olarak yaptıkları nikâh icmâen batıldır.⁷⁷⁵

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler bu konuda diğer mezheplerden farklı düşünerek şöyle demişlerdir. “köle 4 kadını cem etmede tıpkı hür gibidir.”⁷⁷⁶ Ancak had ve talâk konusunu bu genellemenin dışında tutarlar.⁷⁷⁷

⁷⁷⁰ Mehmet Âkif Aydın ve Muhammed Hamîdullah, “Köle” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXVI, s. 237-246.

⁷⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s.168.

⁷⁷² Rûm, 30/28.

⁷⁷³ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.55.

⁷⁷⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 168; Aydın ve Hamîdullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, s. 237-246.

⁷⁷⁵ Ak, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, s. 118.

⁷⁷⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s.168.

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler de konuyla ilgili Hanefî ve Şâfiîlerle aynı görüşte olup kölenin aynı anda en fazla iki kadını cem edebileceğinin söylemişlerdir.

Sonuç olarak, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre hür bir insan aynı anda 4 kişiyle nikâhlanabilirken bir köle aynı anda ancak iki kadını cem edebilir. Mâlikîler ise köle hür gibidir diyerek 4 kadını nikâhlayabileceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla konuyla ilgili ümmetin icmâsı olduğu konusunda mezhepler arasında söz birliği mevcut değildir. İbn Münzir de aynı görüşü destekler.⁷⁷⁸

4.12.2. Cariyeyle Nikâhlanmak

Şâfiîler, İslam dininde hür bir kadınla evlenme gücü olan adamın, câriyeyle nikâhlanmasına, doğacak çocuğu sosyal statü açısından olumsuz etkileyeceği için sıcak bakmaz. Şâfiî mezhep hukukçularından Mâverdî'ye göre, kişinin hür kadınla evlenmeye gücü yettiği takdirde mümin câriyeyle evlenmesi câiz görülmemiştir. Konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁷⁷⁹ Rûyânî de Mâverdî ile aynı görüşte olup, “kişi hür kadınla evlenmeye maddi anlamda güç yetirdiğinde câriyeyle evlenmekten men olunur” der.⁷⁸⁰ İbn Münzir, ayrıca kişinin kendi cariyesiyle evlenmesi de azad etmedikçe câiz olmaz, konu üzerinde icmâ vardır der.⁷⁸¹

Konunun ayetten delili: “İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir.” ayetidir.⁷⁸²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Kudûrî'ye göre, Allah (c.c.), câriyenin nikâhını iki şarta bağlı kılmıştır. Bunlar: yeterli malının olmaması ve zinaya düşme korkusu. Kişinin bu iki şarta gücü yettiği müddetçe câriyeyle evlilik câiz olmaz.⁷⁸³ Konu Mabsut'ta “kişi hür kadınla evlenmeye güç yetirdiği takdirde câriyeyle evlenmemesi daha evlâdır. Çünkü Allah (c.c.) câriyeyle evliliği şarta bağlamıştır.”⁷⁸⁴ Şeklinde ele alınmıştır.

⁷⁷⁷ İbnü'l-Berâziî, *Metnü'r-Risâleti*, Dâru'l-Fikr, Beyrut h. 1438, s.98.

⁷⁷⁸ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.55.

⁷⁷⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. IX, s. 235.

⁷⁸⁰ Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb li Rûyânî*, C. IX, s. 233.

⁷⁸¹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 53.

⁷⁸² Nisâ, 4/25.

⁷⁸³ Kudûrî, *et-Tecrid li'l-Kudûrî*, C. IX, s. 4469.

⁷⁸⁴ Serahsî, *el-Mabsût*, C. V, s. 108.

Mâlikî Mezhebi: Müdevvene’de; “kişinin zinaya düşmekten korkması ya da hür kadınla evlenmeye güç yetiremediği durumda, mümin olmak kaydıyla câriyeyle evlenmesine Allahu Teâlâ (c.c.) izin vermiştir denilmektedir.⁷⁸⁵ Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere câriyeyle evlenmek şarta bağlanmıştır. Bunlar: Zinaya düşme korkusu, evlilik mehrini tamamlamaya gücünün yetmemesi ve câriyenin Müslüman olması.⁷⁸⁶

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme’ye göre kişinin mümin bir câriyeyle evlenmesi iki şekilde izah edilmiştir.

1. Erkek, hem mümin kadınla evlenencek maddi gücün olmaması hem de zinaya düşmekten korkması durumların ikisinin de mevcut olması halinde câriyeyle evlenmek ulemânın hepsine göre câizdir.
2. Bu iki şart veya bunlardan biri yok ise hür bir erkeğin câriyeyle evlenmesi câiz değildir.⁷⁸⁷

Özetle; bir erkeğin hür bir kadının mehrini verecek güçte olup, zinaya düşmekten de korkmadığı takdirde Mümin de olsa câriyeyle evlenmesi câiz değildir. Ancak bu şartların biri veya ikisi mevcut değil ise ozaman câriyeyle evlenmesinde mahzur görülmemiştir. Kanımızca konu üzerinde icmâ sabittir.

4.12.3. Kölenin Talâkı ve Cariyenin İddeti

İddet kelimesi İslâm hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder.⁷⁸⁸ Bu bekleyiş sadece gebelik durumunun tespit edilebilmesi için biyolojik anlamda bir bekleyiş değil, aynı zamanda kadının kendini toparlayabildiği ve etrafa yas tuttuğunu ispat ettiği bir bekleyiştir. Hür kadının iddeti 3 kuru’ olmakla birlikte câriyenin –istisnalar hariç- bir kocası olmadığı için bu durum hür kadının durumundan farklı cereyan etmektedir. İmâm Şâfiî’ye göre kölenin talâk sayısı iki olup, câriyenin iddet müddeti de iki kuru’dur.⁷⁸⁹ Bu konuda sahabenin icmâsı olduğunu söylerler. İddialarını da Nâfi’nin İbn Ömer’den rivayet ettiği şu hadise dayandırır. “Kölenin talâk’ı ikidir. Câriyenin iddeti ise iki hayız müddetidir.”⁷⁹⁰

⁷⁸⁵ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s. 137.

⁷⁸⁶ İbnü’l-Cellâb, *et-Tefri’ fî Fıkhı’l-İmâm Mâlik*, C. I, s. 391.

⁷⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 555.

⁷⁸⁸ Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, ss. 466-471.

⁷⁸⁹ Mâverdi, *el-Hâvi’l-Kebîr*, C. XI, s. 224.

⁷⁹⁰ Ebû Dâvud, *Talâk*, 6; Tirmizi, *Talâk*, 7; İbn Mâce, *Talâk* 30.

İbn Münzir'e göre de hamile bir cariye'nin iddeti doğuma kadardır. Konuyla ilgili icmâdan da söz eder.⁷⁹¹ Konuyla ilgili icmâ olup olmadığını diğer mezheplerin görüşlerine bakarak tespit etmeye çalışacağız.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre de câriyenin iddeti iki kuru'dur. Onlar da tıpkı Şâfiîler gibi Nâfi hadisini konuya delil olarak gösterirler.⁷⁹² Hanefî âlimlerinden Cessâs, konuyla ilgili ayeti kerimede Allah (c.c.) sadece hür kadınlardan bahsetmiş, câriyeler içinse durum yarısıdır yani iki kuru'dur⁷⁹³ demiştir.

Mâlikî Mezhebi: Bu mezhebe göre hayız gören bir câriyenin iddeti iki hayız müddetidir.⁷⁹⁴

Hanbelî Mezhebi: İbn Hazm diyor ki: "Evli câriyenin vefat ve boşanmadan ötürü beklemesi gereken iddet tıpkı hür kadının iddeti gibidir, aralarında fark yoktur. Çünkü Allah (c.c.) Teâlâ, Kur'an'da şöyle buyuruyor:

1. *"Boşanan Kadınlar kendi kendilerine üç kar' süresi beklerler."*⁷⁹⁵
2. *"Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları hanımlar kendi kendilerine 4 ay on gün beklerler."*⁷⁹⁶
3. *"Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır. Gebe olanların iddeti doğum yapmalarıyla tamamlanır."*⁷⁹⁷

Allah (c.c.) Teâlâ, bize câriyelerle evlenmeyi mubah kıldığına göre, onların iddetlerinin zikredilen iddetler olduğunu bildirmiş ve bu konuda hür kadınla câriye arasında bir ayrım yapmamıştır. Rabbin unutkan değildir. Bizim görüşümüzün benzeri seleften de nakledilmiştir. Muhammed b. Sîrîn: "Benim görüşüme göre câriyenin iddeti ancak hür kadının iddeti gibidir. Yalnız bu konuda bir sünnetin bulunması müstesnadır. Sünnet, uyulmaya daha müstahaktır." demiştir. Ahmed b. Hanbel de Mekhûl'un, câriyenin iddetinin her hususta hür kadının iddeti gibi olduğu

⁷⁹¹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 61.

⁷⁹² İbn Necm, *el-Bahr er-Râik Şerhu Kenzü el-Dakâik*, C. IV, s. 145.

⁷⁹³ Kahtânî, *Mevsûatu'l-İcmâ*, C. III, s. 662; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C. I, s. 371.

⁷⁹⁴ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefri'î'l-Fıkhî'l-İmâm Mâlik b. Enes*, C. II, s. 68.

⁷⁹⁵ Bakara, 2/228.

⁷⁹⁶ Bakara, 2/234.

⁷⁹⁷ Talâk, 65/4.

görüşünü benimsediğini kaydetmektedir. Bu görüş Ebû Süleyman'ın ve bütün arkadaşlarının görüşüdür".⁷⁹⁸

Sonuç olarak; câriyenin iddetinin iki kur' olduğu konusunda Hanefîler, Mâlikîler ve Şâfiîler görüş birliği içindeyken Hanbelîler farklı görüş beyan ederek câriyenin iddetinin hür kadın gibi üç kur' olduğunu söylemişlerdir. Yani mevzu hakkında icmâya dair ittifak tahakkuk etmemiştir.

4.12.4. Cariye İçin İhdâdın Vacipliği

İslam Hukuk Literatüründe “ihdâd” olarak zikredilmekte olan terim, Türkçede kelime olarak, “yas, matem” olarak tanımlanmaktadır. İstilah anlamı ise: “Bâin boşanma sonucu veya ölümden dolayı evliliği sona eren kadının, acısını yaşamasını sağlayan iddet müddeti içerisindeki yas durumudur.”⁷⁹⁹ Şâfiîler câriyelere de hür kadınlar gibi ihdad konusunda vücubiyet yüklemişler ve konu üzerinde icmâ olduğunu ifade etmişlerdir. İmranî, konu ile ilgili vücubiyeti Hz. Peygamberin (s.a.v.) şu hadisine dayanarak temellendirmiştir. “Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir Kadın için üç günden fazla yas tutması helal olmaz. Ancak kocası için yas tutabilir. Bunun süresi de 4 ay on gündür.”⁸⁰⁰ Buradaki emir umumidir. Ve ister hür olsun, ister câriye olsun tüm kadınları ihtiva eder. Sonuçta câriyeler de hür kadınlar gibi kocalarının ölümünden dolayı iddet beklerler.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefî âlimlerinden Cessâs, câriyelerin de yas tutması gerektiğini, çünkü bunun bir ibadet eylemi olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰¹ Kudûrî de “câriye için ihdâd vardır” demiştir.⁸⁰²

Malikî mezhebi: İmâm Mâlik’e câriyenin yas tutup tutmamasının gerekliliği sorulduğunda, câriyenin kocasının ardından yas tutması gerektiğini ve yas tutmada câriyenin de hür gibi olduğunu söylemiştir.⁸⁰³ Mâlikî âlimlerinden Berâzî de, câriyenin ölen kocasının ardından yas tutması gerektiğini, geceleri nerde kalıyor ise

⁷⁹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyüb İbn Kayyım el-Cezviyye, *Zâdü'l-Meâdi fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Dâru'l-Adââtü'l-İlm, Riyad 2019(h. 1445) C. VI, s. 286.

⁷⁹⁹ Mustafa Baktır, “İhdâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, s. s. 530-532; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hannân Süleyman Sabîhat, *el-Hidâd ve Ahkâmuhu fî'l-Fıkh'l-İslami*, Amman 2003, s. 13-20.

⁸⁰⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *el-Müsnedü'l-Kebîr ve el-Bahrü'z-Zehhâr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medînetü Münnevve, 1988 C. XII, s. 181/5827.

⁸⁰¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasarı'l-Tahâvî*, C. V. S. 246.

⁸⁰² Kudûrî, *Muhtasarı'l-Kudûrî*, s. 170.

⁸⁰³ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene*, C. II, s.s. 13-14.

iddetini burada tamamlayacağını, efendisinin de buna mani olmayıp ancak gündüzleri satış için kendisini dışarı çıkarabileceğini bildirmiştir.⁸⁰⁴

Hanbelî Mezhebi: Muhammed el-Lâhim'e göre, kocası ölen câriye yas tutar. Çünkü o da tıpkı hür kadın gibi zevcedir ve bu konuda hür kadın için geçerli olan kurallar câriyeye de intibak edilir.⁸⁰⁵ İbn Kudâme de kocası ölen câriyenin yas tutması gerektiğini ve bu işi kocası sağ iken nerde kalıyor ise orada yapmasını, yeni efendisinin ise câriyeyi yalnızca gündüzleri alıkoyup, geceleri göndermesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁸⁰⁶

Konuyu özetleyecek olursak, ihdâd (yas tutma) konusunda câriye de tıpkı hür kadın gibidir ve kocasının ardından yas tutar. Şâfiîlerin iddia ettikleri üzere dört mezhepte de konuya dair icmâ mevcut olup itiraz eden bulunmamıştır.

4.12.5. Satın Alınan Cariye İçin İlişkiden Önce İstibranın Gerekliliği

"İstibra" sözlükte; "kesmek", "engel olmak" anlamlarına gelirken,⁸⁰⁷ istilahta; kişinin satın aldığı câriye ile cinsel ilişkiye girmeden evvel rahmin temizlenmesi için bir müddet beklemesidir.⁸⁰⁸ İmrânî'ye göre, câriye satın alan bir adam, onunla cinsel ilişkiye girmeden önce istibra yaptırma zorunluluğu vardır. Satıcısı istibra yaptırın veya yaptırmayın durum fark etmez. Ayrıca satıcının, bir çocuk, kadın ya da hadım bir erkek olması da hükmü etkilemez. Şâfiîlere göre konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁸⁰⁹ Esir alınan câriyeyle cimâ harici menfaatlenme de herhangi bir sakınca olmadığına dair de Şâfiîler icmâ olduğunu iddia ederler.⁸¹⁰

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Şeybanî'nin "el-Asl" adlı eserinde bildirdiğine göre, bir adam câriye satın alsa onunla cinsel ilişkiye girmeden evvel 20 gün istibra ettirmesi gerekir. Sonra hayız olur ve hayız bitince istibrası da bitmiş olur; bundan sonra artık ilişkiye girebilir.⁸¹¹ Cessâs, Tahâvî Şerhi'nde câriyeyi satanın istibra yaptırmasını müstehap, alıcın yaptırmasını ise vâcib olarak nitelendirmiştir. Tahavî de, sahip

⁸⁰⁴ Berâziî, *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene*, C. II, s. 416.

⁸⁰⁵ Muhammed el-Lâhim, *el-Medleu ale'l-Dakâiki Zâdi'l-Müsteknî*, C. 5, s. 175.

⁸⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 298.

⁸⁰⁷ Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstaknî*, 6/7.

⁸⁰⁸ İbnü Fâris, *Mekâyisü'l-Lüga*, C. I, Dâru'l-Fikr, 1979, s. 237.

⁸⁰⁹ İmrânî, *el-Beyân*, C. XI, s. 124; Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, C. VIII, s. 331.

⁸¹⁰ Ebû Bekir Osman b. Muhammed Şedad Dimyâdî, -Meşhûr -bi'l-Bikrî, *İlânetü't-Tâlibîn alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Müîn*, Dâru'l-Fikr Li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1997 (h. 1418), C. IV, s. 68.

⁸¹¹ Şeybânî, *el-Asl*, C. V, s. 250.

olunan câriye eğer hayız oluyor ise bir hayız boyunca olmuyor ise bir ay boyunca sahibinin ona yaklaşamayacağını ifade etmektedir.⁸¹² İstibra dönemi boyunca esir alınan câriyeyi, öpmek, dokunmak ve şehvetle fercine bakmak da yasaklanmıştır.⁸¹³

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik, bir adam hayız gören bir câriye satın aldığında üç ay istibra ettirir. Eğer bu sürenin yeterli olmayacağını düşünüyor ise o zaman süreyi dokuz aya kadar uzatır demiştir.⁸¹⁴ Sa'lebî, mâlik olunan câriye eğer hamile ise doğum yapana kadar, hamile olmayıp hayız gören bir kadın ise bir hayız müddeti geçinceye kadar, hayız görmeyen biri ise üç ay, gebe olduğundan şüpheleniliyor ise dokuz ay istibra ettirilmeden cinsel ilişki câiz değildir der.⁸¹⁵ İbn Habîb, “esir alınan veya satın alınan câriyeden hayızdan önce cimâ hariç her türlü lezzetlenmesi câizdir” demiştir.⁸¹⁶

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme'ye göre, bir adam veraset, hibe veya satın alma yoluyla; bekâr-dul, küçük-büyük, hamile- hamile olmayan fark etmeksizin bir câriyeye sahip olsa, istibra ettirmeden onunla cimâ etmesi helal değildir.⁸¹⁷ Mesbiyye câriyeden ilk hayza kadar -cimânın haricinde- farklı şekillerde faydalanma konusunda İmâm Ahmed'den iki farklı rivayet bulunmaktadır. İlki, ferç hariç; öpme, şehvetle bakma gibi fiillerde bulunmanın câiz olduğu yönünde iken, ikincisi hiçbir şekilde faydalanılamayacağı yönündedir.⁸¹⁸

Konuyu analiz edecek olursak, dört mezhebe göre de sahip olunan câriye ile istibra yaptırmadan cinsel bir birliktelik olmaması yönünde ittifak vardır. Dolayısıyla konu üzerinde Şâfiîlerin iddia ettiği üzere icmâ mevcut olup, istibranın süresi ile ilgili değişik görüşler bulunmaktadır. Esir edilen câriyeden istibra süresince cimâ harici fayda sağlama konusunda ise, Şâfiîler ve Mâlikîler faydalanılabilir derken, Hanefîler itiraz etmiş Hambelîlerde ise her iki yönde de rivayet bulunmaktadır.

⁸¹² Cessâs, *Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî*, C. III, s. 141.

⁸¹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. X, s. 40.

⁸¹⁴ İmâm Mâlik, *el-Müdevvene* C. II, s. 365.

⁸¹⁵ Sağlebî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhî'l-Mâlikî*, Dâru'l-Kütübî'l İlmiyye, 2004 (h. 1425) C. I, s. 139; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefri'fî Fıkhî'l-İmâm Mâlik b. Enes*. C. II, s. 77.

⁸¹⁶ Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C. VI, s. 243.

⁸¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 274; Ahmed el-Halîl, *Şerhu Zâdi'l-Müstakni'*. C. VI, s. 7.

⁸¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. XI, s. 277.

4.12.6. Aynı Anda Hür ve Cariyeyle Nikâhlı Olma Durumunda Cinsel Haklarda Cariyenin Yarı hakka sahip Olması

Bir kimse aynı anda hem câriye hem de hür bir kadınla evli olduğunda aralarındaki vakit ayırma taksimi şu şekilde yapılır; hürün hakkı iki gece ise câriyeye bir gece hak düşer.⁸¹⁹ Mâverdî de aynı konuya temas etmiş, câriye için hür kadının hakkının yarısı olduğunu söylemiştir. Eğer câriye iki gece ise, hür kadın dört gece eşiyile kalır demiştir. Hz. Ali de aynı görüştedir. Şâfiîler “konu üzerinde icmâ vardır” derler.⁸²⁰ İbn Münzir’e göre, bir kimse bir akitle hür bir kadınla ve cariyeyle evlense, hür kadının nikâhı sahih cariyenininki batıl olur ve konuyla ilgili icmâ vardır.⁸²¹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe’nin Hammâd b. İbrahim’den verdiği rivayete göre; bir adam hür kadın üzerine câriyeyle nikâhlansa câriyenin nikâhı fâsid olur. câriye üzerine hür kadını nikâhlansa ikisini de tutabilir. Aralarındaki taksim ise, câriyeye bir, hür kadına iki gece şeklindedir.⁸²²

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik bu konuda erkeğin eşit davranması gerektiğini savunmaktadır.⁸²³ Ebû Hüreyre’den rivayet edilen şu hadisi de delil olarak kullanmaktadırlar. “*Kimin iki karısı olur da bunlardan birine meylederse, kıyamet günü yan tarafı eğik olarak gelir.*”⁸²⁴

Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler klasik kaynak eserlerinde câriye ve hür kadını bir nikâh altında tutmanın geçerli olup olmadığıyla ilgili her iki görüşe de yer verirken nikâhın geçerli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Nikâh geçerli olduğu için taksim de Hz. Ali’den rivayet edilen hadise⁸²⁵ binaen câriyeye bir gün, hür kadına ise iki gün olarak yapılır derler.⁸²⁶

Netice olarak; bir erkek hür ve câriye ile aynı anda nikâhlı olursa bu durumda taksim, Şâfiî, Hânefi ve Hanbelî mezheplerine göre, hür kadına iki gece, câriyeye ise

⁸¹⁹ Şîrâzî, *et-Tenbîhi fî-Fıkhî’s-Şâfiî*, s. 169; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, C. IX, s.574.

⁸²⁰ Rûyânî, *Bahru’l-Mezheb li-Rûyânî*, C. IX, s. 546.

⁸²¹ İbn Münzir, *Kitâbü’l-İcmâ*, s. 55.

⁸²² Seybânî, *el-Hucetü ala Ehli Medine*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 3. Baskı, h. 1403, C. III, s. 259; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, C. II, s. 334.

⁸²³ Sağlebî el-Bağdâdî, *Uyûnu’l-Mesâil-i li’l Kâdî Abdulvehhab Mâlikî*, s. 336/ 723; Rûyânî, *Bahru’l-Mezheb li-Rûyânî*, C. IX, s. 546.

⁸²⁴ Şeyh Muhammed Nasır el-Elbânî, *İrvâü’l-Galîl fî Tahrîcî Ehâdisi Menâru Sebîl*, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1985 (h. 1405) C. VII, s.80/ 2016.

⁸²⁵ Eğer câriye iki gece ise, hür kadın dört gece eşiyile kalır demiştir.

⁸²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 139.

bir gece olarak yapılır. Mâlikîler ise erkek adaleti gözetmeli ve ikisine de eşit gün tayin etmeli derler. Yani Mâlikîlerin muhalefetiyle konu icmâdan uzaklaşır.

4.12.7. Oğlun Bir Cariye ile Evlenmesi ya da İlişkiye Girmesi Durumunda O Cariyenin Babasına Haram Olması

Kişinin, oğlunun câriyesiyle ilişkide bulunması eğer bu durum bilgisi dâhilinde ise haramdır. O câriyenin ancak iş gücünden faydalanabilir. Şafiîlere göre durum icmaen sabittir.⁸²⁷ Ancak oğlu onunla cinsel ilişki yaşamamışsa, o zaman câriye babaya helal olur.⁸²⁸ İbn Münzir'e göre, bir kimse bir cariye satın alsa onu ellese veya öpse, bu cariye onun oğluna veya babasına icmâen haram olur.⁸²⁹

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Hanefîlere göre, suya katılan şarap nasıl ki; helal olan suyu haram kılıyor ise, babanın, oğlunun câriyesiyle ilişkiye girme durumu da aynı kapsamda değerlendirilir.⁸³⁰

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebinde, eğer baba oğlunun câriyesiyle ilişkiye girerse ve buna devam ederlerse bu ilişki ikisine de haram olur.⁸³¹

Hanbelî Mezhebi: İbn Kudâme Şerhu'l-Kebîr adlı eserinde "eğer, baba oğlundan câriyeyi oğlu onunla ilişkiye girmeden alsa câriye hem hizmet hem cinsel anlamda babaya ait olur. Ancak oğlunun daha önce ilişkiye girdiği câriyeye sonradan sahip olsa o câriye babaya haramdır."⁸³²

Özetle; baba oğlunun cinsel ilişkiye girdiği câriyesiyle (evlilik, satın alma ya da hibe yoluyla) kendi mülkiyetine geçtikten sonra cinsel ilişkiye giremez, haramdır.

4.12.8. Azad Edilen Cariyenin Muhayyerlik Hakkı

Zifafa girmeden önce veya sonra azat edilen câriye, eğer -bütünüyle veya kısmen- köle bir kocayla evli ise, câriye isterse kafir ve mükatep olsun fark

⁸²⁷ Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya el-Ensârî, Zeyneddîn Ebû Yahya el-Suneykî, *Esnel-Matâlib fi Şerh Ravzul-Tâlib*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, C. III, s. 186;

⁸²⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi-Dirâyeti'l-Mezheb*, C. XII, s. 204.

⁸²⁹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 53.

⁸³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IV, s. 206; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, C. III, s. 408.

⁸³¹ Abdalbaki b. Yusûf b. Ahmed Zerkânî'l-Mısri, *Şerhu Zerkânî alâ Muhtasari Halil ve Hâşiyeti'l-Benânî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002 (h. 1422), Beyrut C. III, s. 389.

⁸³² İbn Kudâme, *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukne*, C.XIX, s. 429.

etmeksizin, nikâhı feshedip etmeme konusunda seçim hakkına sahip olur; çünkü artık hür bir kadın olduğu için, bir köle ile evli kalmaktan utanç duyabilir.⁸³³

Konunun başlıca delili, Muğıs adlı köleyle evli bulunan Berire hadisidir. Berire azat edildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) onu kocasından ayrılmak veya onunla nikâha devam etmek konusunda serbest bıraktı. Berire kocasından ayrılmayı tercih etti.⁸³⁴

Evli bir câriyenin kocasız bir şekilde satılması sahihtir. Bu durumda kocasıyla nikâhı bulunduğu hal üzere kalır. Bu görüş, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf, Sâ'd b. Ebî Vakkâs ve birçok âlimin görüşüdür. İbn Mesud, İbn Abbas, Ubey b. Kâ'b, Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdullah'a göre ise, câriyenin satışıyla talâk meydana gelir.⁸³⁵

Eğer azat edilen câriyenin kocası hür ise bu durumda muhayyerlik hakkı yoktur. Şafîiler, konu üzerinde icmâ mevcuttur derler.⁸³⁶

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfeye göre azat edilen câriye kocası hür de olsa köle de olsa kadın muhayyerdir, dilerse kalır dilerse nefsinin tercih ederek ayrılır.⁸³⁷

Mâlikî Mezhebi: Mâlikî mezhebi de konuya Şafîilerle aynı pencereden bakar ve azat edilen câriyenin kocası eğer köle ise muhayyerlik hakkı vardır ancak hür ise yoktur der. Çünkü koca kadınla statü bakımından eşittir der. İbn Münzir, Abdilberr ve diğer bazı Mâlikî ulema icmâdan bahsederek nikâhları fesh olur der.⁸³⁸

Hanbelî mezhebi: Hanbelî kaynaklarda da kocası köle olan câriyenin azat edilmesiyle kocası hakkında muhayyer olduğu konusunda icmâ mevcuttur.⁸³⁹ İbn Münzir, Abdilberr ve bazı Hanbelî uleması azat edilen bu câriye hakkında hâkimin hükmüne gerek kalmaksızın feshe malik olur der. Konu üzerinde icmâdan da söz ederler.⁸⁴⁰ Ancak kocası hür olduğu takdirde fesih hakkı doğmaz.⁸⁴¹

⁸³³ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII, s. 359; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 192; el-Makdîsî, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, s. 420; İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 320; İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s. 52.

⁸³⁴ Buhârî, "Mükâteb", 2563; Müslim, "itk", 3759.

⁸³⁵ İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 320;

⁸³⁶ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII, s. 359.

⁸³⁷ Haytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII, s. 360; Şenkîî, *Levâmiu'l-Dürûr fî Hetikü Esrâri'l-Muhtasâr*, C. VI, s. 361; Serahsî, *el-Mebsûd*, C. V, s. 114; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, C. IV, s. 376.

⁸³⁸ Şenkîî, *Levâmiu'l-Dürûr fî Hetikü Esrâri'l-Muhtasâr*, C. VI, s. 361;

⁸³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. VII, s. 192; Makdîsî, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, s. 420; İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 320.

⁸⁴⁰ Osman b. Abdullah b. Câmiî'l-Hanbelî, *el-Fevâidü'l-Müntehabât fî Şerhi Ehsari'l-Muhtasarât, Müessesetü'r-Risâleti li't-Tabâati*, Beyrut 2003 (1424), C. III, s. 341.

Sonuç olarak: kocası hür olan câriyenin hürriyetine kavuşması durumunda İmâm Mâlik, İbn Ebî Leylâ, İmâm Ahmed ve İshâk'a göre câriyeye seçim hakkı tanınmamıştır. Şâfiî, Nehâî, sevrî ve Ebû Hanîfe'ye göre ise câriye muhayyerdir. Kocasî köle olan câriyenin azat edilmesiyle ise tüm âlimlerin ittifakıyla câriye muhayyerdir. Dilerse kocasıyla evliliğe devam eder, dilerse evliliğini sonlandırır. Konu üzerinde ümmetin icmâsı mevcuttur.⁸⁴²

4.12.9. Köle ve Cariyenin Nafakası

Bilindiği üzere köle efendisinin malı sayıldığı için, kazancı da efendisine aittir. Bu durumda kölenin nafakasını kimin karşılayacağı sorusu akla gelmektedir. Nevevî, büyük olsun -küçük olsun, ücretli ya da rehin olsun, sağlıklı ya da hasta fark etmez kölenin nafakasının, giyinmesinin, diyet parasının ve sair ihtiyaçlarının hepsinin efendisine ait olduğunu söylemektedir.⁸⁴³ Yine İmrânî de kölenin ve câriyenin nafakasının ve kisvesinin efendisine ait olduğunu ve de konu üzerinde icmâ bulunduğunu söylemektedir.⁸⁴⁴ Şâfiî mezhebinde konuyla ilgili mezhep içi bir görüş birliği olduğu anlaşılmakla birlikte, umumi anlamda bir icmâsın varlığından söz edebilmek için diğer mezhep kaynaklarını da tetkik etmekte fayda görüyoruz.

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Şeyhî Zâde'nin "Mülteka" şerhi üzerine yazdığı "Mecmu'ul Enhâr" adlı eserde kölenin; yeme, giyinme ve barınmasının âlimlerin icmâsıyla efendisine ait olduğunu yazmıştır.⁸⁴⁵ Dîmeşkî, memleketin çoğunluğu kan parası ödemesinde ve nafaka konusunda ne şekilde hayatlarını idame ettiriyorlar ise, efendi de kölesini aynı imkânlar dâhilinde gözetmek durumundadır. Giyim konusunda da efendinin kölesine sadece avret yerlerini örtecek şekilde kıyafet vermesi yeterli değildir.⁸⁴⁶

Mâlikî Mezhebi: İmâm Mâlik, kölenin nafakası hizmet ettiği kişiye aittir demiştir.⁸⁴⁷ İbn Şâş da kölenin nafakasının örfe uygun bir şekilde efendisi tarafından karşılanması gerektiğini ve köleden vergi alınmayacağını ifade etmektedir. İmâm

⁸⁴¹ Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-İrâdât*, C. III, s. 133.

⁸⁴² İmrânî, *el-Beyân*, C. IX, s. 321.

⁸⁴³ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, C. IX, s. 115.

⁸⁴⁴ İmrânî, *el-Beyân*, C. 11, s. 268.

⁸⁴⁵ Abdurrahman b. Muhammed Süleyman-mâ'ruf bi-Şeyhi Zâde Damad Efendi-, *Mecma'u'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, C. I, s. 504.

⁸⁴⁶ İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, C. III, s.636.

⁸⁴⁷ Sıkkîlî, *el-Câmiu li-Mesâili'l-Müdevvene*, C. XIX, s. 751.

Mâlik köleye nafakası karşılığında, gücünün yettiğinin dışında ekstra bir yük yüklemenin doğru olmayacağını da eklemektedir.⁸⁴⁸

Hanbelî Mezhebi: Buhûtî, “kölenin nafakasının, yani barınma, giyinme ve gıda masraflarının, -köle nâşize veya kalıcı olsun fark etmez- örfe uygun bir şekilde efendisine aittir” der.⁸⁴⁹ Buna delil olarak da Hz. Peygamberin (s.a.v.) “*kölenin yemesi ve giyinmesi efendisinin üzerinedir. Bunun karşılığında köleye, gücünün yettiğinin haricinde yük yüklenmez.*” hadisini getirmektedir.⁸⁵⁰

İbn Münzir’e göre, evli köle karısının nafakasını kendisi temin etmekle yükümlüdür. Konu üzerinde icmâ mevcuttur.⁸⁵¹ Görüldüğü üzere, dört mezhebin hukukçuları da kölenin nafakasının efendisine ait olduğunu söylemiş ve böylece konu üzerinde mezhepler arası icmâ oluşmuştur.

4.12.10. Kişinin Nikahlı Olduğu Cariye İçin Kullandığı “Hürsün” İfadesinin Talâk Yerine Geçmesi

Şâfiî, “Bir adam talâk maksadıyla eşine ‘sen hürsün’ dese talâk vâkî olur” der. Yine adam câriyesine “seni boşuyorum” dese ve bununla onu azad etmeye niyet etse câriyesini azad etmiş olur. Bu durumda kinayeli lafızlarda itibar edilen kişinin niyetidir. Mâverdî, İmâm Şâfiî’nin bu sözünü tasdik ederek şöyle der: Azat etme ifadesi talâkta kinaye olarak kullanıldığı gibi bunun aksi de söz konusu olup câriyesine “sen boşsun” dese o kişi câriyesini azad etmiş olur. Ayrıca konu üzerinde icmâsın vukûundan da bahseder.⁸⁵²

Konunun Diğer Mezheplere Göre Değerlendirilmesi

Hanefî Mezhebi: Ebû Hanîfe’ye göre; azad kelimesi talâkta kinaye olarak kullanılıbilirken, talâk kelimesi, köle azad etmede kinaye olarak sarfedilse ve bile hürriyet hâsıl olmaz.⁸⁵³ Konuyla ilgili olarak Serahsî de Mebsut adlı eserinde “kişinin

⁸⁴⁸ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtsari'l-Halîl*, C. 5, s. 581.

⁸⁴⁹ Mansur b. Yunus el-Buhûtî, *er-Ravru'l-Mürbei Şerhi Zâdi'l-Müsteknî*, Dar'ul-Hadis, Kahire 2004, s. 626.

⁸⁵⁰ Beyhakî, *Âdâbü'l-Beyhakî*, Müessesetü'l Kütübü'l Sekafiyye, Beyrut, 1988 (h. 1408), s. 24/54.

⁸⁵¹ İbn Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, s.55.

⁸⁵² Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, C. X, 164.

⁸⁵³ Seyfüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî Gaffâl, thk. Dr. Yasin Ahmed İbrahim Daradkeh, *Hilyetü'l-Ulemâi fî Mârifeti Mezâhibi'l-Fukahâ*, Mektebetü'l-Risâleti'l-Hadîseti, Umman, 1988, C. VII, s. 50.

kölesine boşsun demesiyle azad etmeye niyet bile etse bir şey lazım gelmez” demektedir.⁸⁵⁴

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlerde bu konuda Şâfiîlerle hem fikir olmuşlardır. Yani talâk niyeti ile eşine hürsün diyen adamın eşi hür, azad niyetiyle câriyesine boşsun diyen adamın câriyesi de hür olur.⁸⁵⁵

Hanbelî Mezhebi: Hanbelî Mezhebine göre, adam kölesine boşsun dese azad niyeti olsa bile bir şey lazım gelmez. Çünkü talâk, malı menfaatten çıkarmak için konulan bir söz olduğundan, kira sözleşmesinin feshi gibi mal boynundan çıkarılmamıştır.⁸⁵⁶

Sonuç olarak; Hanbelîlerin ve Hanefîlerin muhalefeti üzerine, “talâk kelimesi azattan kinaye olarak kullanılır” sözünde ittifak yoktur. Bu durumda bu iki mezhebin sahabe icmâsı oluşmadığını düşündükleri söylenebilir.

⁸⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 63.

⁸⁵⁵ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' fî Fıkhı'l-İmâm Mâlik b. Enes*. C. II, s. 12; Sağlebî el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâilî li'l-Kâdî Abdulvehhab Mâlikî*, s. 347/745.

⁸⁵⁶ İbn Müflih, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, C. VI, s. 6.

5. SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Şafîî hukuk literatüründeki aile hukukuyla ilgili icmâların varlığı Şafîî mezhebine ait birçok muteber kaynaktan tespit edilmeye çalışılmış ve bu tespitler doğrultusunda elde edilen bulgular, diğer meşhur mezheplerin (Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî) kabul görmüş eserlerine müracaat edilerek bir kıyasa tabi tutulmuş; son olarak dört mezhep âlimlerinin de konuyla ilgili görüşleri ve nihai sözleri kayıt altına alınarak, herkesin hemfikir olduğu bir icmânın varlığından söz edebilmenin mümkün olup olmadığı sonucuna ulaşmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda İmâm Şafîî özelinde Şafîî'nin diğer mezheplere oranla icmâ konusunda oldukça titiz davranıldığını tespit etmiş olmaktadır. Diğer mezheplerin aksine Şafîîlerin sükutî icmâyı kabul etmemeleri diğer hukuki ve fihhi alanlarda olduğu gibi aile hukuku alanında da ulaşılan icmâ sayısını en az seviyede tutmuştur. Ancak Şafîîlerin sahabe kanadında fikir beyan edenler yanında muhalefet eden sahabe bulunmamasından hareketle adeta sahabe nesli için sükutî icmâyı kabul ettikleri, buna mukabil sükutî icmayı esasen sonraki nesiller için onaylamadıkları sezilmektedir.

Bu çalışmadan hareketle, Şafîîlerin aile hukukuyla ilgili üzerinde icmâ mevcut dedikleri 83 mesele tespit edilmiş olup, bu meselelerin 61 tanesinde diğer mezhepler de Şafîîlerle aynı görüşü savunmakta, 22 tanesinde ise muhalefet etmekte denilebilir. Diğer mezheplerin Şafîîlere muhalefeti dinin özünden sapmadan yalnızca farklı yorumlamalardan ve meselelerin farklı kanıtlara isnad edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir.

Şafîîlerle en çok görüş ayrılığında olan mezhep ise Hanefîlerdir. Hanefîlerin daha çok Şafîîlerin sahabe icmâsı vardır dedikleri konuda başka delillere dayanarak muhalefet ettikleri ve o konuda sahabe icmâsının oluşmadığı fikrinde oldukları anlaşılmaktadır. Hanefîler, genel geçer bilgilerde Şafîîlerle çoğunlukla mutabık olmakla birlikte fer'i meselelere oldukça geniş bir bakış açısıyla yaklaşarak daha kapsayıcı hükümler vermişler; bu da Hanefîleri birçok meselede Şafîîler ile muhalif konuma düşürmüştür.

Şafîîlere göre icmâ, yalnızca üzerinde nâs (kitap-sünnet) bulunan mevzular için geçerli olup hakkında nâs bulunmayan, kıyasa ve yorumlamaya dayalı mevzular için

mümkün görülmemektedir. Onların bu bakış açısı icmâdan kasıtlarının ümmetin icmâsı olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce bu nedenle de Şâfiîlerin üzerinde icmâ mevcut dedikleri meseleler de sınırlı sayıda kalmaktadır.

Şâfiîlere muhalefet edilen konular şunlardır:

- 1) Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ihramlı iken yapılan nikâh câiz olmayıp geçersiz kabul edilir. Hanefiler ise bu konuda cumhurun aksine görüş bildirerek nikâhın câiz ve geçerli olduğunu söylerler. Hadisteki “nikâhlanamaz” sözünden kasıt cimânın yasaklılığına delalet ettiğini söylerler. Sonuç itibarı ile Hanefiler konu üzerinde Şâfiîlerin dâhil olduğu cumhur ile birlikte değildir.
- 2) Nikâh esnasında veya öncesinde tahlil şartı konulduğunda, Hanefilere göre şart batıl, nikâh sahihtir. Şâfiî ve diğerlerine göre süreli nikâh gibi kabul edildiğinden sahih değildir. Dolayısıyla âlimlerin çoğu aynı görüşte olmakla birlikte Hanefilerin sahabe icması olduğu belirtilen rivayeti muteber görmedikleri anlaşılmaktadır. Konuya daha zahiri açıdan yaklaşmaları sonucunda Şâfiîlerin iddia ettiği gibi ümmetin icmâsı mevcut dediği bu konu üzerinde Hanefiler muhalefet etmişlerdir.
- 3) Nikâhta kadının vekâleti Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre geçersizdir ve nikâh fasit olur, Hanefîlere göre ise geçerlidir.
- 4) Nikâh akdini elinde bulunduran kişi Mâlikîlere göre baba, diğer mezheplere göre ise veli kocadır.
- 5) Şâfiî ve Mâlikîlere göre, buluğa eren bakirenin izni alınmadan velisi tarafından evlendirilebileceği söylenirken, Hanefî ve Hanbelîlere göre izni alınması gereklidir.
- 6) Talâk sayısı meselesinde Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler erkeğin statüsünü dikkate alırken, Hanefiler kadının statüsünü dikkate almışlardır. Hanefilere göre erkek köle de olsa eğer karısı hür ise üç talâk hakkı vardır. Diğer üç mezhebe göre ise kölenin karısı hür de olsa câriye de olsa talâk hakkı ikidir.
- 7) Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kişinin niyetine bakılmaksızın, farklı kelimelerle üç kez talâk hakkını kullanan kimse üç talâkla boşanmış olur. Hânefilere göre ise kişi, zifafa girmiş ise üç talâk girmemiş ise tek talâk geçerli olur derler. Ayrıca kocanın niyetine de itibar ederek eğer son kelimedede bir öncekileri tahkim ve te’kit için söylediğini ikrar ederse zifaf yaşansın veya yaşanmasın bir talâk vâkî olur derler.
- 8) Bir kimse talâka zorlanırsa Hanefî mezhebi hariç diğer üç mezhebe göre icbar ile yapılan bu talâk geçersizdir. Ancak bu zorlamayı şer’i yetki mercii olan hâkim yaparsa dört mezhebe göre de talâk geçerlidir.
- 9) Kinayeli lafızlarla talâk kullanıldığı durumda, Hânefilere göre niyet ve karîne olduğu zaman bir bain talâk, diğer üç mezhebe göre ise ric’i talâk meydana gelir.
- 10) Hânefî ve Şâfiîler karısına, inşallah boşsun diyen adamın talâkı geçersizdir derken, Mâlikî ve Hanbelîler, talâk vâkî olur demektedir.

- 11) Hanefîlere göre zıhardan sonra cimaya azmetmesi durumunda, Mâlikî ve Hanbelîlere göre bizzat cimâ etmesi durumunda kefarete gerekir. Bu durumda Şâfiîlerin cimaya niyet etmeden yanında tutmasında kefarete gerektirdiği yönündeki icmâ iddiaları mezhep içi ittifak olduğu düşünülebilir.
- 12) Muhâlea, Şâfiî ve Hanbelîlere göre fesih, Hanefî ve Mâlikîlere göre ise bâin talâk sayılır.
- 13) Karısının nafakasını temin edemeyen erkeğin karısı için; Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîler için muhayyerlik hakkı doğar; dilerse kocasıyla yaşamaya devam eder, dilerse boşanma talebinde bulunabilir. Hanefîler ise bu durumdaki kadının böyle bir seçim hakkının olmadığını söylerler.
- 14) Uzun süre karısının nafakasını ödemeyen kocaya, Hanbelî ve Şâfiîlere göre, ödemediği zamanlar borç olarak yazılır. Mâlikîler de işi hâkime götürür ve verilen karara uyar demiştir. Hanefîler ise, “geçmiş günlerin nafakası tazmin edilmez ama sonraki günler hâkimin kararıyla ödenir” demiştir.
- 15) Şâfiîlere göre, önceden mehri belirlenmiş veya belirlenmemiş olsun kocanın, ilişkiye girdiği hanımını boşamasının akabinde mut’a vermesi gerekmektedir. Diğer üç mezhep İmâmı bu şartlarda mut’anın müstehap olduğunu söylemektedirler.
- 16) Kadın, iddet müddeti dolmadan başka bir erkekle nikâhlansa, bu nikâhın fâsid olacağı konusunda görüş birliği vardır. Hanbelî ve Şâfiî mezhebine göre, birleştirilmek suretiyle iki iddet tutulur. Hanefî mezhebine göre bu vaziyette tek iddet kâfidir. Mâlikîlerden iki ayrı rivayet vardır.
- 17) Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre bir adam sahip olduğu câriyesiyle ilişkiye girdiğini itiraf etmesiyle doğacak çocukların nesebi ona bağlanır. Ancak Ebû Hanîfe’ye göre ise ilişkiye girdiğini kabul etmesi yeterli değil, doğan çocuğu da kabul etmesi gereklidir.
- 18) Kölenin nikâhlayabileceği kadın sayısı Şâfiî, Hanefî ve Hanbelîlere göre iki iken, Mâlikîlere göre dördür.
- 19) Ay hali gören bir cariye boşanma iddeti, Şâfiî, Hanefî ve Mâlikîlere göre iki kur’, Hanbelîlere göre hür kadın gibi üç kur’dur.
- 20) Karı koca ayrıldığında çocuğun kimde kalacağı konusunda anlaşmazlık çıkar ise, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tercih hakkı çocuğa sunulurken; Mâlikî ve Hanefîlere göre tercih hakkı çocuğa ait değildir.
- 21) Bir erkek hür ve câriye ile aynı anda nikâhlı olursa bu durumda taksim, Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre, hür kadına iki gece, câriyeye ise bir gece olarak yapılır. Mâlikîler ise erkek adaleti gözetmeli ve ikisine de eşit gün tayin etmeli derler.
- 22) Kocasını köle olan bir câriye azat edilse dört mezhebe göre de kadının muhayyerlik hakkı vardır. Eğer kocası hür ise Hanefîler hariç muhayyerlik hakkı yok denilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki b. Yusûf b. Ahmed Zerkânî el-Mısrî, *Şerhu Zerkânî alâ Muhtasari Halîl ve Hâşiyeti'l-Benânî*, Beyrut C. III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, (h. 1422) 2002.
- Abdulkerîm b. Muhammed el-Lâhim, *el-Metleu ale'l-Dakâiki zâdi'l-müsteknî*, C. V, Dâru Künûzi İşbiliya, Riyad (h. 1431) 2010.
- Abdurrahman b. Mervan b. Abdurrahman el-Ensârî, *Tefsîru'l-Muvattâ*, C. I, Dâru'n-Nevâdir, Katar (h.1429) 2008.
- Abdürrezzâk es-Sanânî, Ebû Bekr b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân A'zamî, el-Mektebetu'l-İslâmi, VI. I-XII, Beyrut 1983.
- Acar, H. İbrahim, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 466-471.
- , "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 496-500.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid, C. XXVI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut. 421/2001.
- Ahmed b. Hanbel, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed Rivayetu İbnü'l-Ebû'l-Fazl-Sâlih*, thk. Fazlurrahman Muhammed, C. III, Dâru'l-İlmiyye, Delhi, (h.1408) 1998.
- Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerhu Zâdi'l-Müstekni*, h. 1433.
- Ahmed Tayyâr, Abdullah b. Muhammed, *Vebe'lü'l-Gamâmeti fî Şerhi Umdetü'l-Fıkhi li-İbn Kudâme*, C. VI, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd, 2011.
- Ak, Ayhan, *İslam Hukukunun Sabiteleri*, Üniversite Yayınları, Samsun, 2020.
- Akbaş, Fatih, *Mâlikî Mezhebine Göre Evliliğin Sona Ermesi ve Hanefî Mezhebi ile Mukâyesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2019.
- Akgül, Lütfiye, "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 19 S. 62 (Bahar 2015), ss. 21-34.
- Alâeddîn es-Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekir, *Tuhfetü'l-Fukehâ*, C. II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, (h. 1414) 1994.
- Alîş, Muhammed, *Minhe'l-Celîl Şerhu Muhtasaru Halîl*, C. III, Dâru'l-Fıkr, Beyrut (h. 1404) 1984.
- Alp, Zeynep, "İmâm Şafîî Hayatı, Şahsiyeti, Edebî Kişiliği ve Meâni İlmi Açısından Divânı", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.
- Âmidî, Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed Seyfeddin, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. İbrahim el-Acuz, C.I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Apaydın, Yunus, *Günümüzde Aile*, der. Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007,
- Arabî, Ahmed, *el-İmâm eş-Şafîî el-Fakîh el-Edîb*, Dârü'r-Rifai, Riyad, 1978.
- Aslan, Ömer, "Şafîî Mezhebinde Fetva Usulü ve Kullanılan Başlıca Rumuz ve Terimler", *Harran İlahiyat Dergisi*, S. 45, 2021, ss. 57-75.

- Atar, Fahrettin, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- , “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, Ankara 2020, ss. 397-401.
- , *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, ts.
- Ateş, Avnullah Enes, Abdullah Aydın, “Hadislerde Kinayeli Kullanım”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2019, ss. 490-514.
- Aybakan, Bilal, “Şafî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 233-247.
- , “Şafî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 223-233.
- Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 196-200.
- Aydın, Mehmet Âkif, Muhammed Hamîdullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 246-248.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2020, <http://www.lugatim.com/s/teserri>
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, C. III, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1970.
- Bağdâdî, Abdulvahhâb İbn Ali Nasr el-Mâlikî Hâkim, *Uyûnu'l-Mecâlîs*, C. III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad (h.1421) 2000.
- Bağdâdî, Abdurrahman b. Muhammed b. Askerî'l-Bağdâdî, *İrşâdü's-Sâlikî ilâ Eşrafi'l-Mesâlikî*, Şirketü Mektebetü ve Dab'atü Mustafâ, Mısır.
- Bahjat, Hussein, *İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.
- Baktı, Selcen, “Hanefî Ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Temel İslam Bilimleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2019.
- Baktır, Mustafa, “İhdâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 530-532.
- Bayar, Mesut, “Zıfâfın Hükümlere Etkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XX, 2020, S.1, ss. 163-171.
- Bedreddîn Aynî, Ebû Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Hüseyin el-Gîtâbî'l Hanefî, *el-Binâyetü Şerhu'l-Hidâye*, C. V, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, (h. 1420) 2000.
- Begâvî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud, *et-Tehzîb fi Fıkhi'l-İmâm Şafî*, C. V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (h.1918),1997.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Süneni Kübrâ*, C. VII, Dâru'l-Kütüb el-ilmîyye, Beyrut (h. 1424) 2003.
- , *Menakıbu's-Şafî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire 1390/1971.
- , *Ma'rifetü'l-Sünen ve'l-Âsâr*, Karaçi: Câmiatü'l-Dirâsâti'l-İslâmî, 1. Basım 1991.
- , *Sünenü'l-Beyhâkî el-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-'Atâ, C. VII, Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke 1994.

- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, *el-Müsnedü'l-Kebîr ve el-Bahrü'z-Zehhâr*, C. XII, Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, Medînetü Münevvere, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.
- Böke, Emine Gümüş “İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası” *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2020, ss. 93-112.
- Buhari, Alaüddin Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdülaziz el-Buhari, *Keşfü'l-Esrâr an Usûli Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, C. III, Beyrut 2009.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, “Nikâh” *Sahih Buhârî*, Dâru'l-Yemâme, Dımeşk (h. 1414) 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Keşşâfû'l-Kına' an Metni'l-İknâ*, C. XI, Vizâratü'l-Adl, Suudî Arabistan (h. 1421) 2000.
- , *Şerhu Münteha'l-İrâdât li'l-Buhûtî*, C. III, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, (h. 1414) 1993.
- , *er-Ravzu'l-Mürbi Şerhi Zâdi'l-Müsteknî*, Darü'l-Hadis, Kahire 2004.
- Burhâneddin, İmâm Ebî el-Ma'ali Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz el-Buhârî, *el-Muhît el-Burhânî*, C. V, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (h.1424) 2004.
- Cemâleddin el-Rîmi, Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekir el-Hasesî Sardefi, *el-Mâni'l-Bid'ati fî Ma'rifeti İhtilâfi ehli's-Şerîati*, C. II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, (h. 1419) 1999.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Hanefî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C. IV, Dâru'l-kütübü ilmiyye, Beyrut, (h.1414) 1994.
- , *Şerhu'l-Muhtasârî't-Tahâvî*, C. IV, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1. Baskı, (h.1431) 2010.
- Cündî, Halil b. İshâk, *et-Tevzîh fî Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'î li'bni'l-Hâcib*, C. IV, Merkezü Najeabawaih, 2008.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-et-Tâi en-Nîsâbûrî, *el-Burhân fî Usûli'l-fikh*, C. I, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- , *et-Telhîs fî Usûli'l-Fikh*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, C. III, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- , *Nihâyetü'l-Metlab fî-Dirâyetü'l-Mezheb*, C. XIII, Dâru'l-Minhâc, (h. 1428) 2007.
- Çınar, Fatih, “Şevkâniye Göre Nikâhta Velî Meselesi, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 5, 2016, ss. 177-194.
- Dağcı, Şamil, *İmâm Şafîî: Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed Süleyman, *Mecmûu'l-Enhur fî şerhi Mülteka'l-Ebhur*, C. I, Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer el-Bağdâdî, *Sunenu'd-Dârekutnî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1424/2004.
- Dâru'l-İftâi Mısıryye, *Fetâvâ Dâru'l-İftâi Mısıryye*, C. I, Kahire 1870.
- Demirel, Enise, *Tâhir b. Âşûr'un Talâkla İlgili Görüşleri ve Mâlikî Mezhebi İle Mukayesesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.

- Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, C.VII, Dâru'l-Minhâc, 1. Baskı, Cidde 2004.
- Demîrî, Behrâm ed-Demîrî, *Tahbîru'l-Muhtasar ve Huve'l-Şerhu'l-Vasad li Behrâm alâ Muhtasari Halîl*, C.II.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halîl*, Haz. Kemaleddin Abdurrahman Kari, C. II, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda Lübnan 2006.
- Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe, *Hâşiyetu'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, C. III, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- Deyî'l-Yâkûbî'l-Âmâmî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammedi'l-Mustafa, *Avnü'l-Metîn alâ Nazmi Risâleti Kurûyeyni*, 539/1128.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, Mistaş Matbaası, Konya 1977.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 417-431.
- Dubyân, Ebû Ömer Dubyân b. Muhammed, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyye Esâleten ve Muâseraten*, C. III, 3. bs, Mektebetü'l-Melik Fehdû'l-Vataniyye, Riyad 1432/2011.
- Dumlu, Emrullah, "Hürmeti Mûsâhere ve İlgili Bazı Meseleler" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 29, 2017, ss. 185-219.
- Durmuş, İsmail, "Kinaye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002. ss. 36-37.
- Düzenli, Pehlul, "Türkçe Talâk Tabirleri ve Fikhî Sonuçları" *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 46, 2018, ss. 107-140.
- Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. İbrahim b. Halîl et-Tetânî'l-Mâlikî, *Cevâhiru'd-Düreri fî-Hallî Elfâzi Muhtasar*, C. IV, Dâru'l-İbn Hazm, Beyrut (h. 1435) 2014.
- Ebû Bekâî Kemâleddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ b. Ali el-Dâmirî, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII, Dâru'l-Minhâc, Cidde, (h. 1425) 2004.
- Ebû Bekr Osman b. Muhammed Şedad Dimyâdî,-Meşhûr-bi'l-Bikrî, *Înânetü't-Tâlibîn alâ Hallî Elfâzi Fethi'l-Müîn*, C. IV, Dâru'l-Fikr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', (h. 1418) 1997.
- Ebû Bekr Takiyyüddin b. Muhammed b. Abdülmü'min el-Hısnî, *Kifâyetü'l-Ahyâri fî Hallî Gâteti'l-İhtisâr*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk 1994.
- Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî el-Bulkînî, *et-Tedrib fî'l-Fikhi'ş-Şâfiî*, C. III, Dâru'l-Kıbleteyn, Riyad, (1433) 2012.
- Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn-M. Ali en-Neccâr, I-XV, Kahire 1384-87/1964-67.
- Ebû Münzir, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ b. Abdullatif Minyâvî, *et-Tahrîr Şerhu'l-Delîl*, Mektebetü'ş-Şâmile, Mısır, (h.1432) 2011.
- Ebû Yusuf, Yâkub b. İbrâhim Ensârî, *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Matbaatü'l-Vefâ', Mısır h. 1357.
- Ebû Zehra, Muhammed ve Osman Keskinoglu, *İmâm Şâfiî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020.
- Ebu'l-Hattâb el-Kelûzânî, Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasan, *el-Hidâyetü alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, Müessesetü'l-Garrâsi li'n-Neşri ve't-Tevzi', (h.1425) 2004.
- Ebu'l-Muhâsin, Yusuf b. Mûsa'l-Hanefî, *el-Mu'tesiru min Muhtasari min Müşkili'l-Âsâr*, C. I, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.

- Endûnisî, Abdükadir b. Abdülmütalib el-Mendeylî, *el-Hazâinü's-Seniyye min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhiyyetti li Eimmeti el-fukahâi's-Şâfiyye*, thk. Abdülaziz b. es-Sâyib, Beyrut, Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn h.1424/2004.
- Erbay, Celal, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 282-285.
- Erdem, Suat, “İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 2, 2013, ss. 71-95.
- Esen, Hüseyin “İslam Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2020, ss.19-56.
- Fahreddin ez-Zeylaî, Osman b. Ali b. Muhaccin el-Bârî, *Tebyînü'l-Hakâyik Şerhu Kenzü'l-Dakâyik*, C. III, Matbaatü'l-Kübra'l-emîriyyeti, Kahire h. 1313.
- Faysal b. Abdulaziz b. Faysal b. Hamdü Mübârek el-Harîmlî en-Necdî, *Bustânü'l-Ahbâr Muhtasârünî'l-Evdâr*, C. II, Dâru İşbîliyyâ li Neşri ve't-Tevzî', Riyad (h.1419) 1998.
- el-Fetâvâ' Hindiyîye*, C. I, Matbaatü'l-Kübra'l-Emirîyye, Mısır, (h.1310) 1892.
- Gaznevî, Ömer b. İshak b. Ahmed b. Hindi, *el-Gurratü'l-Münîfetü fî Tahkîki Ba'zı Mesâilî*, Müessesetü Kütübü's-Sekâfiye, (1406) 1986.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, thk. Hamza b. Zahîr Hâfız, C. I, Cidde 1992.
- , *el-Vesîta fî'l-Mezheb*, C. V, Dâru's-Selâm, Kahire 1997.
- Genç, Mustafa, “İslam Hukukunda Evlenme Akdi Bakımından Velînin Hukûkî Kişiliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2020, ss. 331-360.
- Gündüz, Ahmet, “Sebeb-i Nüzûl Vesilesiyle Kur'ân'ın Talâk Sayısı ve İddet Müddetinde Yaptığı Düzenlemeler”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019 ss. 175-204.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mecmûu'l-Enhur fî şerhi Mülteka'l-Ebhûr*, Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, (h. 1418) 1998.
- Hâlid er-Ribâd ve Seyyit İzzet İyd, *el-Câmiu li Ulûmi İmâm Ahmed*, C. II, Dâru'l-Fellâh li'l-Bahsi'l-ilmiyyi ve Tahkîki et-Türâsî, Cumhuriyyetü Mısri'l-Arabiyyeti, (h. 1430) 2009.
- Halil, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim, *Şerhu Zâdü'l-Müstakni'*, C. V, yy. trz.
- Hallâf, Abdülvahhab, *İlmu Usûli'l-Fıkıh*, Mektebetü'd-Da've el-İslâmiyye, 1956.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed Mekki el-Haseni Ebü'l-Abbas, *ed-Dürrü'n-Nefis fî Beyâni Nesebi İmâmi'l-Eimme Muhammed b. İdris eş-Şâfiî*, thk. Ebû Haşim İbrahim b. Mansur el-Haşimi el-Emir, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut 2009.
- Hannân Süleyman Sabîhat, *el-Hidâd ve Ahkâmuhu fî'l-fıkıh'l-İslami*, Amman 2003.
- Hâşimî, eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Mûsâ, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Raşâd*, Müessesetü'r-Risâleti'n-Nâşirûn, (h. 1419) 1998.
- Hîn, Mustafa, Mustafa el-Bugâ, Ali eş-Şirbicî, *el-Fıkhu'l-Menhecî fî Fıkıh İmâm Şâfiî*, C. IV, Dâru'l-Kalem li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', (h.1413) 1992.
- Hırakî, Ebû Kâsım Ömer b. Hasan b. Abdullah, *Muhtasaru'l-Hırakî*, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs, 1993.
- <http://www.almuwahhid.com/makale.php?id=868&ms=1>
- İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah en-Nemeri el-Kurtûbî, *el-Kâfî fî Fıkıhî Ehli'l-Medîneti*, C. II, Mektebetü Riyâdi Hadîseti, (h.1400) 1980.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulazîz Âbidîn el-Dimeşki el-Hanefî, *Hâşiyetü İbn Âbidîn Reddû'l-Muhtâr el-Halebî*, C. III, Dâru'l-Fikr, Beyrut (h.1366) 1966.
- İbn Arafe, *el-Muhtasaru'l-Fukaha*, C. III, Müesssetü Halef Ahmed el-Habtûr li A'mâlî'l-Hayriyye, 2014.
- İbn Bezîze, *Ravzatü'l-Müstebîn fî Şerhi'l-Telkîn*, C. II, Dâru İbni Hazm, 1. Basım, 2010,
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, Dâru'l-Kurtuba, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Beyrut 2006.
- İbn Hâc, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abdârî Ebû Abdullah el-Mâlikî, *el-Medhalü li İbn Hâc*, C. II, Dâru't-Türâsî.
- İbn Hacer Haytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, C. VII Mektebetü't-Ticâratü'l-Kübrâ, Mısır (1357) 1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed Askalânî, *Tevâlî't-te'sis li-meâlî Muhammed b. İdris fî Menâkıbi'l-İmâm eş-Şafî*, thk. Ebü'l-Fida Abdullah el-Kadi, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- İbn Kayyım el-Cezviyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyüb, *Zâdü'l-Meâdi fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, C. VI, Dâru'l-Adââtü'l-İlm, Riyad (h. 1445) 2019.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Menakıbu'l-İmâm eş-Şafî*, thk. Halil İbrâhim Molla Hatır, Mektebetü'l-İmâm eş-Şafî, Riyad 1992.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakud-dîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Mukaddisî, *el-Kâfî fî'l-fikhi'l-İmâm Ahmed*, Dâru'l- C. IIII, Kütübü'l-İlmiyye, (h.1414) 1994.
- , *Ravzatü'n-Nâzir*, nşr. Abdülkerîm b. Ali b. Muhammed en-Nemle, C. I, Riyad 1414/1993.
- , *el-Muğnî*, C. X, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 1968.
- , *Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukne'*, C. IX, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî li'n-Neşr-i ve't Tevzi'.
- , *Umdetü'l-Hâzîm fî'z-Zevâidi alâ Muhtasari Ebû'l-Kâsım*, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar (h. 1428) 2007.
- , *Umdetü'l-fikhi*, Mektebetü'l-Asriyye, (h.1425) 2004.
- İbn Manzur, Abdulbâkî, M. Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1950.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazıl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, C. XI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Müflih, Ebu İshâk Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, C. VI, Daru Alemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ*, Gaye Matbaası, thk. Abdulkadir Şener, Ankara 1983.
- İbn Neccâr, Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz, *Muavvenetü Ülü'n-Nühâ Şerhu Münteha'l-İrâdât*, C. IX, Mektebetü'l-Esedî, (1429) 2008.
- İbn Necm, Zeyneddîn b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahr er-Râik Şerhu Kenzü el-Dakâik*, C. III, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, h.1431.
- İbn Rifâa, Ahmed b. Muhammed b. Aliyyü'l Ensârî, Ebû'l-Abbâs Necmeddîn, *Kifâyetü'n Nebiyye fî Şerhi Tenbiyye*, C. XV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Rüşd, Ebil Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-*

- Müctehid ve Nihâyat el-Muktasid*, C. II, Dâru'l Hadîs, Kâhire (h. 1425) 2004.
- , *el-Beyân ve 't-Tahsîl*, C. XVIII, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2015.
- , *el-Mukaddemâtü 'l-Mümeħhidât*, C. I, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut (h. 1408) 1988.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed Celaleddîn Abdullah b. Necm, *İkdü 'l-Cevâhiru 'l-Semîneti fî Mezhebi Âlemi 'l-Medîneti*, C.II, Dâru'l-Garbü'l-İslâmî, Beyrut (h. 1423) 2003.
- İbn Useymin, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *Zâd el-Mustaknî' Sesli Açıklama Kitabı*, C. II. ty. yy.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Endelusî el-Mâlikî el-İşbilî, *Ahkâmu 'l-Kur'an*, C. IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005.
- İbnü'l-Berâziî, Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî, *et-Tehzîb fî İhtisâri 'l-Müdevvene*, C. II. Dâru'l-Buhûsi li Derâsâti'l-İslâmiyyeti ve İhyâü't-Türâsî, Dubai (h. 1423) 2002.
- , *Metnü'r-Risâleti*, Dâru'l-Fikr, Beyrut h. 1438.
- İbnü'l-Cellâb, Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. el-Hüseyyin b. el-Hassan, *et-Tefrî' fî Fıkhı 'l-İmâm Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, C. II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhîd es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadîr ale-l-Hidâye*, C. III, Dâru'l-fikr, Lübnan, (h. 1389) 1970.
- İbnü'l-Mülakkın İmâm Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, Sirâceddîn Ebû Hafs el-Ensârî, *Ucâletü 'l-Muhtâc ilâ Tevcîhi 'l-Minhâc*, C. III, Dâru'l-Küttâb, Ürdün, (h. 1421) 2001.
- İbnü'l-Müneccî, Zeynüddîn el-Müneccî b. Osman b. Es'âd, *el-Mümteu fî Şerhi 'l-Mukne*, C. III, Mektebetü'l-Esedî, Mekkei Mükerrreme, (h. 1424) 2003.
- İbrahim el-Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed, Ebû Muhammed Bahâeddîn Makdisî, *El-Iddetü Şerhu 'l-Umdeti*, Dâru'l-Hadîs, Kahire (h.1424) 2003.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbehi'l-Medenî, *el-Müdevvene*, C. II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, (h. 1415) 1994.
- , *el-Muvattâ'*, C. III, Müessesetü Zâyd b.Sultan Âli Nehyânî li'l-Eğmâlî'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyyeti, (h.1425) 2004.
- İmrânî, Ebû Hüseyin Yahyâ b. Hayri b. Sâlim el-Yemen eş-Şâfiî, *el-Beyân fî Mezhebi İmâm Şâfiî*, C. IX, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2000.
- Kaffal, Ebû Bekr Muhammed Bin Ahmed el-Şaşı, *Hilyetü 'l-Ulemâ-i fî Mârifeti Mezâhibi 'l-Fukahâ*, thk. Dr. Yasin Ahmed İbrahim Daradkeh, C. VII, Mektebetü'l-Risâleti'l-Hadîseti, Umman 1988.
- Kahtânî, Usâme b. Saîd, *Mevsûatu 'l-İcmâu fî 'l-Fıkhı 'l-İslâmî*, C. III, Dâru'l-Fazileti li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad (h.1439) 2012.
- Karacabey Salih-Mutlu Gül, "Fıkhî Hadislerin Rivayet Özellikleri Bağlamında'Velisiz Nikâh Olmaz' Hadisinin Tahrîc ve Tenkîdi", *Uludağ Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 1, 2012, ss. 33-48.
- Karâfi, Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zehîratü 'l-Karâfi*, , C. IV, Dâru'l- Garbü'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991.
- Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kâsânî, Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu 's-Sanâi fî Tertîbi eş-Şerâi*, C. III,

- Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, (h. 1406) 1986.
- Kaşıkcı, Osman, "Radâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- Kavâsimî, Ekrem Yûsuf Ömer, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Dârü'n-Nefâis, Ürdün 1423/2003.
- Kayravânî, İbn Ebû Zeyd, *en- Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C. IV, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.
- , *Metnü'r-Risâle*, Daru'l-Fikr, ts.
- Kazvînî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî, "Mukaddime", *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz*, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 1417/1997.
- Keşnâvî, Ebû Bekir b. Hasan b. Abdullah, *Eshelü'l-Medârik*, C. II, Dâru'l Fikr, Beyrut, t.y.
- Kirmânî, Ebû Muhammed Harb b. İsmail b. Halfi, *Mesâilü Harbi'l-Kirmânî min Kitâbi'l-Nikâhi ilâ İntihâi'l-Kitâb*, C. II, h. 1422.
- Koçak, Muhsin- Dalgın Nihat ve Şahin Osman, *Fıkıh Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2017.
- , *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, C.XII, Dâru's-selâm, Kâhire (h. 1427) 2006.
- Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Kurtubî, Ebû Ömer b. Yusuf b. Abdullah İbn Abdî'l Berr, *Fethu'l-Mâlik bi Terkîbi'l-Temhîd li İbn Abdî'l-Berr alâ Muvaata'l-İmâm Mâlik*, "Kitabü' talâk", C. VII, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1998.
- , *el-Cami'li Ahkamil-Kur'an*, C. III, Müessesetü'r-Risalei Nâşirun, 2006.
- , *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ*, C. V, Müessesetü'l-Furkân li't-terâsi'l-İslâmî, 1. Baskı, Londra (h. 1439) 2017.
- Kürdî, Muhammed b. Süleymân, *el-Fevâ'idü'l-Medeniyye*, Dâru-Nuri's-Sabâh, thk. Bessam Abdulvehhab El-Câbi, Mardin 2011.
- Lahmî, Ali b. Muhammed Ebû el-Hasan, *Tebîrâtü'l-lahmî*, C. V, Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, Katar 2011.
- Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîbi'l-Basri'l-Bağdâdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fıkhi Mezhebi İmâm Şâfiî ve fi Şerhi'l-Muhtasaru'l-Müzenî*, C. IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (h. 1419) 1999.
- Memduhoğlu, Adnan ve İlhan İbrahim, "İmâm Nevevî'nin Minhâcü't-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş ve Tercihleri", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, 2014.
- Merdâvî, Alâeddin Ebû'l-Hasan alâ İbn Süleyman, *el-İnsâf fi Mârifeti'r-Râciye mine'l-Hilâf*, Matbaatü'l-Sünnetü'l-Muhammediye, C. XXII. Beyrut, (h.1374) 1955,
- Mergînânî, Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, C. I. Dâru'l-Erkâm, Beyrut.
- , *Bidâyetü'l-Mübtedî*, Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabbah, Kahire 1385/1966.
- Mervezî, İshak b. Mansur b. Ehrâm, Ebû Yâkub, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, C. IV, el-Câmiatü'l-İslâmî bi'l-Medîneti'l-Münevvere, Suûdî Arabistan, (h. 1425) 2002.
- Mevsîlî, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûdu'l-Mevsîlî'l-Beldehî, *el-İhtiyâr li-Te'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, C. III, Matbâtü'l-Halebî, Kahire 1356/1937.

- el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, “Butlân”, C. VIII, Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, Kuveyt 1980.
- Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, C. XLI, vizâratü'l-Evkâf veş-Şuûni'l-İslâmiyye, h. 1404-1427.
- Mevvâk, Ebî Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklî'l li Muhtsari'l-Halîl*, C.V, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kahire (h. 1416) 1994.
- Muhammed b. Salih b. Muhammed Useymîn, *eş-Şerhu'l-Mümtei alâ Zâde el-Müsteknî*, C. XII, Dâru'l-İbn Cevzî, h. 1428.
- Muhammed ez-Zühri el-Gamrâvi, *es-Siracü'l-Vehhac*, Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabâati ve'n-Neşri, Beyrut.
- Munbeci, Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyya, *el-Lübab fi'l-Cem' beyne's-Sünne ve'l-Kitab*, C. II, Dâru'l-Kalem Dâru'l-Şâmiyye, Dımeşk-Beyrut (1414) 1994.
- Müzenî, İsmail b. Yahya b. İsmail Ebû İbrahim, *Muhtasarü'l-Müzenî*, C. VIII, Dâru'l-Mârifet, 8/29, Beyrut (h. 1410)1990.
- Nar, Önder, “Mehri verilmeyen Bayanın Eşinin Davetine İcabet Etmeme Hakkı, Nuşuz Kavramının Tanımı”, <http://www.eskieserler.net/index.php>.
- Nas, Taha, “Şafiî Mezhebinin İki Temel Kavramı: Vech ve Ashabü'l-Vücûh–Kullanım ve İşlev” *Şarkiyat ilmi Araştırmalar Dergisi*, C. XIV, S. 1, 2007. ss. 69-88.
- , “İcmâ Teorisi ve Bâkılânî'nin Etkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XVII, S. 30 (2014/2).) ss.2-38.
- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, *el-Fevakihü'd-Devâni alâ Risâleti ibn Ebi Zeyd el-Kayravânî*, C. II, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniye, yay. y, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Süneni Kübrâ*, C. VIII, Müessesetü'l-Risâletü, Beyrut, (h.1421) 2001.
- Nesefî, Ebû'l-Berakât, *Kenzü'd-Dekâik*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttakîn*, nşr. Züheyr eş-Şaviş, C. VII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1412/1991.
- , *Minhâcü't-Tâlibîn*, thk. Muhammed Tâhir Şabân, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 1426/2005.
- , *el Mecmûu Şerhi'l-Mühezzeb*, C. I, Dâru-l fikr, Beyrut ts.
- Osman b. Abdullah b. Câmî'l-Hanbelî, *el-Fevâidü'l-Müntehabât fi Şerh-i Ehsari'l-Muhtasarât*, C. III, Müessesetü'r-Risâleti li't-Tabâati, Beyrut (1424) 2003.
- Öğüt, Sâlim-Kevser Kâmil Ali, “Çok Evlilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 365-369.
- Öz, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, 498-501.
- Özdemir, Esra, “İslam'da Süt Akrabalığı ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *İlahiyat Dergisi*, S. 2, 2019, ss.15-32.
- Özdemir, Muhittin, Ehl-i Kitap Kadınlarla Evlilik, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2007, ss.415-442.
- Özel, Ahmet “Âl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 305-306.
- Peker, Semra, “İslam Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 9, ss. 187-215.
- Racrâcî, Ebû Hasan Ali b. Saîd, *Menâhicü't-Tahsîl ve Netâicü Letâif et-Te'vîl fi Şerhi'l-*

- Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ*, C. IV, Dâru'l-İbn Hazm, (h. 1428) 2007.
- Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî, *el- 'Azîz şerhu'l-Vecîz*, C. IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl fî İlmi Usuli'l-Fıkıh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- , *Menakıbu'l-İmâm eş-Şafî*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ Fahreddin, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1986.
- Rîmî, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekir el-Hasîsî Serdefi, *el-Meâni'l-Bedîatü fî Mağrifeti İhtilâfî Ehli Şerîati*, C. II. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (h. 1419) 1999.
- Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhatasarı Halîl*, C. III, Dâru'l-Fikr, 1992.
- Rûyânî, Ebû Muhâsin Abdullah b. İsmâîl, *Bahru'l-Mezheb li-Rûyânî*, C. IX, Dâru'l-Kütübü el- İlmiyye, Beyrut 2009.
- Sabûnî, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, C.I. Şamil Yayınevi, İstanbul 1984.
- Sağlam, Hadi, “Şer’î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* VIII-II: 161-174 [2015]
- Sahnûn b. Abdisselâm, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, C. III, Dâru Sâdır, Beyrut, 1905.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osman b. Şûbetü'l-Horasânî, *Süneni Saîd b. Mansur*, C.III, Dâru'l-Samîî li'l-Neşri ve't-Tevzî', Riyad (h. 1417) 1997.
- Sâidî el-Adevî, Ali, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerhi Kifâyeti't-Tâlibî'r-Rabbânî*, C.II, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1994.
- Sâlih b. Fevzân Abdullah Fevzân, *el-Mûlahhasu'l-Fıkhi*, C. II. Dâru'l Âsîme, Riyad, h. 1423.
- Sâvi Ahmed b. Muhammed, Ebû'l Abbâs el-Halvetî'l-Mâlikî, *Hâşiyetü'l-Sâvî ale'l-Şerhu's Sağîr*, C. II, Dâru'l Meârif.
- Sekkâf, Alevî b. Ahmed, *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye* (Mecmû'atü seb'ati kütübün müfide içinde), Kahire 1358/1940.
- , *M'ucemün fî müstelehâti fıkhu's-Şafî*, 1417/1997. b.y. y.y.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1426/2005.
- , *en-Nüketi Şerhu Ziyâdâtî'l-Ziyâdâtî li'l-Serahsî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, (h. 1406) 1986.
- Sıkillî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus et-Temîmî, *el-Câmiu li Mesâilî'l-Müdevvene*, C. IX, Câmiat'ü Ümmü'l-Kurrâ, (h. 1434) 2013.
- Sulemî, İzzeddîn Abdülaziz b. Abdülselem, *el-Gâye fî İhtisârî'l-Nihâye*, C. V, Dâru'n-Nevâdir, Beyrut (h. 1437) 2016.
- Suyûtî, Celaeddîn, *Cem'ul-Cevâmiu'l-Mâ'rûf el-Câmiu'l-Kebîr*, C. XVII, el-Ezherî's-Şerîf, Kâhire, (h. 1426) 2005.
- Sügdî, Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rûknül İslâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed, *en-Nütef fî'l-Fetâvâ*, C. I, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn, Çev. İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Kitâbu Cimâu'l-İlm*, thk. A. Muhammed Şakir, C. IX, Matbaatu'l-Meârif, Mısır 1940.
- , *el-Ümm*, C. V, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- , *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir, Mektebetu'l-Halebî, Mısır 1940
- Şahin, Osman, *Fetvâ Âdâbı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2016.
- , *Kur'an-ı Kerimdeki Müşkil İfadeler ve Çözüm Yolları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.
- Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhâmmmed, *Usûlü's-Şâşî*, Dâru İbn Kesir, Dimeşk, Beyrût, 2007/1428.
- Şehâbeddîn er-Ramlî, Şemseddîn Muhammed Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hamza, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi Minhâc*, C. VI, Dâru'l-fikr, Beyrut, (h. 1404) 1984.
- Şenkâtî, Muhammed b. Muhammed el-Muhtar, *Şerhu Zâdü'l-Müsteknâ*, C. II, er-Riâsetü'l-Âmmetü li'l-Buûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ, (h.1428) 2007.
- , *Levâmiu'l-Dürûr fî Hetikü Esrâri'l-Muhtasâr*, C. VII, Dâru'l-Rıdvân, Moritanya, (1436) 2015.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül'Evtâr Şerhu min Esrâri Münteka'l-Ahbâr*, C. IV, Dârü'l-Kelimi't-Tayyîb, Beyrut 2009.
- , *İrşadu'l-fuhûl ilâ tahkiki ilmi'l-usûl*, nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Said el-Bedrî, Beyrut 1992.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *el-Asl*, C. IV, Daru İbni Hazm, 1. Baskı, Beyrut 2012.
- , *el-Hucetü ala Ehli Medine*, C. III, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 3. Baskı, h. 1403.
- , *Mesailü İmâm Ahmed Rivayetü İbn Abdullah*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut (h. 1401) 1981.
- Şeyh Muhammed Nasır el-Albânî, *İrvâu'l-Galîl fî tahrîcî Ehâdisi Menâru Sebîl*, C. VII, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut (h. 1405) 1985.
- Cekenî, el-Muhtâr b. Muhammed Saîd b. el-Müstehî b. Eall b. Zelmât el-Cekenî eş-Şinkâtî, *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, C. V, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf Fîrûzâbâdî, *el-Luma' fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Yusuf Ali Bedivi, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2014.
- , *et-Tenbihî fî Fıkhi's-Şâfiî*, Âlemü'l-Kütübi, Beyrut, (h. 1403) 1983.
- , *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, C. II, Darü'l-Alemiyye li'n-Neşri vet-Tevzi, İskenderiyye 2014.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmedü'l-Hatîb, *Muğni'l-Muhtaç ilâ Mağrifeti meânî Elfâzi'l-Minhâc*, C. I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (h. 1415) 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, şrh. Şuayb el-Arnaût, C. XIII, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- , *Şerhu Meâni'i Âsâr*, , C. III Âlemü'l-Kütüb, Medine, (h. 1414) 1994.
- Tanrıverdi, Hasan, "İslam Hukukunda Boşanma Tazminatı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 38, 2021, ss. 443 – 463.
- Tayyâr, Abdullah b. Muhammed-Abdullah b. Muhammed Mutlak- Muhammed b. İbrahim el-Mûsa, *el-Fıkhu'l-Müeyesser*, C. V, Medâru'l-Vatanü li'n-Neşri, Riyad (h.1432) 2011.

- TDK (Türk Dil Kurumu), “*Güncel Türkçe Sözlük*”, TDK Yayınları, Ankara 2021.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmi‘u’s-Sahih*, C. II, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut 1992.
- Turan, Fatih, “Hânefîlerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S: 27 Nisan 2016, ss. 421-442.
- Ulusal, Şemsettin, “İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 38, 2021, ss. 185-208.
- Ünal, Halit, “Cem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, ss. 276-277.
- Vizâratü’l-Evkâfi ve’ş-Şuûni’l-İslamiyye, *Mevsûatü’l-Fıkhiyyetü’l-Kuveytiyye*, C. XLI. Dâru’s-Selâsil, Kuveyt h. 1404-1427.
- Wensinck, Arent Jean, “nikâh”, *Miftâhu künûzi’s-Sünne*, Matbaatü Mısır, Mısır, Matbaatü Mısır, h.1353-m.1934.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yaran, Rahmi, “Düğün”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X. İstanbul 1994, ss.16-18.
- Yavuz, Cemile, “İbn Teymiyye’nin Talâk Çeşitleri ve Üç Talâk İle İlgili Görüşleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VIII, 2021, S. I, ISSN: 2147-8171.
- Yavuz, Y. Vehbi, İcma’nın Hakikati ve İslam Teşri’indeki Önemi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 2004. ss. 85-112.
- Yenidoğan, Âdem, “İmâm Şâfi‘’nin İcmâ Anlayışı”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2013, ss. 89-105.
- Zâfîrî, Meryem Muhammed Sâlih, *Mustelehâtü’l-Mezâhibi’l-fıkhiyye*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1422/2002.
- Zebidî, İmâm Ebûbekir b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü’n-Neyyira*, C. II, Matbaatü’l-Hayriyye, h. 1322.
- , *Tevziu’l-Ahkâm Şerhu Tuhfetu’l-Hukkâm*, C. II, Matbaatu’l-Tunisiyye, h. 1339.
- Zekeriyâ El-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne’l-Metâlib şerhu Ravzi’t-Tâlib*, nşr. Muhammed Tâmir, C. III, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, I-IX, Beyrut 1422/2001.
- , *el-Gurerü’l-Behiyye fî Şerhi’l-Behceti’l-Verdiyye*, C. IV, Matbaatü’l-Meymeniyye, Kahire, ts.
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhîr fî Usûli’l-Fıkıh*, C. IV, Kuveyt 1992.
- Zeyd b. Alî, Ebû’l-Huseyn Zeyd b. ‘Alî b. el-Huseyn b. Alî b. Ebî Tâlib, *el-Musned*, Dâru Mektebeti’l-Hayât, Beyrut 1403/1983.
- Zeydân, Abdülkerîm, *el-Mufasssal fî Ahkâmi’l-Mer’e ve’l-Beyti’l-Müslim fî ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, C. VIII, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1413/1993.
- Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhu’l-İslâmiyye ve Edilletüh*, C. IX, Darü’l-Fikri’l-Muasır, Beyrut 2014.

ÖZ GEÇMİŞ

Fatma BULUT, Samsun Anadolu İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat programından, 01.07.2019 tarihinde mezun oldu. 06.02.2020 yılında OMÜ LEE Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Mezuniyetinden bu yana Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapan Fatma BULUT orta derecede Arapça bilmektedir. 23/02/2024

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0003-4165-5882.

Yayınlar:

1. **İslam Hukukunun Sabiteleri; Kasânîye Göre İcmânın Teorisi Ve Pratiği**
Kitap Değerlendirmesi.